

West-Friese
Archeologische
Rapporten 89

Middeleeuwse sporen onder een 16de- eeuwse nieuwbouwwijk

Archeologisch onderzoek langs de westzijde van de
Raamstraat in Enkhuizen

D.M. Duijn
Met een bijdrage van C.P. Schrickx

Middeleeuwse sporen onder een 16de-eeuwse nieuwbouwwijk

Archeologisch onderzoek langs de westzijde van de Raamstraat
in Enkhuizen

D.M. Duijn

Met een bijdrage van C.P. Schrickx

Colofon

West-Friese Archeologische Rapporten 89

Titel:	Middelleeuwse sporen onder een 16 ^{de} -eeuwse nieuwbouwwijk. Archeologisch onderzoek langs de westzijde van de Raamstraat in Enkhuizen.	
Onderzoekslocatie:	Raamstraat/uitbreiding Albert Heijn, Enkhuizen, gemeente Enkhuizen	
OM-nummer:	59786	
Projectnummer:	381	
Opdrachtgever:	Bun Projectontwikkeling	
Coördinaten:	148.528/524.231 148.530/524.219 148.507/524.218 148.522/524.214	
Auteur:	D.M. Duijn (archeoloog, Archeologie West-Friesland) Met een bijdrage van: C.P. Schrickx (senior-archeoloog, Archeologie West-Friesland)	
Redactie:	C.P. Schrickx M.H. Bartels (senior-archeoloog, Archeologie West-Friesland)	
Veldwerk:	S. Gerritsen (senior-archeoloog, Archeologie West-Friesland) C.P. Schrickx (senior-archeoloog, Archeologie West-Friesland) D.M. Duijn (archeoloog, Archeologie West-Friesland) J. Verduin (archeoloog, Archeologie West-Friesland) A. Weel (archeologisch medewerker Archeologie West-Friesland) J. Leek (stagiair Saxion Hogeschool Deventer)	
Determinatie	Aardewerk:	D.M. Duijn
	Dierlijk bot:	J. van Leeuwen (archeoloog, Archeologie West-Friesland)
	Metaal:	C. Schrickx, D.M. Duijn & F. Postma (vrijwillig medewerker Archeologie West-Friesland)
	Hout:	D.M. Duijn
	Leer:	A. Vissie-Hoogland en E. Winters-Ran (vrijwillig medewerkers Archeologie West-Friesland)
	Tabakspijpen:	J. van Oostveen
	Overig:	D.M. Duijn
Botanisch onderzoek:	L. de Sitter-Homans (vrijwillig medewerker Archeologie West-Friesland)	
Fotografie objecten:	F. Schinning (medewerker Archeologie West-Friesland)	
Bewerking afbeeldingen:	D.M. Duijn	
GIS/kaartmateriaal:	M. Kossen & D.M. Duijn	
Opmaak:	D.M. Duijn	

© Archeologie West-Friesland 2016

Niets van deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, film, fotokopie, digitaal of geautomatiseerd systeem zonder voorafgaande toestemming van de copyrighthouders en de auteur.

De uitgever heeft de inhoud met de grootst mogelijke zorgvuldigheid samengesteld. Ondanks deze zorgvuldigheid kunnen gegevens zijn veranderd of onjuist zijn weergegeven.

Inhoudsopgave

1. Inleiding	5
2. De onderzoekslocatie	7
2.1 Geologie en landschap	7
2.2 Korte geschiedenis van Enkhuizen	8
2.3 Historische ontwikkeling plangebied	11
3. Doel en methode van het onderzoek	17
3.1 Onderzoekopdracht	17
3.2 Methode	17
4. Resultaten archeologisch onderzoek	19
4.1 Natuurlijke bodem	19
4.2 Fase 1: Late Middeleeuwen (12 ^{de} /13 ^{de} eeuw)	20
4.3 Fase 2: stadsuitbreiding (1590-1600)	26
4.4 Fase 3a: afvalstort (1600-1650)	36
4.5 Fase 3b: wonen langs de Raamstraat en Korte Westerstraat (1600-1850)	49
4.5.1 Noordzijde Korte Westerstraat	49
4.5.2 Perceel 1 Raamstraat	53
4.5.3 Perceel 2 Raamstraat	54
4.5.4 Perceel 3 Raamstraat	58
4.5.5 Perceel 4 Raamstraat	66
4.6 Fase 4: latere activiteiten (1850-1950)	73
5. Vondstcomplexen	76
5.1 Afvallaag S2 in sloot S7 (1600-1620/25)	76
5.1.1 Keramiek	76
5.1.2 Tabakspijpen (J. van Oostveen)	87
5.1.3 Bouwkeramiek	87
5.1.4 Glas	87
5.1.5 Metaal	89
5.1.6 Hout	89
5.1.7 Leer	90
5.1.8 Overige	95
5.2 Tonput S10 (1640-1660)	96
5.3 Losse vondsten	100
5.3.1 Keramiek	100
5.3.2 Metaal	105
6. Keurloden voor haringnetten (C.P. Schrickx)	112
7. Synthese	114
8. Beantwoording onderzoeksvragen	118

9. Literatuur 121

Catalogus keramiek 125

Kaartbijlagen

Bijlage 1 Fase 1 noord
Bijlage 2 Fase 1 zuid
Bijlage 3 Fase 2 noord
Bijlage 4 Fase 2 zuid
Bijlage 5 Fase 3a noord
Bijlage 6 Fase 3a zuid
Bijlage 7 Fase 3b noord
Bijlage 8 Fase 3b zuid
Bijlage 9 Fase 4 noord
Bijlage 10 Fase 4 zuid
Bijlage 11 Profielen

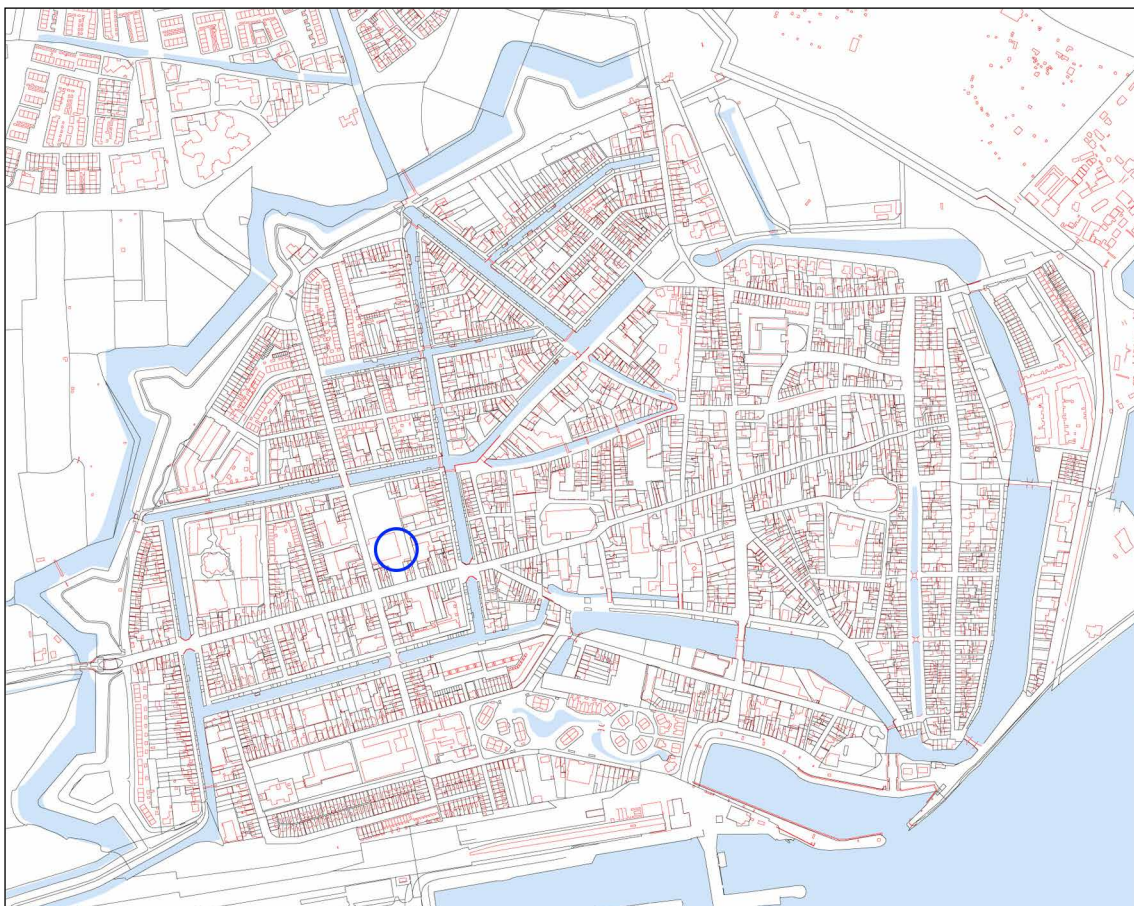
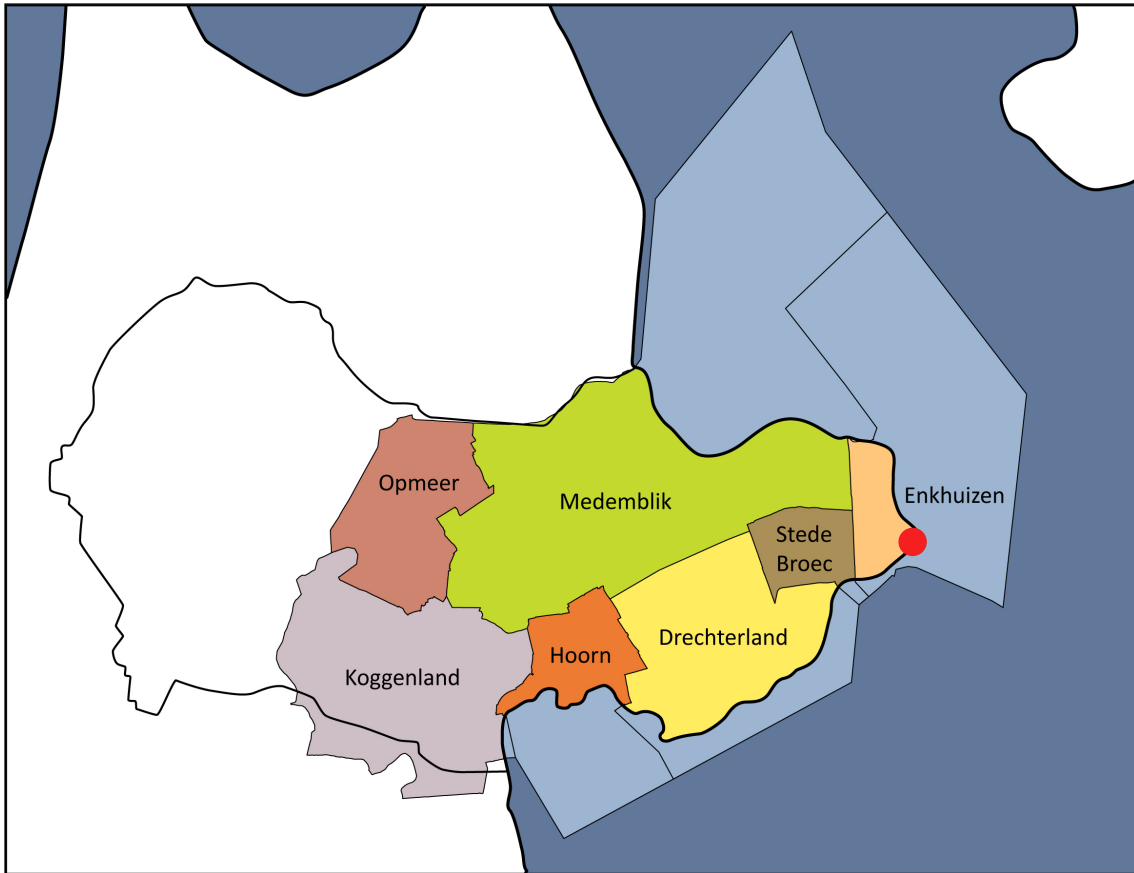
Determinatielijsten (digitaal via www.archeologiewestfriesland.nl)

Bijlage 12 Keramiek
Bijlage 13 Bouwkeramiek
Bijlage 14 Glas
Bijlage 15 Metaal
Bijlage 16 Leer
Bijlage 17 Hout
Bijlage 18 Natuursteen
Bijlage 19 Overige

Bijlage 20 Rapportage dendrochronologisch onderzoek (Van Daalen Dendrochronologie)
Bijlage 21 Rapportage kleipijpen (Jan van Oostveen)

Fragmenten van een grote steengoedkruik uit Frechen (Duitsland), gevonden in de tuin van Westerstraat 184 (naast het plangebied) door de bewoners. Oorspronkelijk had de kan een tinnen deksel; het scharnier op het oor is nog aanwezig. Op de kruik zijn drie grote appliques aanwezig. De voorste toont een gekroonde dubbelkoppige adelaar. De andere twee (identieke) appliques bestaan uit een wapenschild, randtekst en het jaartal 1595. Het wapenschild toont het wapen van Oranje-Nassau van vóór 1584. De randtekst is als volgt: GROEIF.MORRE(IT).BREIS.VAN.ARNGEN.GOPENATER.EIN.HALTLANT.VAN(IMDDEI).EM.SIEM.IN.GOT.

Afb. 1 Boven de ligging binnen West-Friesland. Onder de ligging van het plangebied binnen Enkhuizen (blauwe cirkel). Schaal 1:10.000.

1. Inleiding

Van 5 tot en met 25 juli 2014 (11 dagen) is door Archeologie West-Friesland een archeologische opgraving uitgevoerd op de locatie Raamstraat/uitbreiding Albert Heijn in de binnenstad van Enkhuizen (afb. 1). Het vaste veldteam bestond uit senior KNA-archeoloog drs. S. Gerritsen en C.P. Schrickx (afwisselend), archeoloog D.M. Duijn en J. Verduin, archeologisch medewerker A. Weel en stagiair J. Leek. De uitwerking van het onderzoek is gedaan door D.M. Duijn, met medewerking van C.P. Schrickx en vrijwillig medewerkers van Archeologie West-Friesland.

Opdrachtgever voor het onderzoek was Bun Projectontwikkeling. De aanleiding voor het onderzoek vormde de uitbreiding van de Albert Heijn supermarkt ten oosten en zuiden van het bestaande gebouw (afb. 2). De nieuwbouw heeft een oppervlakte van circa 730 m².

Uit 2011 dateert een Archeologisch Bureauonderzoek (ABO) van Archeologie West-Friesland, waarin de historische ontwikkeling van het plangebied aan de hand van historische gegevens en kaartmateriaal is uiteengezet.¹ Op basis hiervan kon worden gezegd dat het perceel in ieder geval vanaf de 17de eeuw was bewoond. Voor het plangebied bestond daarom een hoge verwachting voor sporen uit de Nieuwe Tijd. De bouwwerkzaamheden zouden de archeologisch waardevolle resten verstoren, waardoor archeologisch onderzoek noodzakelijk was. Voor de uitvoer van dit DO is door Archeologie West-Friesland een Programma van Eisen (PvE) opgesteld, dat officieel is vastgesteld op 11 november 2013.

In dit standaardrapport worden de resultaten van het archeologisch onderzoek (OM-nr 59786, project 381) weergegeven. De rapportage bestaat uit twee delen. In het eerste deel worden de fysisch-geografische achtergrond en de historische gegevens met betrekking tot het plangebied en de directe omgeving uiteengezet. Hierbij zijn zoveel mogelijk beschikbare primaire en secundaire historische bronnen gebruikt. In het tweede deel worden de aangetroffen sporen en het verzamelde vondstmateriaal geanalyseerd en wordt antwoord gegeven op de onderzoeksvragen zoals in het PvE geformuleerd. Als bijlagen zijn kaarten toegevoegd waarop alle sporen per fase staan weergegeven.

De rapportage volgt de eisen die daaraan worden gesteld in de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA), versie 3.3, en het Kwaliteitshandboek Archeologie Hoorn, versie 2013.

1 Duijn 2011c.

Afb. 2 Contour van de nieuwbouw (blauwe vlakken) naast de bestaande supermarkt. Schaal 1:1000.

2. De onderzoekslocatie

2.1 Geologie en landschap

Aan het einde van de laatste ijstijd lag Enkhuizen in een schaars begroeid landschap, waar in de loop van die ijstijd zand was afgezet. Geologisch gezien behoort deze zandafzetting tot de Formatie van Twente (Laagpakket van Wierden: dekzand).² De top van deze pleistocene afzetting bevindt zich tussen de 14 en 10 meter –NAP. Na afloop van de ijstijd steeg de temperatuur en smolten de landijsmassa's waardoor de zeespiegel steeg. Hierdoor steeg ook de grondwaterspiegel en vormde zich veen (het Basisveen) op het dekzand. Dit Basisveen werd uiteindelijk afgedekt door wad- en kwelderafzettingen.

Tot circa 3800 voor Chr. was West-Friesland vrij toegankelijk voor de zee. De toenmalige kust bestond voornamelijk uit zandige wadplaten waartussen een groot aantal west-oost georiënteerde geulen lag. Meer landinwaarts gingen de zandige platen over in lagunes waarin klei werd afgezet. Een groot deel van West-Friesland lag in dit lagunaire gebied.³ De sedimenten die in deze periode zijn afgezet, worden gerekend tot de oudste afzettingen van de Beemster Afzettingen (voorheen Calais II en III, tegenwoordig: Laagpakket van Wormer).

Rond 3800 voor Chr. ontstonden aan de kust van Noord-Holland op de zandige wadplaten strandwallen die de kust langzaam afsloten. De zee kon vanaf deze periode alleen nog via enkele zeegaten in het achterland doordringen. Via het zeegat van Bergen drongen getijdengeulen West-Friesland binnen. Buiten de invloedssfeer van deze geulen vond geen sedimentatie plaats en vormde zich veen. Binnen de invloedssfeer van deze getijdengeulen vond afzetting van zand en klei plaats. Het grovere, zandigere materiaal sedimenteerde in en direct naast de geul. Het lichtere en kleiiger materiaal werd bij overstromingen verder van de geul afgezet.

Tussen 3800 en 1400 voor Chr. verlegden de getijdengeulen enkele malen hun loop, waardoor de ondergrond van West-Friesland een zeer ingewikkelde opbouw heeft. Deze opbouw, en de geologische geschiedenis, is door De Mulder en Bosch ontrafeld en systematisch beschreven. Volgens deze reconstructies heeft Enkhuizen in een kweldergebied gelegen. De mariene afzettingen die in Enkhuizen direct onder de bouwvoor liggen, behoren tot het Laagpakket van Wormer. Grote getijdengeulen zijn vermoedelijk niet actief geweest. Buiten de actieve delen van het zeegat vond veengroei plaats (behorend tot het Hollandveen Laagpakket).

Rond 1500 voor Chr. sloot het zeegat van Bergen en werden de geulsystemen in West-Friesland minder actief. Na het droogvallen van de geulen vond als gevolg van differentiële inklinking van de verschillende afzettingen een omkering (inversie) van het reliëf plaats. De aanvankelijk laaggelegen kreekbeddingen en oevers zakten minder in dan de aanvankelijk hooggelegen kwelders. Buiten de actieve geulen had vanaf circa 3800 voor Chr. in heel West-Friesland continu veenvorming plaatsgevonden, waardoor grote veenkussens waren ontstaan. Op het moment dat de laatste actieve geulen verlandden, verdwenen ook deze onder een pakket veen. Op en rond de veenkussens waren alleen nog kleine veenstroompjes actief. Deze voerden het water uit de veenkussens af naar lager gelegen delen.

2 Hoewel Nitg-TNO in 2000 (Weerts e.a., 2000; De Mulder e.a., 2003) een nieuwe lithostratigrafische indeling heeft ingevoerd, wordt in dit stuk ook de oude chronostratigrafische indeling, gebruikt door De Mulder/Bosch, weergegeven. Het Laagpakket van Wormer komt overeen met de Afzettingen van Calais, het Laagpakket van Walcheren met de Afzettingen van Duinkerken en het Hollandveen Laagpakket met het Hollandveen.

3 De Mulder/Bosch, 1982.

De bewoning in West-Friesland in de Midden- en Late-Bronstijd (1500 tot 800 voor Chr.) concentreerde zich op de flanken van deze geulruggen en op de kwelders.⁴ Tot voor kort waren in de binnenstad van Enkhuizen geen sporen van bewoning of andere activiteiten uit de Bronstijd opgegraven. Eind 2014 zijn echter ploegsporen en enkele greppels uit de Bronstijd gevonden langs de Burgwal, in de zuidwesthoek van de stad.⁵ Ten noorden van de stad is verder een grote nederzetting opgegraven.⁶ Door toenemende vernatting werd West-Friesland rond 800 voor Chr. verlaten. Tot het ontstaan van de handelsplaats Medemblik omstreeks 700 na Chr. was het gebied vermoedelijk onbewoond.⁷

In de Middeleeuwen was West-Friesland bedekt met een dik veenpakket. Door het ontstaan van de Zuiderzee in de 11de en 12de eeuw werd de invloed van de zee aan de oostzijde van Noord-Holland aanzienlijk groter: de zee sloeg grote stukken land langs de kust weg en de Hollandse binnenmeren ontstonden. Het ontstaan van de Zuiderzee, gecombineerd met een gemiddelde stijging van de temperatuur, zorgde voor een natuurlijke ontwatering van het West-Friese veenpakket en gunstige condities voor ontginning. De eerste ontginningen in West-Friesland dateren uit de 8ste eeuw en vonden plaats rond Medemblik. Van de 10de tot en met de 12de eeuw werd de rest van West-Friesland ontgonnen. Het gebied werd geschikt gemaakt voor bewoning en landbouw door op systematische wijze sloten door het veen heen te graven, waardoor het veen ontwaterde. Door de ontwatering oxideerde het veen en klonk het veenpakket in, met een geleidelijke daling van het maaiveld als gevolg. Het land werd hierdoor kwetsbaar voor inbreuken van de zee en overstromingen.⁸ De bewoners van West-Friesland probeerden dit gevaar te verkleinen door dijken aan te leggen. Deze verschillende losse dijken werden met elkaar verbonden, waardoor West-Friesland vanaf circa 1250 werd beschermd door één lange dijk: de Westfriese Omringdijk. Deze dijk is in de eeuwen hierna nog diverse malen doorgebroken, waardoor land afsloeg en klei en zand werd afgezet. De loop van de Omringdijk is in de loop der eeuwen sterk gewijzigd. Door het verdwijnen van het voorland (het land dat voor de dijk lag) verzwakte de dijk, waardoor deze op een groot aantal plaatsen moest worden teruggelegd door middel van inlaagdijken. De huidige Omringdijk bevat hierdoor slechts in een aantal dijkvakken nog de originele 12/13de-eeuwse kern.⁹ Het tracé van de Omringdijk loopt in Enkhuizen onder de Vissersdijk en Breedstraat.

Om het gebied binnen de Omringdijk droog te houden moest dagelijks water in zee worden geloosd. In eerste instantie gebeurde dit tijdens eb via spuisluizen in de dijk. Door de aanhoudende daling van het maaiveld was dit na verloop van tijd niet meer mogelijk. De introductie van de poldermolen in Holland in het begin van de 15de eeuw was een antwoord op dit probleem. De eerste poldermolens bij Enkhuizen stonden ten noorden van de stad, aan het einde van de Oude Gouw, en dateren uit omstreeks 1452.¹⁰

2.2 Korte geschiedenis van Enkhuizen

Enkhuizen is gelegen in het oosten van West-Friesland, aan het oostelijke einde van een oost-west georiënteerde bewoningsas: de Streekweg. De aan deze weg gelegen dorpen bevonden zich oorspronkelijk noordelijker langs een oudere bewoningsas (de Zuiderkadijk). Deze as met

4 IJzereef/Van Regteren Altena, 1991; Roessingh/Lohof, 2011.

5 Rapport in voorbereiding.

6 Roessingh/Lohof 2011.

7 Besteman 1990, 107.

8 Besteman 1990, 93-96.

9 Boon 1991, 78-114.

10 Boon 1991, 100.

de aanliggende dorpen is ten gevolge van de vorderende veenontginningen verplaatst naar de locatie van de huidige Streekweg, waarschijnlijk in de 12de eeuw.¹¹

Afb. 3 Enkhuizen op de kaart van Jacob van Deventer uit omstreeks 1560.

De stad Enkhuizen is ontstaan uit een samensmelting van twee dorpen: Enchusen en Gommerskarspel. De kern van Gommerskarspel lag waarschijnlijk bij de huidige Westerkerk, de locatie van het oude Enchusen moet worden gezocht in het huidige IJsselmeer, in het verlengde van de Streekweg/Westerstraat. Door het terugleggen (inlagen) van de Westfriese Omringdijk in de 13de eeuw kwam het oude Enkhuizen buitendijks te liggen. Ten gevolge van de stijgende zeespiegel en het afslaan van dit buitendijkse land is het dorp door zijn inwoners geleidelijk verplaatst naar het gebied binnen de Omringdijk. Hierdoor kwam Enkhuizen tegen Gommerskarspel aan te liggen. In 1356 kregen de dorpen stadsrechten en werden zij door graaf Willem V onder de naam Enkhuizen officieel samengevoegd tot stad. In de periode hierna

¹¹ Zie voor een uitgebreide beschrijving van de geschiedenis van Enkhuizen: Duijn 2011a.

kreeg Enkhuizen een stedelijk karakter door de aanleg van havens, het oprichten van poorten en verdedigingswerken en de bouw van publieke gebouwen, waaronder een stadhuis, gasthuis en waag.

Pas na de St. Elizabethvloed van 1421 werd het buitendijks gelegen Enkhuizen definitief opgegeven. Op dat moment was alleen de kerk hier waarschijnlijk nog aanwezig. Deze kerk werd afgebroken en vanaf 1423 begonnen de Enkhuizenaren met de bouw van de huidige Zuiderkerk, gewijd aan St. Pancratius. Iets later werd de Westerkerk, gewijd aan St. Gummarus, door de parochianen van Gommerskarspel vergroot. In de 15de eeuw werden vier kloosters in Enkhuizen opgericht, namelijk drie vrouwenkloosters bij de Westerkerk en een mannenklooster bij de Zuiderkerk. Onder druk van de gespannen politieke situatie door de Hoekse en Kabeljauwse twisten begon men in 1489 de hele stad met wallen te omgeven. De Westerkerk en omliggende kloosters kwamen hierbij binnen de stadsomwalling te liggen.

Dankzij de bloeiende haringvisserij en handel nam het aantal inwoners van Enkhuizen in de 16de eeuw zeer snel toe. Dit veroorzaakte de bouw van steeds meer huizen, die nu vaak werden uitgevoerd in baksteen in plaats van hout. Tevens was meer havenruimte nodig, wat tussen 1540 en 1570 resulteerde in de aanleg van de Oude Haven, Vissershaven en Oosterhaven. De Oude Haven werd beschermd door de in 1540 gebouwde Drommedaris, de enige nog bestaande verdedigingstoren van Enkhuizen. De kaart van Jacob van Deventer, de oudste stadsplattegrond van Enkhuizen, geeft een beeld van de omvang van Enkhuizen rond 1560 (afb. 3).

Afb. 4 Enkhuizen op de kaart uit de kroniek van Brandt uit 1666.

Gebrek aan ruimte voor de snel groeiende bevolking en toenemende economische activiteiten was de belangrijkste reden om de stad grootschalig uit te breiden aan de west- en noordzijde

rond 1600. De stadsmuren en torens werden vervangen door moderne verdedigingswerken in de vorm van aarden wallen en bastions. Tevens werden nieuwe havens binnen de stad gegraven, namelijk de Nieuwe Haven, Oude Buishaven en Nieuwe Buishaven. Op de kaart uit de kroniek van Brandt uit 1666 is de omvang van de stad na de grote stadsuitbreiding te zien (afb. 4).

Rond 1620 bereikte de economische bloei van Enkhuizen zijn piek. Op dat moment woonden ongeveer 21.000 mensen binnen de vest. De bloei was in de eerste plaats te danken aan de haringvisserij. Hiernaast speelden de handel en scheepvaart een grote rol, met name de Sontvaart (handel op het Oostzeegebied), kust- en Straatvaart (handel op Frankrijk en landen langs de Middellandse Zee) en handel met Azië door de VOC.

Rond het midden van de 17de eeuw was de bloeiperiode voorbij en vond op zowel economisch als demografisch gebied verval plaats. Het dieptepunt van de crisis werd bereikt rond 1850, toen Enkhuizen nog slechts ca. 5000 inwoners telde. De leegloop had als gevolg dat veel huizen werden gesloopt en de stad een landelijk karakter kreeg, met name in de Boerenhoek. Pas vanaf de late 19de eeuw was weer sprake van groei door de aanleg van de spoorlijn en intensivering van de land- en tuinbouw, met name de teelt van bloemzaad.

2.3 Historische ontwikkeling plangebied

De Westerstraat is de oudste straat van Enkhuizen en maakt onderdeel uit van de Streekweg. Langs deze straat moet de oudste bewoning van Enkhuizen worden gezocht, vermoedelijk daterend vanaf de tweede helft van de 12de eeuw (zie boven).

Afb. 5 Uitsnede uit de kaart van Jacob van Deventer uit omstreeks 1560 met globaal de ligging van het plangebied (rode cirkel).

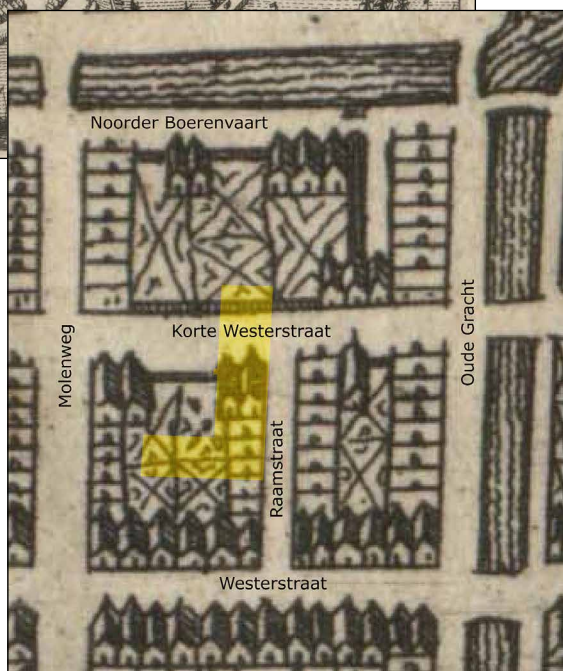
Vanaf de tweede helft van de 16de eeuw is de ontwikkeling binnen het plangebied te volgen aan de hand van historische kaarten. De oudste kaart van Enkhuizen is gemaakt door Jacob van Deventer en dateert uit omstreeks 1560. De bebouwing is op de kaart aangegeven in rood, de straten als witte lijnen. Rond de landzijde van de stad waren een brede gracht en stadsmuur

aanwezig, waarlangs bovendien diverse verdedigingstorens stonden. Het plangebied lag in 1560 nog buiten de stad (afb. 5). Ter plaatse is grasland aanwezig, wat werd gebruikt voor het weiden van vee en als hooiland. Bebouwing dicht bij de stadsmuur van Enkhuizen was verboden, omdat dit bij een belegering in het voordeel van de aanvallende partij werkte. Vermoedelijk gold deze maatregel vanaf het einde van de 15de eeuw, toen de stad voor het eerst volledig werd omringd door een wallichaam. Vlakbij de locatie van het plangebied lag rond 1560 wel een klein industriegebied met twee molens en een paar lijnbanen. Omdat de kaart niet goed over de huidige kadasterkaart kan worden gelegd, is het moeilijk om aan te geven waar dit industriegebied precies heeft gelegen. Vermoed wordt dat deze ten westen van het plangebied lag.

Afb. 6 De kaart van Guicciardini uit 1634 met de ligging van het plangebied (rode cirkel).

Aan het einde van 1590 werd begonnen met de grote stadsuitbreiding van Enkhuizen, waarbij de omvang van de stad bijna verdrievoudigde tot 153 hectare. In de eerste fase van de uitbreiding werd het gebied binnen de huidige vest tot het Handvastwater, waartoe ook het plangebied behoort, bouwrijp gemaakt. Hierbij werden de bestaande sloten gedempt, nieuwe brede grachten gegraven en het maaiveld aanzienlijk opgehoogd. Uit historische en archeologische bronnen is bekend dat

Afb. 7 Uitsnede uit de kaart van Guicciardini uit 1634 met de contour van de nieuwbouw.

hiervoor klei, havenslib en stadsafval is gebruikt. Al in december 1591 konden de erven ten zuiden van het Handvastwater worden verkocht en verhuurd. Twee jaar later werden straten en bruggen aangelegd in opdracht van het stadsbestuur. In de jaren hierna werd het overige deel van de stadsuitbreiding ingericht en in 1607 werd de stad gesloten verklaard.¹²

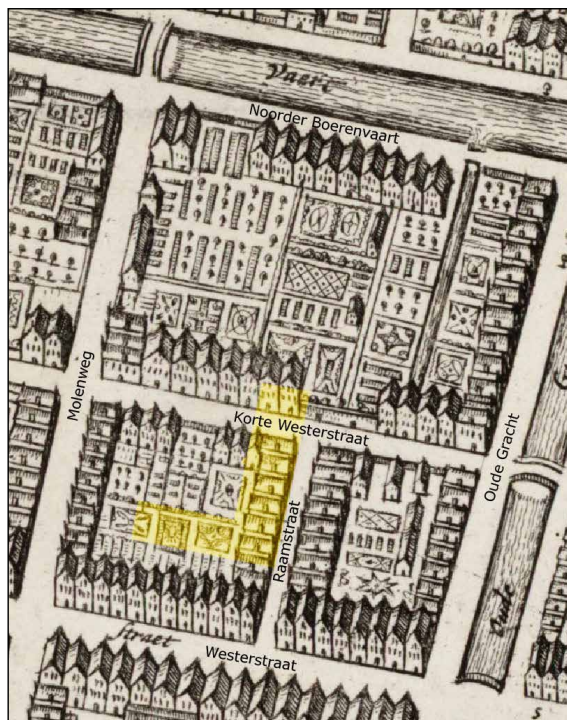
Hoe de inrichting van het nieuwe stadsdeel aan het einde van de 16de en het begin van de 17de eeuw is verlopen, is onduidelijk. Stadskaarten uit deze periode bestaan namelijk niet. De Westerstraat was een populaire woonplek en het is daarom waarschijnlijk dat al snel na 1591 de eerste huizen aan weerszijden van deze straat zijn gebouwd. Ook voor zijstraten als de Molenweg en Raamstraat is het waarschijnlijk dat hier al vrij kort na de stadsuitbreiding huizen langs zijn gezet.

De eerste kaart uit de 17de eeuw dateert uit 1634 en is afkomstig uit het historische en aardrijkskundige werk van de Italiaanse koopman Guicciardini (afb. 6 en 7). Op de kaart zijn de straten rond het plangebied en het water in de Noorder Boerenvaart goed zichtbaar. De Korte Westerstraat liep destijds van de Oude Gracht tot de Molenweg. Het deel van deze straat tussen de Molenweg en de Raamstraat is in de 19de eeuw buiten gebruik gesteld. Op de kaart is langs de Westerstraat, de Raamstraat en Molenweg aaneengesloten bebouwing getekend, terwijl zich langs de Korte Westerstraat en Noorder Boerenvaart slechts een paar huizen bevinden. Tussen de huizen lagen binnenplaatsen en tuinen.

De volgende relevante kaart dateert uit 1666 en is afkomstig uit de stadskroniek van Gerard Brandt (afb. 8). In de omgeving van het plangebied zijn kleine wijzigingen in de bebouwing zichtbaar; langs de Korte Westerstraat en Noorder Boerenvaart lijkt de bebouwing te zijn toegenomen, terwijl het aantal huizen langs de Molenweg is afgenomen.

Pas in het begin van de 19de eeuw is weer een kaart van Enkhuizen gemaakt, namelijk de eerste kadasterkaart uit 1823 (afb. 9). Het economisch verval van de stad en het grootschalig wegtrekken van haar bevolking is duidelijk zichtbaar op de kaart: veel panden zijn afgebroken. Langs de Westerstraat is nog aaneengesloten bebouwing aanwezig. Volgens het kadaster woonden langs deze straat ter hoogte van het plangebied onder meer een bakker, timmerman, koopman, melkboer, schilder en arbeider. Langs de Raamstraat, Molenweg, Noorder Boerenvaart en Korte Westerstraat zijn veel panden verdwenen. De locatie van de huidige Albert Heijn en de parkeerplaats ten noorden hiervan is in gebruik als tuin en boomgaard, met hier en daar enkele kleine schuurtjes en woningen.

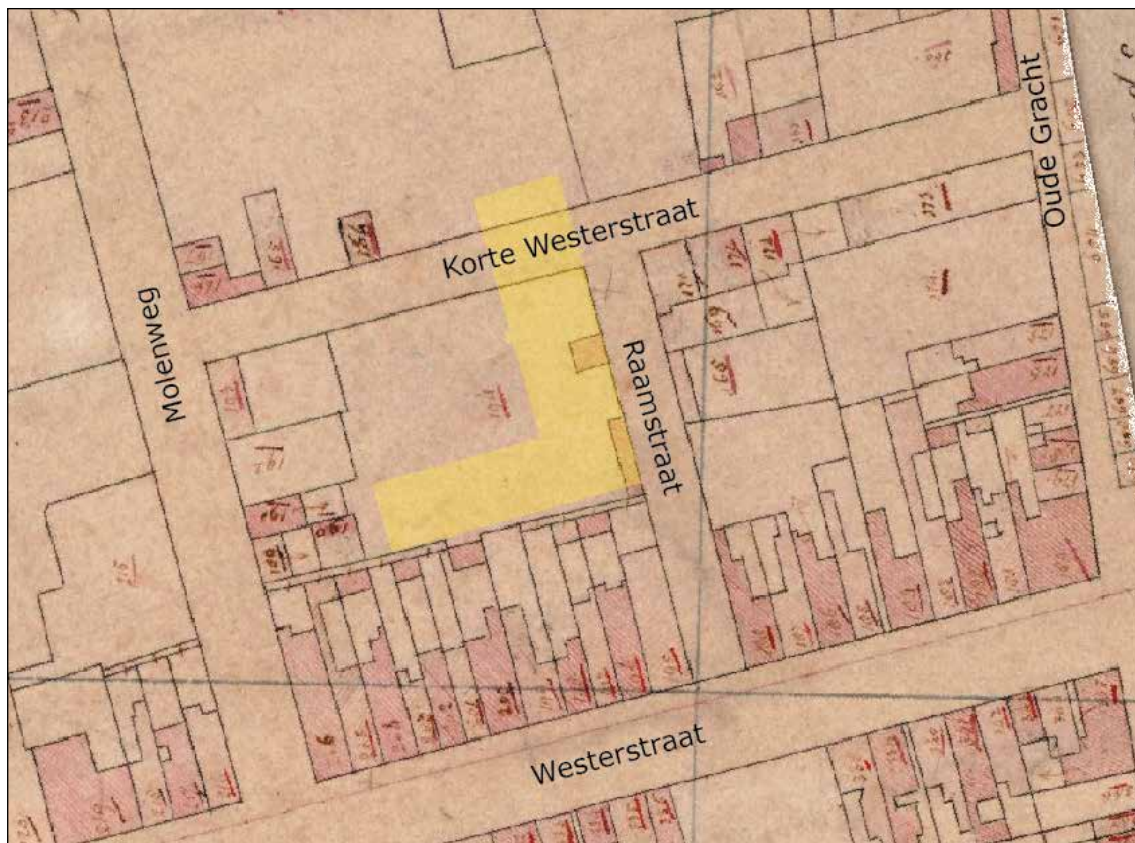
Op de kaart van Egmond-Morrien uit 1885 is te zien dat een deel van de Korte Westerstraat inmiddels is verdwenen (afb. 10). Hetzelfde is het geval op een meer gedetailleerde kaart uit 1902 (afb. 11). Op beide kaarten is duidelijk zichtbaar dat binnen het plangebied langs de

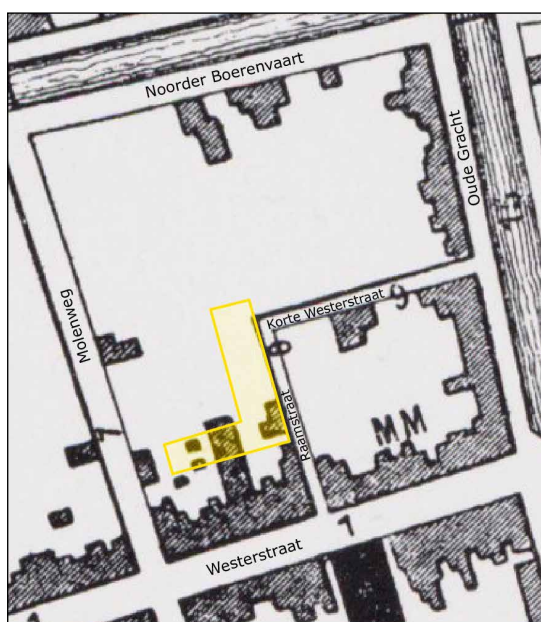
Afb. 8 Uitsnede uit de kaart uit de kroniek van Brandt uit 1666 met de contour van de nieuwbouw.

¹² Westfries Archief, Oud Archief Enkhuizen, toegangsnummer 0120, inventarisnummer 250.

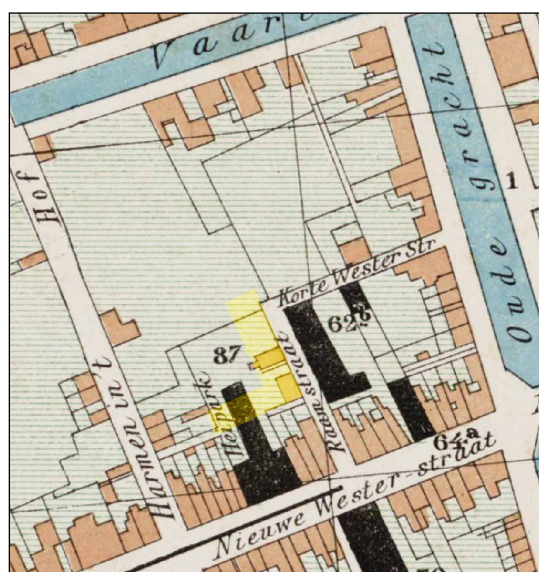
Westerstraat een groot pand is verrezen. Dit is hotel en concertzaal Het Park, in die tijd een van de bekendste uitspanningen van de stad. In de zaal vonden geregeld muziekopvoeringen, toneelstukken, revues, voordrachten (waaronder van de grote socialistische voorman Pieter Jelle Troelstra) en operettes plaats. Tevens fungeerde het hotel jarenlang als begin- en eindstation van de paardentram door de Streek (afb. 12). Achter het pand bevond zich een grote tuin, blijkens de kaart uit 1902 het Heipark genoemd. In de nacht van 23 op 24 februari

Afb. 9 Uitsnede uit de oudste kadastrale kaart uit 1823 met de contour van de nieuwbouw.

Afb. 10 Uitsnede uit de kaart van Egmond-Morrien uit 1885 met de contour van de nieuwbouw.

Afb. 11 Uitsnede uit de kaart van Egmond-Meijer uit 1902 met de contour van de nieuwbouw. De Molenweg heette in deze tijd nog Harmen in 't Hof steiger.

1922 ontstond brand in Het Park. Door de toenmalige uitbater Koot werd besloten om het pand niet te herstellen: het hotel en de concertzaal werden gesloopt en de grond kwam in handen van een van de zaadfirma's van de stad. Deze liet hier een bedrijfsgebouw verrijzen, die nog steeds onderdeel is van de huidige supermarkt.¹³ De oude locatie van het hotel bleef onbebouwd en fungeert tegenwoordig als oprit naar de Albert Heijn vanaf de Westerstraat.

Afb. 12 Hotel en concertzaal Het Park langs de Westerstraat met rechts de paardentram. Foto gemaakt rond 1901. Collectie Oud Enkhuizen.

13 Koeman 2009.

Afb. 13 Overzicht van de werkputten.

3. Doel en methode van het onderzoek

3.1 Onderzoeksopdracht

In het Programma van Eisen is een aantal onderzoeksvragen geformuleerd die als leidraad bij de opgraving en de uitwerking hiervan hebben gefungeerd. Dit rapport tracht antwoord op deze vragen te geven.

1. Zijn ontginningsloten of jongere sloten aanwezig binnen het plangebied? Wat is de oriëntatie? Kan iets worden gezegd over de breedte van de ontginningspercelen of splitsing van percelen in latere tijd? Wanneer zijn de sloten gedempt?
2. Zijn binnen het plangebied aanwijzingen aanwezig voor bewoning in de 12de tot 16de eeuw?
3. Zijn sporen of structuren uit de periode vóór het einde van de 16de eeuw aanwezig die duiden op agrarische activiteiten?
4. Waarmee is het plangebied in 1591 opgehoogd? Is, net als bij de opgraving langs de Molenweg, gebruik gemaakt van stadsafval en zijn schotten geplaatst om de grond te zetten?
5. Wanneer zijn de eerste woonhuizen gebouwd? Wat is de aard van deze bebouwing? Waren de woonhuizen direct (volledig) uitgevoerd in baksteen? Welke informatie geven de resten over de constructie en indeling van de huizen? Wanneer zijn de huizen gesloopt? Hoe lang en breed waren de percelen? Is de achtergrens van de erven aan de Nieuwe Westerstraat op een zeker moment verschoven?
6. Zijn op de achtererven waterputten, beerputten en/of afvalkuilen aanwezig? Wanneer zijn zij gemaakt en buiten gebruik gesteld? Kunnen de putten worden gekoppeld aan percelen? Wat kan op basis van vondstmateriaal uit de putten worden gezegd over het consumptiepatroon en de welstand van de bewoners van het plangebied door de tijd heen? Geven de vondsten informatie omtrent beroepen die door de bewoners van het plangebied werden uitgeoefend?
7. Zijn sporen of structuren aanwezig die samenhangen met nijverheid of ambachtelijke activiteiten?
8. Zijn sporen of vondsten aanwezig die zijn te koppelen aan hotel/concertzaal Het Park?

3.2 Methode

Bij aanvang van de graafwerkzaamheden zijn grondslagpunten met RD-coördinaten en een vast NAP-punt uitgezet (zie kaartbijlagen). In totaal is een oppervlakte van circa 410 m² onderzocht in negen werkputten (afb. 13, zie vorige pagina). In de meeste werkputten zijn twee vlakken aangelegd. In totaal zijn acht profielen gedocumenteerd.

Op het terrein was een dik pakket stopzand aanwezig, dat voorafgaand aan de opgraving is afgegraven. Binnen het plangebied waren daarnaast enkele rechte verstoringen aanwezig in de vorm van rechthoekige kuilen. Waarschijnlijk zijn zij ontstaan bij het asbestinventarisatie-onderzoek, waarbij met een kraan tot grote diepte kuilen zijn gegraven.

Alle sporen zijn op tekening vastgelegd op schaal 1:20. Het vondstmateriaal is met de hand en voor zover mogelijk per spoor verzameld. De vlakken en stort zijn intensief met een metaaldetector afgezocht.

Bij de uitwerking zijn de keramiek- en glasvondsten gedetermineerd volgens het classificatiesysteem voor laat- en post-middeleeuws aardewerk en glas (het 'Deventer-systeem'). Het doel van dit systeem is het eenduidig beschrijven van keramiek en glas in heel Nederland, waardoor het makkelijker is om vondsten en vondstcomplexen te vergelijken. De leervondsten zijn gedetermineerd volgens de typologie van Goubitz.

Het gravend onderzoek en de uitwerking zijn verricht volgens de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie versie 3.3 en het Kwaliteitshandboek Archeologie Hoorn/West-Friesland, versie 2013.

Afb. 14 De start van het graafwerk aan de noordzijde van het plangebied.

Afb. 15 De opgraving in volle gang. Op de achtergrond basisschool De Tweemaster.

4. Resultaten archeologisch onderzoek

De sporen die tijdens de opgraving zijn aangetroffen, kunnen worden ingedeeld in vier fasen. Fase 1 omvat de sporen uit de Middeleeuwen, namelijk sloten, kuilen en ophogingslagen. Eind 16de eeuw is het terrein onderdeel geworden van de stad Enkhuizen. Hierbij is het terrein opgehoogd en zijn enkele nieuwe sloten gegraven (fase 2). Fase 3 bestaat uit afvalstorten uit de eerste helft van de 17de eeuw en de resten van huizen langs de Raamstraat. Uit fase 4, de periode ná 1850, dateren enkele sporen van latere activiteiten in en rond het plangebied. De sporen en profielen zijn weergegeven in fasekaarten in de bijlagen (bijlage 1 t/m 11).

4.1 Natuurlijke bodem

De natuurlijke ondergrond van het plangebied bestaat uit lichtgrijze klei. De bovenzijde van deze natuurlijke kleilaag ligt aan de zuidwestzijde (werkput 7 en 9) van het plangebied op 2,90 tot 3,30 m –NAP. Aan de noordkant (werkput 1, 2 en 3) bevindt de top van deze kleilaag zich hoger, namelijk op 2,70 tot 2,80 –NAP.

Op de lichtgrijze klei lag een dunne donkere organische kleilaag van 20 tot 30 cm dik, vaak met rietresten. Hierop was over het hele terrein een dik pakket natuurlijk gevormd veen aanwezig, bestaande uit bruin gelaagd veen met veel rietresten en stukken wortels van bomen. De hoogte van de bovenzijde van het veenpakket en de dikte van het pakket wisselde, wat deels samenhangt door de diepteligging van de natuurlijke kleilaag ter plaatse. Aan de noordzijde van het terrein (werkput 1) was het veen 90 cm dik en lag de bovenkant op 1,60 –NAP. In werkput 3 was het veen 75 cm dik en bevond de top zich op 1,90 –NAP. In beide gevallen was de bovenzijde van het veenpakket veraard. Dit kan samenhangen met het feit dat het veen zich hier vlakbij een sloot bevond. Aan de zuidzijde van het plangebied was het veenpakket 90 tot 95 cm dik, waarbij de top in werkput 7 op 1,85 –NAP lag en in werkput 9 op 2,15 –NAP.

Op diverse plaatsen in het oude centrum van Enkhuizen is veen aangetroffen in de ondergrond, namelijk aan weerszijden van de Vijzelstraat, ten zuiden van de Paktuinen, aan het Zuiderkerkplein en langs de Lange Tuinstraat.¹⁴ Op andere locaties is juist geen veenlaag aangetroffen. Dit is bijvoorbeeld het geval langs de Molenweg, nota bene op een steenworp afstand van de vindplaats aan de Raamstraat.¹⁵ Waarom op sommige locaties wel een (dikke) veenlaag aanwezig is, terwijl dit op andere plekken niet het geval is, is nog niet duidelijk. Een logische verklaring zou de ouderdom van de eerste ophoging zijn: hoe eerder de veenlaag is afgedekt met een ophogingspakket, hoe beter deze is geconserveerd. Echter, langs de Paktuinen en Lange Tuinstraat is het veen pas afgedekt in 1590 en hier is juist een dik veenpakket aanwezig. Wellicht moet de verklaring worden gezocht in het feit dat op de locatie van de huidige binnenstad in het verleden geen aaneengesloten veenpakket aanwezig was of dat de dikte van dit veenpakket sterk wisselde. Een andere optie is dat delen van het veenpakket zijn weggestoken ten behoeve van turfwinning.

14 Vijzelstraat: Schrickx 2011. Paktuinen: Schrickx & Duijn 2016. Zuiderkerkplein: booronderzoek, niet gepubliceerd. Lange Tuinstraat: rapportage in voorbereiding.

15 Duijn 2011b.

4.2 Fase 1: Late Middeleeuwen (12de/13de eeuw)

Bij de opgraving zijn ophogingslagen en sporen en vondsten uit de late Middeleeuwen aangetroffen. Zij wijzen op de aanwezigheid van een huisplaats in de directe omgeving. Sporen van bebouwing, bijvoorbeeld paalkuilen of vloerlagen, zijn niet aangetroffen.

Kleiwinningskuilen (S32, S104)

Bij de opgraving zijn twee diepe kuilen gevonden. De middeleeuwse ophogingslaag lag over de kuilen heen, wat het aannemelijk maakt dat de kuilen dateren van vóór het ontstaan van de middeleeuwse huisplaats. Gezien de diepte en omvang van de kuilen is het waarschijnlijk dat het om kleiwinningskuilen (daliegaten) gaat.

Van kuil S32 is de vorm en diepte slechts beperkt gezien. Vermoedelijk gaat het om een ovaal spoor van ongeveer 2 meter lang. De onderkant van het spoor is niet bepaald, maar deze bevond zich in ieder geval dieper dan 2,40 -NAP. De vulling bestond uit brokken bruin veen met brokjes klei.

Kuil S104 is eveneens slechts gedeeltelijk aangesneden (afb. 16 en 17). Het lijkt te gaan om een grote hoekige kuil. Het spoor was 1,3 meter diep (onderkant op 3,65 -NAP), waarbij tot ongeveer 55 cm diep in de natuurlijke kleilaag was gegraven. De vulling bestond uit roodbruin veen met lichtgrijze kleibrokjes, met bovenop enkele dunne laagjes venige klei. Hierop bevond zich een organische kleilaag met lichtgrijze kleibrokjes die is aangebracht om de nazak van de kuil op te vullen. Uit deze kleilaag komt een scherp Maaslands wit aardewerk.¹⁶ De enige vondst uit de kuil is een rond staafje van natuursteen, waarschijnlijk een fragment van een slijpsteen (afb. 18).¹⁷

Afb. 16 Kuil S104 in het vlak, gezien richting het noorden. Het bruine vlak op de voorgrond is natuurlijk veen.

16 V133.
17 V134.

Middeleeuwse ophogingslagen

Binnen het hele plangebied waren ophogingslagen uit de Middeleeuwen aanwezig. Op diverse plaatsen was de ophoging vergraven door sporen uit latere tijd, bijvoorbeeld kuilen of sloten. In vijf profielen zijn de ophogingslagen gedocumenteerd.¹⁸ De samenstelling en dikte van de lagen verschilde. Het is aannemelijk dat het ophogingspakket niet in één keer is opgeworpen, maar dat de lagen zijn gevormd over een langere periode.

Aan de noordzijde van het plangebied (werkput 1) was het middeleeuwse ophogingspakket in totaal 50 cm dik, waarbij de bovenzijde op 1,20 -NAP lag. In werkput 3 bedroeg de dikte 40 tot 50 cm (bovenzijde op 1,20 en 1,10 -NAP). Aan de zuidwestzijde van het plangebied was de ophoging 50 cm dik (werkput 9, bovenkant op 1,70 -NAP) en 70 cm dik (werkput 7, bovenkant op 1,10 -NAP, afb. 19). De ophogingslagen bestonden uit grijze of bruigrijze (soms organische) klei, zowel homogeen als vlekkelig. De lagen waren steeds vrij schoon; zij bevatten alleen soms kleine hoeveelheden scherven, botfragmenten, houtskool en as.

In ieder geval 167 scherven zijn uit de middeleeuwse ophoging afkomstig.¹⁹ Dit materiaal omvat Pingsdorf aardewerk (37 scherven), kogelpotaardewerk (88 scherven, enkele fragmenten met bezemstreek), blauwgrijs aardewerk (14 scherven), Maaslands aardewerk (10 scherven), proto-steengoed (15 scherven), bijna-steengoed (2 scherven) en echt steengoed (1 scherv). Op basis hiervan kan worden gezegd dat de ophoging globaal plaatsvond in de periode 1150-1325. Overige vondsten uit de ophoging zijn een stuk van een maalsteen van tefriet, enkele brokjes verbrand materiaal en brokjes huttenleem.

Sloten en greppels (S9, S19, S20, S34)

Vier sporen kunnen worden geïnterpreteerd als greppel of sloot. Eén van deze sporen heeft

Afb. 17 Kuil S104 in het noordprofiel.

Afb. 18 Een staafje van natuursteen, waarschijnlijk een fragment van een slijpsteen. V134-N01.

¹⁸ Dit zijn: werkput 1 westprofiel, werkput 2 westprofiel, werkput 3 noord- en westprofiel, werkput 7 westprofiel, werkput 9 noordprofiel.

¹⁹ V12, V13, V35, V48, V60, V61, V120, V130.

een noord-zuid oriëntatie, de andere sporen zijn (ongeveer) oost-west georiënteerd. Dit komt overeen met het middeleeuwse ontginningspatroon in de omgeving van Enkhuizen (precies noord-zuid en oost-west).

Het noord-zuid georiënteerde spoor S34 is een relatief brede en diepe sloot (afb. 20). Alleen de westelijke begrenzing van de sloot is gevonden, zodat slechts kan worden gezegd dat de waterloop minimaal 2,6 meter breed was en ongeveer 1 meter diep (onderkant op 2,70 -NAP). De westelijke wal bestond uit een rand met kleiplaggen.²⁰ De sloot was opgevuld met brokken veen, kleine kleibrokjes en wat plekken met as. Uit de vulling zijn in totaal 78 scherven keramiek van minimaal 19 objecten verzameld.²¹ De aanwezige keramieksoorten zijn Pingsdorf aardewerk (4 MAE), kogelpotaardewerk (8 MAE), blauwgrijs aardewerk (2 MAE), Maaslands aardewerk (4 MAE) en roodbakkend aardewerk (1 MAE). De roodbakkende scherf is een randfragment van een kom met inge-snoerde hals die op z'n vroegst uit de periode rond 1300 dateert. Dit

Afb. 19 De bodemopbouw in het westprofiel van werk-put 7. Onderin natuurlijk veen, daarop middeleeuwse ophogingslagen. Bovenin ophogingslagen uit de Nieuwe Tijd.

Afb. 20 Het zuidprofiel van werkput 3 met links de bovenzijde van sloot S34.

20 Tussen de kleiplaggen is een randscherf van een steengoedkruik uit de 16de eeuw gevonden (bij V64). Aangezien alleen middeleeuwse scherven in de sloot zijn gevonden, moet deze scherf als ruis worden beschouwd.

21 V64, V65, V82, V107.

lijkt erop te wijzen dat de sloot omstreeks deze tijd is dichtgegooid. Opvallend is het ontbreken van proto- of bijna-steengoed. Overige vondsten zijn twee brokken van maalstenen van tefriet (2,5 en 6,5 cm dik) en een brok huttenleem.

Ook van oost-west sloot S20 is de breedte niet precies bekend. In het vlak is alleen de noordelijke begrenzing van het spoor gezien en in het westprofiel was kuil S22 gedeeltelijk door de sloot heen gegraven. De sloot was minimaal 1 meter en maximaal 1,6 meter breed. De diepte bedroeg 1,3 meter (onderkant op 3,30 -NAP). Het spoor was opgevuld met brokken veen en kleibrokjes. De enige vondst is een middeleeuws onversierd spinlood (afb. 21).²²

Afb. 21 Een onversierd middeleeuws spinlood. V39-M01.

Parallel en op ongeveer 1,5 meter ten noorden van sloot S20 was een ondiepe sloot of greppel aanwezig (S19). Het spoor was 1,8 meter breed, minimaal 60 cm diep (onderkant op 2,10 -NAP) en opgevuld met veenbrokken en kleibrokjes. Uit het spoor komt één vondst, namelijk de bodem van een roodbakkende pot met geknepen standring en inwendig glazuur.²³ Deze pot dateert uit de 15de of eerste helft van de 16de eeuw. Dit kan erop wijzen dat de sloot/greppel pas in deze tijd is dichtgegooid. Echter, door het spoor is een cilindrische kuil gegraven die vermoedelijk uit de 13de eeuw dateert (S18, zie onder). Hoe dit moet worden verklaard, is onduidelijk. Wellicht is een ingraving uit de 15de/16de eeuw over het hoofd gezien.

Spoor S9 bevond zich ten noorden van spoor S19 en S20. Het spoor was niet aanwezig in het westprofiel van werkput 1, zodat de structuur ergens aan de westzijde van de werkput begrensd moet zijn geweest. Dit kan erop wijzen dat het niet om een watervoerende greppel gaat, maar dat het spoor om een andere reden is gegraven, bijvoorbeeld om veen uit de ondergrond te winnen.

De breedte van het spoor is niet bekend, de diepte was minimaal 70 cm. De vulling bestond wederom uit brokken veen met grote en kleine lichtgrijze kleibrokken. De enige vondsten zijn drie scherven kogelpotaardewerk.²⁴ Een van de cilindrische kuilen (S11, zie onder) is door het spoor heen gegraven.

Cilindrische kuilen (S11, S12, S13, S14, S18, S22)

Aan de noordzijde van het terrein zijn zes gelijksoortige cilindrische kuilen met een diameter van 90 tot 110 cm gevonden. Zij waren allemaal 20 tot 40 cm in de natuurlijke klei ingegraven. Helaas kon voor geen enkele kuil worden bepaald of deze door de middeleeuwse ophogingslaag heen was gegraven, of dat de ophogingslaag over de sporen heen liep. Elders in West-Friesland zijn ook van dit soort cilindrische kuilen opgegraven, namelijk in Oostwoud,

22 V39.

23 V38.

24 V15.

Bovenkarspel en Nibbixwoud.²⁵ Op basis van keramiekvondsten kunnen de kuilen in Oostwoud in de periode 1200-1350 worden gedateerd. In de kuilen in Bovenkarspel waren geen vondsten aanwezig, maar zij worden geplaatst in de Late Middeleeuwen. De beperkte hoeveelheid vondsten uit de sporen in Enkhuizen wijst op een datering in de 13de eeuw. De vulling van de kuilen bestond steeds uit een mix van klei, veen en/of mest.

De functie van de kuilen is niet geheel zeker, maar vermoedelijk gaat het om eenvoudige waterputten zonder versterkte wanden. De compacte veenlaag waar de kuilen doorheen zijn gegraven, maakte een versterking van de wanden van de put overbodig. Het is wel aannemelijk dat de kuilen na elkaar in gebruik waren en dat dit soort waterputten minder lang functioneerde dan waterputten met versterkte wanden, bijvoorbeeld ton- of plaggenputten. Het feit dat vrij veel cilindrische kuilen op een beperkt oppervlak zijn gevonden, wijst hier ook op.

Afb. 22 De coupe van kuil S11, gezien richting het oosten.

Kuil S11 was 1,5 meter diep en verbreedde enigszins aan de onderkant (bovenkant gezien op 1,80 -NAP, afb. 22). Het spoor is door greppel S9 heen gegraven en moet dus jonger zijn. De kuil had een gelaagde vulling van brokken klei, brokken veraard veen en mest. Hieruit komen vijf scherven kogelpotaardewerk met bezemstreekversiering en een lintoor van proto-steengoed. De keramiek dateert uit de 13de eeuw.

Naastgelegen kuil S12 had dezelfde diepte als kuil S11, maar was wel perfect cilindrisch (dus niet breder aan de onderkant). De vulling bestond uit vlekkerige grijze klei met veel as en brokken veen en vermoedelijk mest.²⁶ De vulling was dermate los dat deze bij het couperen uit het spoor viel (afb. 23). Twee vondsten zijn verzameld die de kuil rond 1300 dateren: een fragment van kogelpot en een stuk bijna-steengoed.²⁷

De kuilen S13 en S14 bevonden zich beiden onder sloot S7, die in de periode rond 1600 is gegraven. Hierbij is de bovenkant van de sporen weggegraven. Beide kuilen zijn gezien vanaf een diepte van 2,47 -NAP, zij waren hieronder nog 80-90 cm diep. De vulling bestond uit een mix van klei, veen en organisch materiaal, vermoedelijk mest. Uit de organische laag onderin kuil S13 is een monster genomen.²⁸ Uit een quickscan van dit monster blijkt niet overduidelijk dat het om mest gaat, omdat zaden van bijvoorbeeld de boterbloem ontbreken. Graszaden waren wel aanwezig. Alleen uit S14 komt een vondst, namelijk een scherp kogelpotaardewerk.²⁹

25 Oostwoud: Gerritsen & Duijn 2014a, 49-51; Bovenkarspel: Gerritsen & Schrickx 2014, 48-50; Nibbixwoud, Dorpsstraat 52, rapport in voorbereiding.

26 Van de mogelijke mest is een monster genomen: M5. Analyse door L. de Sitter-Homans.

27 V31.

28 M1, analyse door L. de Sitter-Homans.

29 V20.

Afb. 23 Bij het couperen van kuil S12 viel de losse vulling uit het spoor.

Kuil S18 is door sloot S19 heen gegraven. Het spoor is gezien vanaf een diepte van 1,81 -NAP, hieronder was de kuil nog 1,3 m diep (afb. 24). De kuil was opgevuld met grijze klei en mest. Uit de vulling komt een scherp kogelpotaardewerk.³⁰

Kuil S22 is door sloot S20 heen gegraven. De bovenkant van de kuil is rond 1600 verdwenen door het graven van kuil S36. Hierdoor was het spoor nog ongeveer 1,4 meter diep (onderkant op 3,40 -NAP). De vulling bestond uit klei en mest. De enige vondsten zijn een handjevol botten van een kat.³¹

Afb. 24 De coupe van kuil S18, gezien richting het oosten.

30 V44. V37 is verzameld bij het couperen van de kuil en bevat drie scherven roodbakend aardewerk uit de 17de eeuw.

31 V43.

4.3 Fase 2: stadsuitbreiding (1590-1600)

In 1590 ving de grote stadsuitbreiding van Enkhuizen aan. In de eerste fase is het gebied ten zuiden van het Handvastwater, waartoe ook het onderzoekgebied behoort, opnieuw ingericht en bouwrijp gemaakt. Al in 1591 konden erven worden verkocht en verhuurd en in 1593 werden straten en bruggen aangelegd in opdracht van het stadsbestuur. Eén van de nieuwe straten, de Korte Westerstraat, loopt door het plangebied heen (ter hoogte van de zuidzijde van werkput 1 en werkput 2). Dit deel van de straat is in de 19de eeuw opgeheven. Hoewel op de locatie van de straat is gegraven, zijn hier geen resten, bijvoorbeeld verhardingslagen, van teruggevonden. Dit kan worden verklaard door het feit dat de bovenste bodemlagen op het terrein in de 20ste eeuw zijn afgegraven, waarna hier een laag stopzand is aangebracht. Dit zal samenhangen met de aanleg van de parkeerplaats rond de supermarkt.

Sporen die aan fase 2 kunnen worden gekoppeld, zijn drie grote kuilen, een ophogingslaag en twee sloten. Uit de ophogingslaag komt weinig vondstmateriaal, zodat de ophoging van het terrein niet strak kan worden gedateerd. De vondsten wijzen er wel op dat de ophoging in de laatste tien jaar van de 16de eeuw plaatsvond.

Grote kuilen (S35, S36 en S58)

Voorafgaand aan het bouwrijp maken van het terrein zijn enkele grote hoekige kuilen gegraven. Kuil S35 was 8,5 meter lang (noord-zuid) en minimaal 5 meter breed. Van kuil S36 is slechts de oostelijke begrenzing gevonden, op basis waarvan kan worden gezegd dat het spoor minimaal 10 meter lang was (richting noord-zuid). De kuilen lagen tegen elkaar aan, maar waren niet even diep: de diepte van S36 bedroeg ongeveer 80 cm (onderkant op 1,95 -NAP, afb. 25), terwijl S35 maar liefst 1,7 meter diep was (onderkant op 2,90 -NAP). Dit betekent dat S36 tot op het natuurlijke veen was ingegraven, terwijl de onderzijde van S35 tot op de natuurlijke klei reikte en hier dus het complete veenpakket was weggegraven.

Afb. 25 Het noordprofiel van werkput 3 met kuil S36.

Kuil S35 en S36 zijn gelijktijdig dichtgegooid. Vermoedelijk vond dit kort voor of gelijktijdig met de ophoging/egalisatie van het terrein plaats (zie onder), aangezien in beide gevallen gebruik is gemaakt van grijze klei. De kuilen waren opgevuld met een dik pakket schone grijze klei (S29/S21) met daarop een laag vlekkerige grijze klei met een beetje houtskool, keramiek, baksteen en mortel (S30). Daarboven bevond zich nog een grijze kleilaag met wat keramiek, mortel- en baksteenbrokken (S31), maar deze hangt waarschijnlijk samen met de ophoging/egalisatie van het terrein aan het einde van de 16de eeuw.

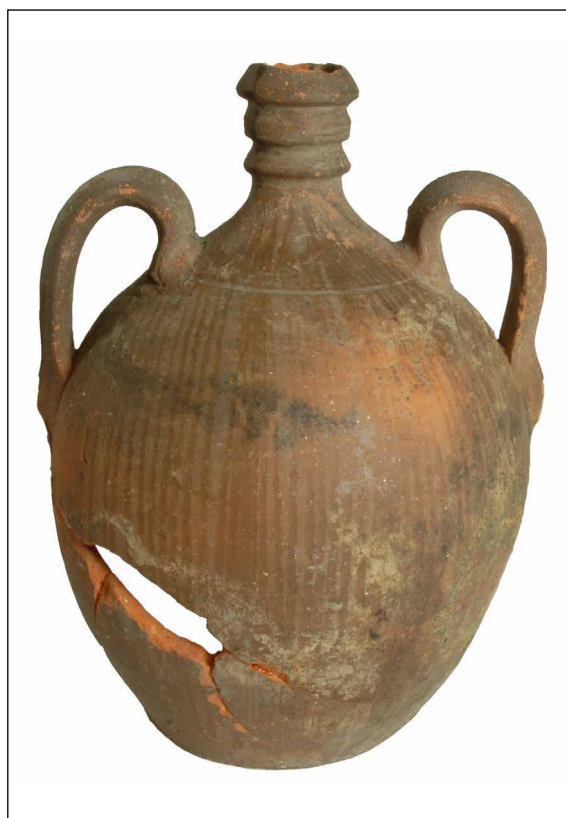
Uit de kleivulling van de twee kuilen komen enkele vondsten.³² In de onderste kleilaag (S29) bevonden zich enkele scherven, evenals een bijna complete olijfoliekrui uit Portugal (afb. 26). De krui is bijzonder omdat door middel van polijsten verticale strepen zijn aangebracht. In het baksel zijn 'glimmers' (mika) en kleine witte steentjes aanwezig. Een sterk lijkende krui is gevonden in Schellinkhout bij de opgraving van een buitendijkse stolpboerderij (afb. 27).³³ Een meer gefragmenteerd exemplaar komt uit de bodem van Enkhuizen.³⁴ Metaalvondsten uit de kleivulling zijn onder meer een ijzeren dreganker van 26 cm lang, een onversierde vingerhoed en twee bij elkaar horende versierde riemstukken van messing (afb. 28). Opvallend is verder een klein tinnen lepeltje (afb. 29) en een fraaie messing mantelspeld (afb. 30).

Opvallend zijn verder enkele driehoekige stukken mortel met aan de onderzijde afdrukken van riet en aan de bovenzijde afdrukken van een metseltroffel. De stukken moeten afkomstig zijn van de nok van een rieten dak.

Iets meer naar het zuiden is nog een grote hoekige kuil aangetroffen (S58, S44). Net als bovengenoemde sporen was ook deze kuil opgevuld met vrijwel schone vette grijze klei. Het

Afb. 26 Een olijfoliekrui uit Portugal. Door middel van polijsten zijn verticale strepen aangebracht. V62-C01.

Afb. 27 Een sterk lijkende olijfoliekrui, gevonden in Schellinkhout. 336-64-C01.

32 V40, V51, V57, V58, V62, V78.

33 Gerritsen *et al.* 2013.

34 Schrickx 2011.

Afb. 28 Twee versierde riemstukken van messing. V78-M01.

Afb. 29 Een klein tinnen lepeltje. V57-M02.

Afb. 30 Een messing mantelspeld. V57-M01.

spoor was 5,7 meter lang (noord-zuid) en minimaal 5,8 meter breed. De onderkant van de kuil is niet gezien, maar deze bevond zich in ieder geval dieper dan 2,56 -NAP. Uit de kleivulling komen twee vondsten, namelijk de rand van een roodbakkende aspot en de lepelbak van een messing schuimspaan (afb. 31).³⁵

De functie van de kuilen is niet zeker. Het meest aannemelijk is dat zij zijn gegraven om organische klei (middeleeuwse ophoging) en/of veen uit de ondergrond te winnen. De klei kon bijvoorbeeld worden gebruikt om akkers te bevruchten of om een stuk grond op te hogen. Het veen is mogelijk gebruikt als brandstof in de vorm van turf.

Bij de opgraving De Baan 1, langs de westelijke rand van het oude centrum, zijn eveneens grote kuilen aangetroffen.³⁶ Zij zijn geïnterpreteerd als kleiwinningskuilen, waarbij de gewonnen klei was bestemd voor de bouw van de vestingwallen. De diepte van deze kuilen is helaas in de meeste gevallen niet bepaald; alleen bij kuil S27 is vastgesteld dat deze minimaal 80 cm diep was en tot in de natuurlijke klei was ingegraven. Gezien de locatie van het terrein naast de stadswallen is het aannemelijk dat het hier om grondwinning voor de stadswallen gaat. De Raamstraat ligt veel verder van de stadswallen af en hier is bovendien vooral veel

Afb. 31 De lepelbak van een messing schuimspaan. V80-M01.

35 V80.
36 Van den Berg 2006.

veen gewonnen. De ondergelegen zeeklei is juist niet afgegraven. Veen is niet geschikt als ophogingsmateriaal (het oxideert immers) en het is daarom onwaarschijnlijk dat het hier om grondwinning voor de vestingwallen gaat.

Ophoging/egalisatie

Op veel locaties in het gebied van de stadsuitbreiding is aan het einde van de 16de eeuw een flink pakket grond opgebracht, met als doel om het maaiveld aanzienlijk te verhogen. Binnen het plangebied langs de Raamstraat is geen sprake van een dik ophogingspakket. Dit kan worden verklaard door het feit dat het maaiveld op deze locatie al relatief hoog lag (op 1,20 tot 1,70 –NAP) door de aanwezigheid van de natuurlijke veenlaag en de ophoging uit de Late Middeleeuwen. Aan het einde van de 16de eeuw is hierdoor slechts een relatief dunne ophogingslaag aangebracht binnen het plangebied, waarschijnlijk voornamelijk met als doel om het terrein te egaliseren. De dikte van de ophoging verschilde. Aan de westzijde van werkput 1 is bijvoorbeeld helemaal geen grond opgebracht, terwijl dit aan de oostzijde van de werkput wel het geval was (S5). In het zuidoostelijk deel van het plangebied was de ophoging gemiddeld ongeveer 20 cm dik, aan de zuidwestzijde was dit 40 tot 50 cm. De ophogingslaag bestond uit (vlekkige) grijze klei met daarin kleine hoeveelheden baksteenbrokken, mortelbrokjes en scherven keramiek.

Uit de kleilaag is een kleine hoeveelheid keramiek verzameld, namelijk 81 scherven.³⁷ Binnen het rood- en witbakkend aardewerk zijn de gebruikelijke vormen voor de late 16de eeuw aanwezig. Van steengoed zijn onder meer de fragmenten van twee kannen uit Siegburg die typerend zijn voor de laatste kwart van de 16de eeuw. Noemenswaardig zijn verder een stuk Frans witbakkend aardewerk uit Beauvais, een fragment van een kommetje van Spaanse goudlustermajolica en stukken faïence uit Ligurië (Italië), namelijk Ligurisch blauw en Ligurisch wit.

In de bovengenoemde kleilaag S5 bevond zich een concentratie van mortel- en puinbrokken. Uit deze puinplek is eveneens keramiek verzameld.³⁸ Het is niet geheel duidelijk of dit materiaal dateert van het opbrengen van de kleilaag, of dat dit hier later is ingegraven. De keramiek wijst in ieder geval op een datering vóór 1600.

In totaal zijn 70 scherven verzameld, afkomstig van 24 MAE. Het roodbakkend aardewerk bestaat uit grappen, een bakpan, koppen, borden (r-bor-6), pispotten (r-pis-5) en een ongeglazuurde test met een steeltje (r-tes-4). Het witbakkend aardewerk is met slechts drie objecten, waaronder een bakpan, beperkt vertegenwoordigd. Aardig om te noemen is een fragment van een halfronde vuurstolp met appliques. Zichtbaar zijn een bloem en drie eikeltjes

Afb. 32 Fragment van een witbakkend vuurstolp met appliques. V8-C02.

37 V47 en V106.

38 V8.

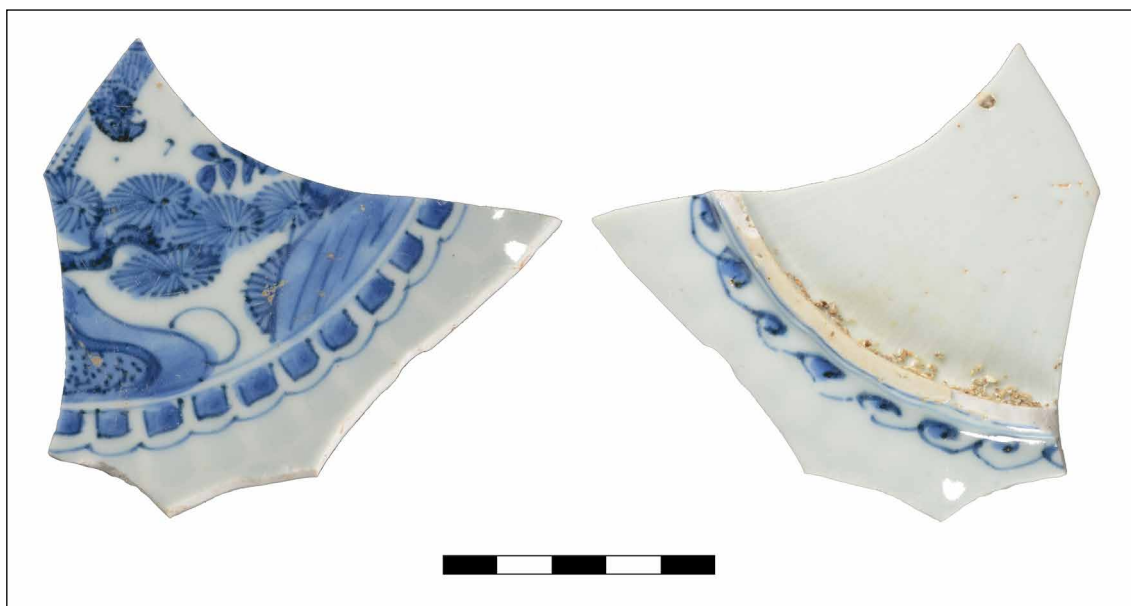
(afb. 32). Het zijn typische appliques voor Enkhuizen voor de late 16de eeuw.³⁹

Minimaal drie kannen van steengoed zijn aanwezig, waaronder twee uit de derde kwart van de 16de eeuw. Zij zijn gemaakt in Keulen of Frechen en versierd met een tekstband en acanthusbladeren. De derde kan, afkomstig uit Raeren, is zeer groot en rijk versierd met snij- en stempelwerk. Meer zeldzaam is het fragment van een grote pot met een tuit van steengoed. Eveneens uit Duitsland komen twee bordes van Weseraardewerk.

Afb. 33 Fragment van een bord uit Beauvais. V8-C03.

De importkeramiek omvat het oor van een kommetje van Spaanse goudlustermajolica, een fragment van een bord van Frans aardewerk uit Beauvais (afb. 33) en een scherp geheel witte faïence, waarschijnlijk uit Italië. Gezien de complexdatering vóór 1600 is een fragment van een porseleinen bord bijzonder te noemen (afb. 34). De wand van het bord is wit en voorzien van reliëfversiering, op de spiegel is een landschap geschilderd en rond de standring bevindt zich een sierband.

Afb. 34 Fragment van een bord van Chinees porselein. V8-C01.

Sloten (S7, S99)

Binnen het plangebied zijn twee sloten gevonden. Beide zijn gegraven tijdens of na de uitbreiding van de stad. Dit blijkt uit het feit dat de oriëntatie van de sloten overeenkomt met het stratenpatroon binnen de stadsuitbreiding, namelijk haaks of parallel aan de Westerstraat. Als het om oudere kavelsloten zou gaan, dan zou de oriëntatie precies noord-zuid of oost-west moeten zijn. De sloten zijn al relatief snel weer gedempt, namelijk in de eerste kwart van de 17de eeuw.

39 Zie ook bijvoorbeeld Duijn 2011b, 58.

Sloot S7 bevond zich direct ten noorden en parallel aan de Korte Westerstraat. De sloot was over de volle lengte van de werkput (circa 10 meter) aanwezig. Aan de oostzijde, ongeveer ter hoogte van de westelijke rooilijn van de Raamstraat, is op een dieper niveau het einde van de sloot aangesneden (afb. 35). Het spoor was maximaal 1,4 meter diep (onderkant op 2,40 -NAP). De breedte van de sloot is niet bekend, doordat slechts ongeveer de helft binnen het plangebied lag. Dit deel was circa 3,5 meter breed, zodat kan worden verondersteld dat de totale breedte van de sloot ongeveer 7 meter was. De sloot is rond 1620/25 gedempt. Het dempingspakket in de sloot bestond uit drie verschillende vullagen (afb. 36). De onderste laag was vlekkerige donkergrijze klei met een klein beetje baksteenbrokken, mortelbrokken en keramiek. De keramiek dateert uit de eerste kwart van de 17de eeuw.⁴⁰ Bijzonder is een fragment van een grof beschilderde kom uit Spanje (afb. 37). Uit deze laag komt eveneens een ijzeren kanonskogel met een diameter van 6,8 cm (afb. 38).

Afb. 35 Het einde van sloot S7, gezien richting het zuiden.

Afb. 36 Het westprofiel in werkput 1 met aan de rechterkant sloot S7.

40 V11, V14, V21.

Afb. 37 Fragment van een kom uit Spanje. V14-C01.

Daarboven bevond zich een dikke afvallaag (S2), bestaande uit zandige en organische klei met as, houtskool, mosselschelpen, grof puin (baksteen, plavuis en dakpan), keramiek, bot en leer. De vondsten uit deze afvallaag worden

besproken in paragraaf 5.1. Boven de afvallaag was de sloot opgevuld met een laag schone grijze vette klei (S8). Het dempingspakket is na verloop van tijd behoorlijk ingeklonken. Tussen 1625 en 1635 is de nazak opgevuld met as en afval (S3, zie paragraaf 4.4).

Afb. 38 Een ijzeren kanonskogel. V11-M01.

Afb. 39 De bovenste vullagen in sloot S99, gezien richting het zuiden.

Aan de zuidzijde van het plangebied is een gedeelte van een haaks op de Westerstraat georiënteerde sloot aangesneden (S99). Het spoor was ongeveer 3 meter breed en ruim 2 meter diep (onderkant op 3,33 -NAP). Ook van deze sloot is een begrenzing gevonden, namelijk de kopse kant aan de noordzijde. Aan deze zijde was haaks op de sloot een eenvoudige beschoeiing van enkele planken en dunne paaltjes aanwezig (S95). Ten noorden hiervan bevond zich een walkant, bestaande uit grijsbruine klei met veel stukjes hout (S102). Ook langs de lange zijden van de sloot zijn delen van een beschoeiing gevonden, eveneens bestaande uit naaldhout planken en paaltjes (S96 en S100). Het is mogelijk dat de zuidelijke begrenzing van de sloot

zich bij de Westerstraat bevond. In dat geval was de sloot ongeveer 35 meter lang. Een andere mogelijkheid is dat de sloot achter een huis aan de Westerstraat stopte en dus korter was. Op zeker moment is de sloot versmald en ondieper gemaakt door deze gedeeltelijk te dempen met een dik pakket houtzaagsel en houtsnippers. De grote hoeveelheid wijst op de aanwezigheid van de werkplaats van een houtbewerker in de directe omgeving. Vervolgens is een nieuwe beschoeiing van naaldhout planken en paaltjes gemaakt (S101, zie tekening fase 3a). De sloot was nu nog slechts 1,7 meter breed. Doordat uit de houtafvallaag geen vondsten komen, valt niet goed te zeggen wanneer de versmalling van de sloot heeft plaatsgevonden. In de periode 1600-1620 is uiteindelijk ook de versmalde sloot dichtgegooid. Als gevolg van de slappe vullagen en instabiele profielen was het niet mogelijk om een complete coupe van de sloot te documenteren, zodat de slootvulling niet goed in beeld is gebracht. Wat in ieder geval duidelijk is, is dat de versmalde sloot met huisafval is dichtgegooid. Aan de bovenzijde van de sloot waren verder vullagen van veraard veen en vette grijze klei aanwezig (afb. 39).

Afb. 40 Een fragment van een roodbakende vuurstolp met appliques. V126-C01.

Uit de afvallaag is keramiek, glas, leer en metaal verzameld.⁴¹ De keramiek (161 fragmenten van 53 MAE) omvat rood- en witbakkend aardewerk, steengoed, majolica, Weser- en Werra-aardewerk, Italiaans tinglazuuraardewerk en porselein. Tevens zijn een pijpenkop en enkele stelen van kleipijpen gevonden.⁴² Enkele keramiekvondsten zijn het waard om hier te worden vermeld, waaronder een halfronde groene vuurstolp (w-vst-2) met appliques van een toren (wapen Alkmaar) en Adam en Eva. Ook op een fragment van een vuurstolp van roodbakend aardewerk zijn appliques aanwezig, namelijk een kikker, een mensfiguur (heilige?), Franse lelie (?), engel en noppen (afb. 40). De appliques zijn geaccentueerd met groen, geel en bruin glazuur. In de Stadhuiscollectie van Enkhuizen bevindt zich een fragment van een soortgelijke roodbakende vuurstolp met muzikanten en noppen (afb. 41). Dit soort

41 V123, V126.

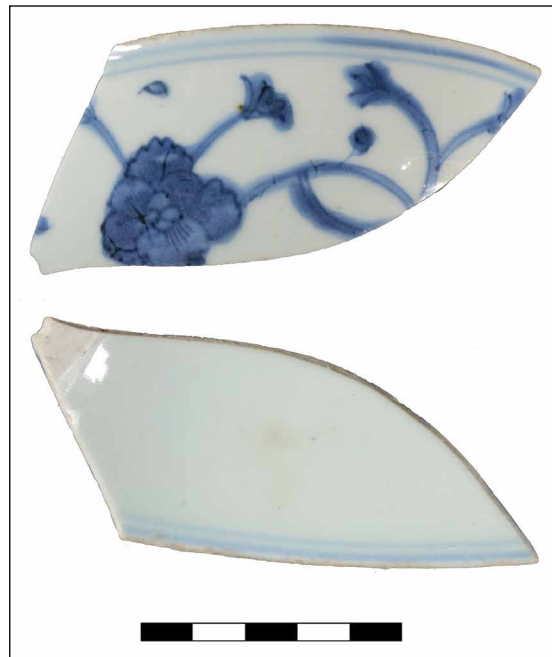
42 Determinatie Jan van Oostveen, zie bijlage 21.

Afb. 41 Een fragment van een roodbakkende vuurstolp met appliques (muzikanten), afkomstig uit de Stadhuiscollectie Enkhuizen.

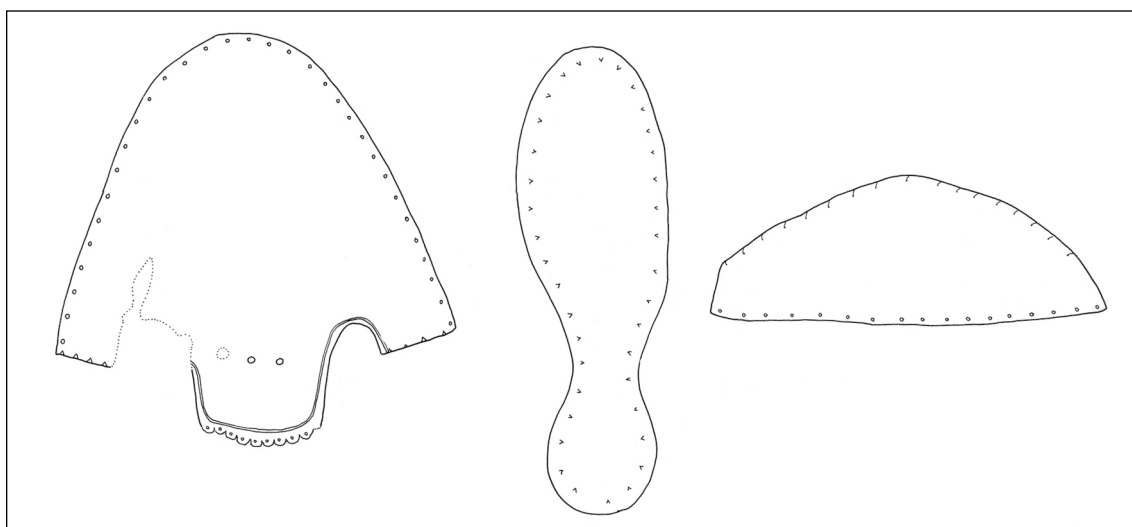
Afb. 42 Fragment van een Italiaans bord van de decorgroep a raffaellesca. V123-C02.

Afb. 43 Fragment van een kom van Chinees porselein. V123-C03.

rijk versierde roodbakkende vuurstolpen zijn zeldzaam, in tegenstelling tot de witbakkende variant. Een fragment van een meerkleurig beschilderd bord van Italiaanse faience behoort tot de decoratiegroep a raffaellesca (afb. 42). Dit soort Italiaanse faience is zeldzaam, hoewel in Enkhuizen wel met enige regelmaat fragmenten worden gevonden. Tot slot is een randfragment van een kom van Chinees porselein bijzonder (afb. 43). De kom dateert uit de eerste kwart van de 17de eeuw, maar behoort niet tot het gebruikelijke kraakporselein. De kom heeft een rechte rand en vrij eenvoudige beschildering met bloemen en ranken.

Van glas zijn een fragment van een wafelbeker met opgelegde nop, een voet van een roemer of berkemeijer en enkele fragmenten melkglas. Dertien fragmenten van leer zijn afkomstig van minimaal twee schoenen. Beide zijn veterschoenen (Goubitz type 130) en een van de schoenen is versierd (afb. 44).

Afb. 44 Een schoen van het type Goubitz 130, schaal 1:4. V123-L01.

4.4 Fase 3a: afvalstort (1600-1650)

In de eerste helft van de 17de eeuw zijn bovengenoemde sloten S7 en S99 gedempt (zie boven) en is afval binnen het plangebied gestort. Over een groot deel van het plangebied is een laag met as en huisafval aangetroffen. Daarnaast zijn afval- en puinkuilen gegraven. Doordat niet precies bekend is wanneer de percelen langs de Raamstraat zijn bebouwd, is niet altijd duidelijk of het afval samenhangt met bewoning of dat het afval is gestort voorafgaand aan de bebouwing.

Afvaldump op nazak sloot S7 (S3)

Rond 1620/1625 is sloot S7 aan de noordzijde van het onderzoeksgebied gedempt (zie boven). De vulling is hierna ingeklonken. Tussen waarschijnlijk 1625 en 1635 is de nazak van de sloot opgevuld met een laag afval (S3). Deze laag bestond uit grijze vlekkelijke klei met veel as en houtskool, veel mosselschelpen, veel keramiek en verder bot en brokken puin van dakpan en baksteen. De vondsten uit de laag omvatten keramiek, bouwkeramiek, glas, metaal en natuursteen.⁴³

In totaal zijn 342 scherven van 87 MAE verzameld. De keramiek is erg fragmentarisch. Slechts drie pijpenkoppen zijn aanwezig, zij dateren uit de periode 1620/25-1635. Twee van de pijpen zijn gemerkt.⁴⁴

Vier kannen van steengoed zijn gevonden, waaronder een kan uit het Westerdal met appliques in de vorm van leeuwen. Op een boerendanskruik uit Raeren is het jaartal 1583 aanwezig (afb. 45). Het rood- en witbakkend aardewerk omvat de gebruikelijke vormen typen. Een roodbakkend bord van het type r-bor-6 is compleet (afb. 46). Op een fragment van een witbakkende vuurstolp is een opvallende applique aanwezig die niet eerder is gevonden (afb. 47). Te zien zijn twee staande (waarschijnlijk naakte) mensen die elkaars hand vasthouden. Erboven is

Afb. 45 Een boerendanskruik uit Raeren met jaartal 1583. V18-C01.

een gesluierd figuur afgebeeld, eronder een gezicht in een omlijsting. De betekenis van deze afbeelding is onzeker. Een mogelijkheid is dat hier het Laatste Oordeel is weergegeven. De figuur aan de bovenkant stelt in dit geval de hemel voor. Het gezicht in de omlijsting aan de onderkant kan worden gezien als de hel, in de vorm van een monster in een gat in de aarde. De naakte personen stellen de gewone mensen voor die naar de hel of hemel worden gestuurd.

43 V7, V9, V18. Ook V4 is materiaal uit deze laag, maar dit vondstnummer is kwijt geraakt. V2 is vooral materiaal uit laag S3, maar ook deels uit S2. Van dit vondstnummer zijn alleen de bijzondere stukken vermeld.

44 Determinatie Jan van Oostveen, zie bijlage 21.

Afb. 46 Roodbakkend bord. V2-C01.

Afb. 47 Applique van een witbakkende vuurstolp. V2-C03.

Afb. 48 Fragment van een witbakkende kan uit Duitsland. V2-C02.

Afb. 49 Fragment van een majolica-bord. V9-C01.

Enkele fragmenten witbakkend aardewerk behoren tot het Hafner-aardewerk. Bijzonder is verder een fragment van een witbakkende kan uit Duitsland (afb. 48). Op de kan is een ronde applique aanwezig met de buste van een figuur in Romeinse kledij met daarnaast de letters EXANDER. Het gaat dus om een afbeelding van Alexander de Grote. Twee borden behoren tot het Weser-aardewerk, het Werra-aardewerk is goed voor één bord.

Van majolica zijn minimaal twaalf borden, waaronder een groot exemplaar met twee tulpen op de spiegel (afb. 49). Twee borden zijn voorzien van een decoratie die is overgenomen van Chinees kraakporselein. In de oudere afval laag S2 in de sloot ontbreekt deze decorgroep. Ook binnen het vormenspectrum is een verschuiving herkenbaar: uit afval laag komen uitsluitend borden van het type m-bor-5, terwijl in de hier besproken afval laag S3 vooral borden met een knik in de wand (m-bor-3) aanwezig zijn. Minimaal drie borden van Nederlandse faience zijn gevonden, waaronder twee die een imitatie zijn van Chinees kraakporselein. Het derde bord is van het type f-bor-2, een bord op een standvlak, en is beschilderd met het wapen van Brakel, een dorp en heerlijkheid in de provincie Gelderland (afb. 50).

Afb. 50 Fragment van een bord van faience met het wapen van Brakel. V9-C02.

Afb. 51 Bordje van Italiaanse faience. V2-C04.

Afb. 53 Fragment van een opengewerkte kop van Chinees porselein. V9-C03.

Afb. 52 Voor- en achterzijde van fragmenten van een bord met geplooid wand van Portugese faience. V2-C04.

Minimaal negen objecten komen uit Italië, behorende tot de decorgroepen compendiario (4x), berrettino (3x), a raffaellesca (1x) en calligrafico naturalistico (1x). Leuk is een fragment van een klein bordje met de afbeelding van een dier binnen een aigretterand (afb. 51). Fragmenten van twee borden van Portugese faience zijn beide versierd met een kraakdecor. Een van de borden heeft een geplooid wand (afb. 52). Van Chinees porselein zijn twee borden van kraakporselein en een fragment van een kom met opengewerkte wand (ajour, afb. 53).

De enige metaalvondsten omvatten onder meer een messing muntgewicht van Antwerpen uit het einde van de 16de eeuw en een fraaie messing riemtong (afb. 54). De voorzijde van de riemtong is ingelegd met stukjes emaille. Leuke metaalvondsten van lood zijn een snorrelood (afb. 55), een blokgewicht met het cijfer 31 (afb. 56)⁴⁵ en twee keurloden, waaronder een van Oudewater (afb. 57) en een onbekend keurlood met de tekst TINT..RES..SOI (afb. 58).

45 Het gewicht bedraagt 15,26 gram, dit is 1/31 deel van een pond (469 gram).

Afb. 54 Voor- en achterzijde van een messing riemtong. V7-M01.

Afb. 55 Een snorrelood. V2-M04.

Afb. 56 Blokgewicht met cijfer 31. V2-M01.

Afb. 57 Keurlood van Oudewater. V2-M02.

Afb. 58 Een keurlood met tekst. V2-M03.

Overige vondsten zijn een stuk van een wandtegel, fragmenten van drie glazen bekers (onder andere een wafelbeker en ijsglas) en een fles, een slijpsteen (afb. 59) en een hartschelp. Bijzonder is tot slot de vondst van een complete vierkante grafzerk (afb. 60). De steen meet 45 bij 47 cm en is ruim 10 cm dik. Op de bovenkant is een huismerk met de letters A en E aanwezig. De grafzerk dateert waarschijnlijk uit de 16de eeuw en is afkomstig uit de vloer van de Zuider- of Westerkerk in Enkhuizen.

As/afvallaag hele terrein

Over een groot deel van het onderzoeksterrein was een laag met as en huisafval uit de eerste helft van de 17de eeuw aanwezig. De begrenzing van deze laag is niet precies te geven, maar

Afb. 59 Een slijpsteen. V9-N01.

Afb. 60 Een grafzerk met huismerk en de letters A en E. V2-N01.

hij is in ieder geval gezien in werkput 3, 4, 5, 6 en 9. De hoogteligging van de laag is niet altijd gedocumenteerd, maar algemeen gezien bevond de laag zich rond 1,00 -NAP. De laag bestond uit zandige klei met veel as en houtskool, veel keramiek, brokjes puin en mortel, bot en mosselschelpen. Het is aannemelijk dat niet al het afval op hetzelfde moment is gestort, maar dat het ontstaan van de laag vele jaren, misschien zelfs enkele decennia heeft geduurd. Desondanks is sprake van een vondstcomplex met een relatief korte looptijd.

Uit de afvallaag is keramiek, bouwkeramiek, glas, metaal en een schelp verzameld.⁴⁶ Globaal dateert het vondstmateriaal uit de periode 1600-1630. In totaal zijn 687 scherven keramiek uit de laag afkomstig, waarbinnen elf soorten vertegenwoordigd zijn (afb. 61). Daarnaast zijn achttien stukken van tabakspijpen gevonden, waaronder vijf pijpenkoppen.⁴⁷ De keramiek is erg fragmentarisch. Doordat geen sprake is van een omvangrijk vondstcomplex met een strakke begrenzing in tijd en ruimte is geen bepaling van het EVE gedaan, maar alleen het aantal scherven en het MAE geteld. Hieronder volgt een beknopte beschrijving van het vondstcomplex, waarbij de nadruk ligt op bijzondere stukken.

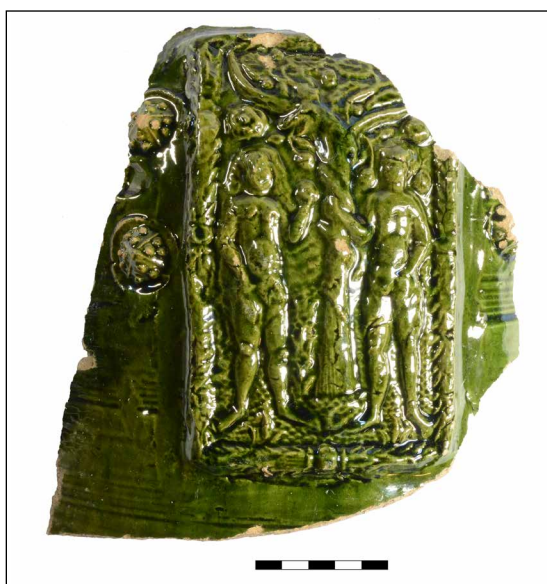
Van steengoed zijn de onderkant van een beker uit het Westerwald en verder waarschijnlijk

⁴⁶ De vondstnummers in het vondstcomplex zijn V50, V56, V68, V69, V72, V75, V85, V91, V98, V101, V105, V129.

⁴⁷ Een van de pijpenkoppen (V68) dateert uit de periode 1640-1660 en moet als ruis worden beschouwd.

baksel	aantal	% (n)	MAE	% (MAE)
steengoed 2 (s2)	26	3,8	16	6,3
roodbakkend aardewerk (r)	383	55,8	111	43,9
werra aardewerk (wa)	5	0,7	3	1,2
witbakkend aardewerk (w)	116	16,9	45	17,8
weser aardewerk (we)	1	0,1	1	0,4
witbakkend Frans aardewerk (wf)	3	0,4	3	1,2
majolica (m)	45	6,6	19	7,5
faience (f)	12	1,7	5	2,0
Italiaans tinglazuuraardewerk (i)	71	10,4	32	12,6
Portugees tinglazuuraardewerk (po)	3	0,4	2	0,8
Aziatisch porselein (p)	22	3,2	16	6,3
totaal	687	100	253	100

Afb. 61 Overzicht van de keramieksoorten uit de aslaag.

Afb. 62 Applique met Adam en Eva, afkomstig van een witbakkende vuurstolp. V72-C01.

Afb. 63 Fragment van een witbakkende vuurstolp met appliques van een dubbelkoppige adelaar en edelman. V105-C01.

alleen fragmenten van kannen. De kannen kunnen worden verdeeld in vier groepen, namelijk witte kannen uit Siegburg uit het einde van de 16de eeuw, rijk versierde grijze kannen met blauwe accenten uit Westerwald of Raeren, rijk versierde bruine kannen uit Raeren en eenvoudige bruine kannen uit Frechen.

Het roodbakkend aardewerk omvat de gebruikelijke vormen en typen. Veel voorkomende vormen zijn bakpannen (alles r-bak-4), borden (alles r-bor-6), grappen, kommen (alles r-kom-58), koppen (alles r-kop-2), testen en vuurstolpen. De vuurstolpen zijn met name ronde exemplaren en komen zowel geglazuurd als ongeglaazuurd voor. Op één fragment is slibversiering aanwezig.

Bij het witbakkend aardewerk zijn met name fragmenten van grappen, koppen en vuurstolpen aanwezig. De witbakkende stolpen zijn allemaal half rond en de meeste zijn versierd met appliques, waaronder Adam en Eva (afb. 62), een edelman met Keten van het Gulden Vlies en een dubbelkoppige adelaar (afb. 63).

De hoeveelheid Werra- en Weser-aardewerk is zeer beperkt, namelijk slechts één bord van Weser-aardewerk en drie borden van Werra-aardewerk.

Uit Frankrijk komt in de eerste plaats een redelijk compleet bord van witbakkend aardewerk uit Beauvais (afb. 64). Ook de bodem van een pot met een afwijkend baksel en glazuur komt vermoedelijk uit Frankrijk.

Binnen de Nederlandse majolica zijn uitsluitend fragmenten van borden gevonden. Eén bord is half compleet, namelijk een exemplaar met rozet op de spiegel en florale motieven op de vlag (m-bor-5, afb. 65). Andere aanwezige motieven zijn onder granaatappels, schaakbordmotief, wentelend motief, tulp, blauw font met donkerblauwe beschildering en imitatie kraakporselein. Met name de aanwezigheid van dit laatste motief op twee scherven is het vermelden waard, omdat dit type beschildering niet voorkomt bij de afvallaag uit sloot S7 uit 1600-1620/1625 (zie paragraaf 5.1.1).

In totaal zijn twaalf scherven van Nederlandse faience gevonden. Dit type aardewerk was vanaf omstreeks 1620 in omloop. In de afvallaag van sloot S7 zijn slechts twee scherven gevonden. Tien scherven zijn afkomstig van borden die zowel wat betreft vorm als beschildering

een directe imitatie zijn van borden van Chinees kraakporselein. De twee overige scherven hebben vermoedelijk toebehoord aan een kom. Opvallend is dat dit object nog de wanddikte en vorm van een kom van majolica heeft, terwijl de achterzijde wel is voorzien van tinglazuur en beschilderd. Ook deze kom is voorzien van een kraakdecor.

Het Italiaans tinglazuuraardewerk bestaat uit twee hoofdgroepen, namelijk berrettino (7 MAE) en compendiario (19 MAE, afb. 66). Overige decorgroepen zijn Ligurisch wit (1 MAE), a raffaellesca (2 MAE) en donkerblauwe faience met wit/gele aigretterand, waarschijnlijk uit Castelli (afb. 67, zie ook paragraaf 5.1.1).

Twee scherven zijn van Portugese faience.

Van Chinees porselein zijn minimaal zes borden, drie kommen en zeven kopjes. De meeste borden behoren tot het standaard kraakporselein (hierbij is een bord met secundair doorboorde standing), met uitzondering van een scherf met uitwendig een gelige kleur en inwendig

Afb. 64 Bord van witbakkend aardewerk uit Beauvais. V56-C01.

Afb. 65 Bord van majolica. V56-C02.

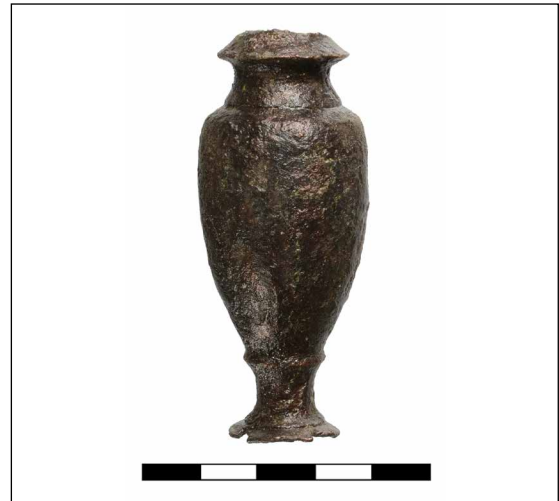
Afb. 66 Twee borden van compendiario-faience uit Italië. V68-C01 en V105-C03.

Afb. 67 Donkerblauwe faience uit Italië. V85-C01.

Afb. 68 Fragment van een bord van Chinees porselein. V85-C02.

Afb. 69 Fragment van een messing kandelaar. V85-M01.

Afb. 70 Een keurlood van Oudewater. V68-M02.

Afb. 71 Een messing riemverdeler. V68-M01.

een sierband onder de rand (afb. 68). De kommen omvatten onder meer een klapmuts en een kraaikop. Bij de koppen zijn vijf kleine exemplaren met een rechte rand en eenvoudige beschildering aanwezig (p-kop-4). Verder zijn de bodem van een pimpeltje en een kop met reliëfversiering gevonden. Op deze laatste kop zijn (vrij slordig) vliegende paarden in panelen geschilderd.⁴⁸

48 Zie Rinaldi 1989, 148-149.

Uit de aslaag zijn twaalf metaalvondsten verzameld. Twee munten zijn aanwezig, namelijk een oord van Holland uit de 16de eeuw en een duit van Overijssel. Noemenswaardig zijn verder een miniatuurbordje van lood/tin, een fragment van een messing kandelaar (afb. 69), een keurlood van Oudewater (afb. 70) en een complete messing riemverdeler (afb. 71).

Overige vondsten uit de aslaag zijn enkele fragmenten van wandtegels, een hartschelp, de bodem van een glazen kelderfles, een stuk van een glazen beker en stukken vensterglas.

Afvalkuil/plek (S17)

Ter plaatse van de Korte Westerstraat is een ovale afvalplek van ruim 4 meter lang gevonden (S17). Het spoor was ongeveer 24 cm diep (bovenkant op 1,53 -NAP), de vulling bestond uit brokken veen, grijze klei, mortelbrokken, puin, keramiek en mossel. De keramiek dateert uit de periode rond 1600 en is waarschijnlijk aan het begin van de 17de eeuw gestort.⁴⁹ Dit zou erop kunnen wijzen dat de Korte Westerstraat pas na deze tijd is aangelegd. Enkele noemenswaardige keramiekvondsten zijn een stuk kraakporselein uit China en een fragment van een snelle uit Siegburg (afb. 72). Op de snelle zijn onder meer een wapenschild en een vrouw met zwaard en jaartal 1576 aanwezig. Volgens de tekst moet de vrouw Judith voorstellen, een persoon uit het Oude Testament.

Afb. 72 Fragment van een snelle uit Siegburg. V32-C01.

Afvalkuil (S25)

Kuil S25 had een diameter van ongeveer 90 cm en was maximaal 10 cm diep (bovenkant op 1,38 -NAP). De vulling bestond uit donkerbruingrijs organisch materiaal met zandige klei, baksteenbrokken, bot en keramiek. De keramiek omvat dertien scherven uit de periode rond 1600.⁵⁰ Bijzonder is een fragment van een bord van goudlustermajolica uit Spanje.

Afvalkuil (S28)

Iets meer naar het zuiden lag een ronde kuil gevuld met grijze klei, as en organisch materiaal

49 V32, V34, V36.
50 V52, V55.

(S28, bovenkant op 1,42 -NAP). Het spoor was 42 cm diep. Uit de vulling komt een stuk kogelpotaardewerk en fragmenten van een roodbakkerende grape uit de eerste helft van de 17de eeuw.⁵¹

Puinlaag (S45) en concentratie puinkuilen (S46, S50, S51)

In werkput 5 was onder de laag modern stopzand een puinlaag aanwezig uit de eerste kwart van de 17de eeuw (S45). Deze puinlaag lag óp bovengenoemde aslaag en was vooral aanwezig ten noorden van palenrij S52 (zie paragraaf 4.5.4). De puinlaag dateert uit dezelfde periode als de aslaag, maar is dus later aangebracht. In deze zone lagen verder enkele kuilen. In de meeste kuilen was veel grof puin en een hoeveelheid keramiek uit de eerste helft van de 17de eeuw gevonden. Dit maakt het aannemelijk dat de kuilen uit dezelfde tijd dateren als de puinlaag en zijn gegraven voorafgaand aan de eerste bouwactiviteiten op dit perceel. Echter, het is ook mogelijk dat (een deel van de) kuilen dateert van de sloop van de bebouwing in de 18de eeuw, zoals het geval is bij puinkuilen S48 en S49 (zie paragraaf 4.5.4). De 17de-eeuwse scherven zijn dan ruis, afkomstig uit bovengenoemde as- en puinlaag die rond de kuilen aanwezig zijn.

Puinlaag S45 bestond uit grijze zandige klei met veel grof puin van bakstenen, dakpannen en plavuizen. Uit de puinlaag zijn 172 scherven uit de periode 1610-1625 verzameld.⁵² Bijzonder is dat in de laag ook pottenbakkersafval is gevonden, namelijk baksteunen en fragmenten van misbaksels/halffabricaten van rood- en witbakkend aardewerk.⁵³ De vondsten wijzen op de aanwezigheid van een pottenbakkerij in de omgeving. De baksteunen bestaan uit vier baksteenbrokken en 37 brokken van golfpannen en daktegels met een dikke laag glazuur (ook op de breuk) en aangebakken stukken aardewerk (afb. 73 en 74). Hiernaast zijn 21 scherven van objecten van aardewerk gevonden die als misbaksel of halffabricaat kunnen worden gekwalificeerd. Een deel van de scherven is duidelijk te hard gebakken: het aardewerk is versinterd en het glazuur vertoont blaasjes. Dit is bijvoorbeeld het geval bij twee stukken van een deksel van rood- en witbakkend aardewerk van het type r-dek-10 (afb. 75 en 76). Andere scherven zijn waarschijnlijk fragmenten van mislukte halffabricaten die secundair als baksteunen hebben gefungeerd (afb. 77 en 78). Op de scherven is namelijk

Afb. 73 Twee brokken baksteen, hergebruikt als baksteen. V68-BK01.

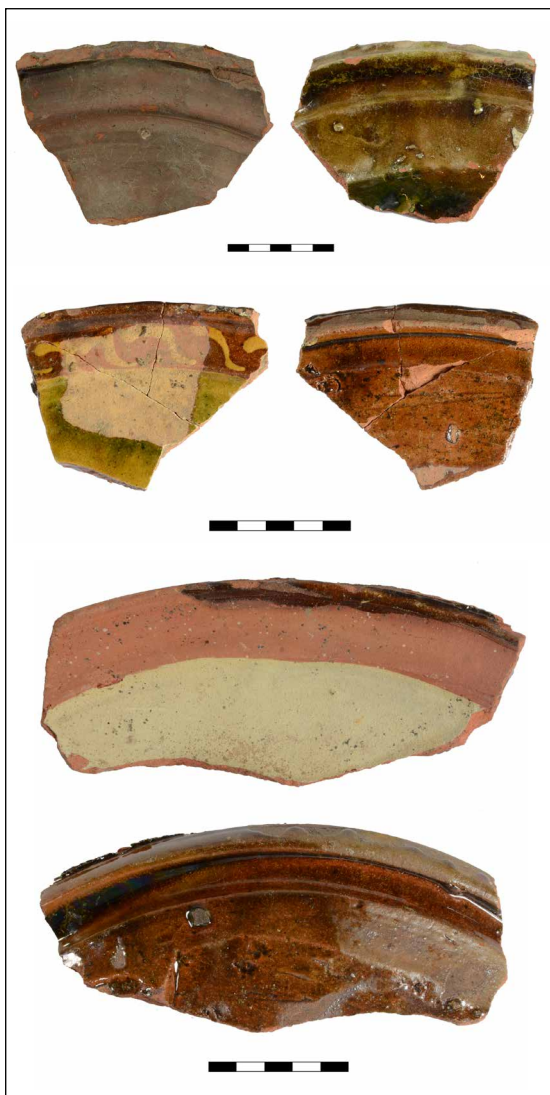

Afb. 74 Fragmenten van golfpannen en daktegels, hergebruikt als baksteen. V84-BK01.

51 V54.

52 V84, V88.

53 Ook in andere vondstnummers zijn stukken pottenbakkersafval aanwezig. Zij zijn waarschijnlijk allemaal afkomstig uit puinlaag S45 en door het verplaatsen van grond in andere sporen terecht gekomen. Dit zijn: V1, V68, V87, V91, V92, V96, V98, V93, V102.

Afb. 77 Fragmenten van halffabricaat roodbakkende borden (type r-bor-6), hergebruikt als baksteen. V84-C02, V91-C01, V93-C01.

wel glazuur aanwezig, maar dit zit op de verkeerde plek: de breuk of de verkeerde zijde is geglaazuurd. Hieronder zijn onder meer diverse roodbakkende scherven afkomstig van borden van het type r-bor-6. Op een van de borden is de spiegel voorzien van witte slib, op het andere bord zijn ringeloorboogjes op de vlag aangebracht.

Kuil S46 bestond uit donkergrijze humeuze klei met zand en baksteenpuin. Het spoor was slechts 12 cm diep (bovenkant op 1,31 -NAP). Uit het spoor komen twaalf scherven uit de periode 1610-1630.

In kuil S50 was donkergrijze humeuze klei, zand en veel grof baksteenpuin aanwezig. Het spoor was 26 cm diep (bovenkant op 1,28 -NAP). Slechts één scherf komt uit de kuil, afkomstig van een roodbakkend bord uit de eerste helft van de 17de eeuw (r-bor-6).⁵⁴

Kuil S51 was maximaal 10 cm diep (bovenkant op 1,15 -NAP) en was gevuld met zand, klei,

54 V95.

Afb. 75 Misbaksel van een deksel. V84-C01.

Afb. 76 Fragmenten van misbaksels. V84-C04.

Afb. 78 Fragmenten van halffabricaten van roodbakkend aardewerk, hergebruikt als baksteen. V84-C03.

organisch materiaal, keramiek, houtskool en as. De keramiek dateerde globaal uit de 17de eeuw.⁵⁵

Asplekken op sloot S99

Na de demping van sloot S99 is op deze plaats as gedumpt, waarschijnlijk in de nazak van de sloot.

Kuil S92 was rond, had een diameter van slechts 60 cm en was ongeveer 20 cm diep (bovenkant op circa 1,40 -NAP). Het spoor bevatte vooral veel as en daarnaast een kleine hoeveelheid keramiek, waaronder tien kleipijpen.⁵⁶ De tabakspijpen dateren uit de jaren 30 en 40 van de 17de eeuw. Het zijn pijpen van eenvoudige kwaliteit die vooral in

West-Friesland zijn gemaakt.⁵⁷ Onder de keramiek bevindt zich een pannenkoekenschotel met de afbeelding van een schip (afb. 79).

Uit een andere asplek op een hoger niveau (geen spoornummer, niet op tekening) zijn twee tabakspijpen van rond het midden van de 17de eeuw en fragmenten van een plooischotel van faïence verzameld.⁵⁸ De goede kwaliteit van het glazuur en het roze baksel van de plooischotel wijzen erop dat het stuk is gemaakt in Rouen of Nevers (Frankrijk).

Afb. 79 Een pannenkoekenschotel met afbeelding van een schip. V124-C01.

Afb. 80 Profiel 6 met kuil S103.

55 Vondsten zijn niet verzameld.

56 V124.

57 Determinatie Jan van Oostveen, zie bijlage 21.

58 V122.

Afvalkuil (S103)

Aan de zuidzijde van het plangebied is een stukje van een afvalkuil aangesneden (S103, afb. 80). De kuil was minimaal 2,6 meter breed en ongeveer 60 cm diep (zie profiel 6 in bijlage 11). De onderste vullaag van de kuil bestond uit as met huisafval, mosselschelpen, keramiek en puin. Daar boven bevond zich een laag grijze klei met keramiek, mortel, puin, houtskool en mossel. De bovenste laag bevatte geen afval, maar alleen bruingrijze klei met wat schelpgruis.

In totaal zijn 172 scherven uit de afvalkuil verzameld, afkomstig van minimaal 49 objecten.⁵⁹ De keramiek dateert uit de eerste kwart van de 17de eeuw. De gebruikelijke aardewerksoorten voor deze tijd zijn aanwezig, namelijk rood- en witbakkend aardewerk, Werra-aardewerk, steengoed en majolica, waaronder een bord met huismerk op de achterkant (afb. 81). De importkeramiek omvat enkele fragmenten Italiaans tinglazuuraardewerk (Berrettino) en een wandfragment van een amfoor van Iberisch aardewerk. Een zeer grove hardgebakken scherf is mogelijk afkomstig van een smeltkroes. Twee pijpensteeltjes hebben toebehoord aan tabakspijpen.

Afb. 81 Spiegel van een bord van majolica. Op de achterzijde is een groot huismerk geschilderd. V132-C01.

⁵⁹ V132, V134, V136.

4.5 Fase 3b: wonen langs de Raamstraat en Korte Westerstraat (1600-1850)

Binnen het plangebied hebben bouwwerken gestaan langs de Raamstraat en Korte Westerstraat. Op basis van de aangetroffen sporen kan worden gereconstrueerd dat binnen het opgegraven terrein vier percelen langs de Raamstraat lagen. Geen van deze perceelsgrenzen, met uitzondering van de rooilijn, is nog aanwezig op de kadastrale kaart van 1823. De vier percelen waren alle vier ongeveer 8,5 meter breed, wat ook precies de breedte is van de Korte Westerstraat. De lengte van deze percelen kan niet worden bepaald.

4.5.1 Noordzijde Korte Westerstraat

Van bebouwing langs de noordzijde van de Westerstraat zijn weinig resten teruggevonden. Het is niet mogelijk om op basis van de gebrekkige sporen de oorspronkelijke parcelering te reconstrueren. Op de kadastrale kaart van 1823 zijn de perceelsgrenzen (met uitzondering van de rooilijn) niet meer aanwezig.

Funderingspalen (S1 en S16)

Precies op de locatie van de noordelijke rooilijn van de Korte Westerstraat is een rij funderingspalen van ongeveer 8 meter lang gevonden (S1, afb. 82). De palen waren vooral rond van vorm met een diameter van 6 tot 12 cm, hoewel ook enkele grotere rechthoekige palen zijn aangetroffen (circa 16 bij 10 cm). Eén paal was van eikenhout, de rest was naaldhout. De bovenzijde van de hoogste palen lag op ongeveer 1,00 -NAP. Precies op dit niveau is in het recente verleden het terrein afgetopt, waarna stopzand is gestort. Mogelijk was oorspronkelijk dus nog een bakstenen fundering op de palen aanwezig, maar is dit bij het graafwerk verwijderd. Van drie palen is de lengte bepaald: zij waren tussen de 50 en 65 cm lang. Het is onduidelijk of de palenrij onderdeel is geweest van de fundering van een huis. Het is namelijk ook mogelijk dat op de paalfundering een tuinmuur heeft gestaan omdat de achtergelegen percelen nooit zijn bebouwd. Op kaarten uit de 17de eeuw is ongeveer op deze locatie een onbebouwd terrein met tuinmuur aan de straatzijde getekend.

Afb. 82 Palenrij S1, gezien richting het westen. Een deel van de palen is gemarkeerd met pennen.

In het westprofiel van werkput 1 was een rij dunne, korte paaltjes (slieten) aanwezig (S16, zie afb. 36). De slietenrij is ongeveer noord-zuid georiënteerd, haaks op de rooilijn van de Korte Westerstraat. De bovenzijde van de paaltjes bevond zich op ongeveer 1,20 -NAP. Het is aannemelijk dat het gaat om de fundering van een gebouw, vermoedelijk een woonhuis.

Afb. 83 Muurtje S4, gezien richting het noorden.

Muurtje (S4)

In de noordoosthoek van werkput 1 is een kort stukje muurwerk van 80 cm lang gevonden (afb. 83). Het spoor bestond uit twee rijen bakstenen met diverse afmetingen (onder andere 18x8x4 cm) en daartussen witte mortel. De structuur lijkt hierdoor op een afvoergoot. Aan de onderkant is echter geen bodemplank gevonden. Daarnaast was onder de bakstenen een dunne paal aanwezig, wat het aannemelijker maakt dat het om een muurfundering gaat.

Afb. 84 Tonput S10, gezien richting het oosten.

Tonput (S10)

Vlakbij muur S4 kwam een waterput tevoorschijn, bestaande uit twee op elkaar gestapelde houten tonnen (S10, afb. 84 en 85). De bovenste ton was voor de helft weggerot (bovenkant op 1,54 -NAP) en stak ongeveer 20 cm in de onderste ton. De tonnen hadden een diameter van ongeveer 80 cm. De onderste ton was 1,27 meter hoog (afb. 86), van de duigen van de bovenste ton resteerde nog maximaal 75 cm. De put was ongeveer 40 cm in de natuurlijke klei

ingegraven (onderkant op 3,08 -NAP).

De duigen van beide tonnen zijn gemaakt van kastanje.⁶⁰ Tonnen van deze houtsoort worden zelden gevonden bij een archeologisch onderzoek; vrijwel altijd zijn de tonnen van eikenhout. De duigen waren bovendien niet radiaal, maar ze zijn tangentiaal uit dunne, snel gegroeide boomstammen gezaagd. Opvallend was verder dat de binnenzijde van de duigen was verbrand. Dit, en de afwijkende houtsoort, doet vermoeden dat de tonnen voor een specifieke functie zijn gemaakt. Het branden van de binnenkant van de duigen, 'toasten' genaamd, was onderdeel van het maken van een ton. De mate van branden was bepalend voor smaakafgifte van het hout aan de latere inhoud.

In beide tonnen bevond zich een rond spongat met een diameter van 6 cm. In de onderste ton zat een kurk in dit gat (afb. 87). Op deze ton waren tevens drie merken aanwezig (afb. 88). Zij lijken met een ritsmes te zijn aangebracht.

Afb. 85 Tonput S10 wordt uit gegraven.

Afb. 86 De duigen van de onderste ton.

60 M2, M3.

Afb. 87 De kurk in het spongat van de ton.

In ieder geval ten zuiden van de tonput was een insteek aanwezig van ongeveer 50 cm breed, bestaande uit een mengsel van klei en zand met grof puin en wat keramiek. De bovenste ton was opgevuld met bruingrijs zand met wat puinbrokken en schelpgruis. In de onderste ton zat een meer organische vulling. Van deze vulling is een monster onderzocht.⁶¹ Hierin zijn onder meer botfragmenten van vis en gevogelte gevonden, evenals haren, fragmenten van turf, pitten van vruchten en fragmenten van noten. De samenstelling wijst erop dat het niet om menselijke beer gaat, maar om keukenafval. Uit de onderste ton is keramiek, metaal en leer verzameld.⁶² Op basis van dit materiaal kan worden gezegd dat de waterput tussen 1653 en 1660 is gedempt. De vondsten worden besproken in paragraaf 5.2.

Het is aannemelijk dat de waterput zich buiten bebouwing, dus in de open lucht, bevond. Dat betekent dat op deze locatie in de 17de eeuw waarschijnlijk geen huis stond. Dit gegeven versterkt bovengenoemd idee dat zich hier onbebouwde percelen bevonden met een tuinmuur langs de straat.

Afb. 88 Drie merken op de duigen van de ton.

61 M4, analyse door L. de Sitter-Homans.
62 V25, V27, V28.

4.5.2 Perceel 1 Raamstraat

Op dit perceel zijn vrijwel geen sporen aangetroffen. Dit zou erop kunnen wijzen dat het perceel nooit bebouwd is geweest. Wellicht fungeerde het perceel als erf/tuin van het huis op een buurperceel. Of hier inderdaad nooit een huis is gebouwd, is echter niet met zekerheid te zeggen, omdat een huis zonder kelder en met een zeer lichte fundering zonder palen geen sporen hoeft na te laten in de bodem.

Afvalput (S23)

Op het perceel is een ingegraven tonnetje of kuip met bodem gevonden (S23, afb. 89). Rond de afvalput bevond zich een ovale insteek, opgevuld met grijs zand en grote keien (S24).

De ton of kuip had een diameter van 66 cm en was nog maximaal 48 cm hoog (bovenkant op 1,38 -NAP, niet compleet). De duigen en bodem waren gemaakt van eikenhout, de bodem bestond uit vijf planken (diameter 55 cm, afb. 90). Op het hout zijn geen merken waargenomen. In de onderrand van twee duigen zaten kleine gaatjes, iets wat vaker wordt aangetroffen bij duigen maar waarvan de functie vooralsnog niet duidelijk is. Eén duig en één bodemplank zijn onderzocht, maar alleen de duig kon worden gedateerd.⁶³ Dit hout is gekapt ná 1557 en afkomstig uit Frankrijk (Loire-vallei).

In de ton/kuip waren twee vullagen aanwezig. De bovenste 22 cm bestond uit grijs zand met schelpgruis, houtstukjes, houtskool en mortel. Hieronder was de ton/kuip volledig opgevuld met houtschaafsel, stukjes hout en stukken schors.⁶⁴ Het gaat hierbij vooral om afval afkomstig van naaldhout, maar er zijn ook stukjes eikenhout aanwezig. Waarschijnlijk gaat het om afval van een houtbewerker, net zoals in sloot S99 is gevonden. Wellicht is het houtafval van dezelfde houtbewerker afkomstig.

In het spoor zijn dertien scherven van rood- en witbakkend aardewerk uit de eerste helft van de 17de eeuw gevonden.⁶⁵

Afb. 89 Afvalput S23, gezien richting het noorden.

Afb. 90 De bodem van de afvalput.

63 M8, M9.

64 M10.

65 V66.

Putje (S27)

Op ruim 8 meter uit de rooilijn is een klein (schrob)putje van baksteen gevonden (S27, afb. 91). Het spoor bestond uit vier opstaande randen van rood/gele bakstenen (19,5x9x4 cm) met daarbinnen een bodem van brokken bakstenen, bestaande uit twee lagen. Het is aannemelijk dat het putje buiten bebouwing lag.

Afb. 91 Putje S27.

4.5.3 Perceel 2 Raamstraat

Op dit perceel is in de 17de eeuw een klein woonhuis gebouwd. Dit huis is nog aanwezig op de kadastrale kaart uit 1823. In 1832 was het gebouw met omliggend erf en schuur in bezit van Dirk Groen, een visser. Het huisje is later in de 19de eeuw afgebroken.

Fundering en restant vloer (S26, S37, S38, S43)

Van de fundering van het huis zijn delen van de beide zijgevels en de achtergevel aangetroffen (afb. 92). De voorgevel van het pand is niet gevonden, deze bevindt zich buiten de graafcontour. Doordat de oorspronkelijke rooilijn van de Raamstraat nog bestaat, kunnen de afmetingen van het huis worden gereconstrueerd: het huis was 6 meter lang (oost-west) en 5 meter breed (buitenmaten).

Afb. 92 De sporen van het huis worden blootgelegd.

Van de zuidelijke zijgevel en de achtergevel waren resten van bakstenen muren aanwezig (afb. 93 en 94). Het muurwerk was gemetseld met oranje/rode bakstenen (17/18x8x4 cm) en kalkmortel. Van de zijgevel resteerden maximaal zes steenlagen (hoogste punt op 0,91

Afb. 93 De zuidelijke zijgevel van het huis (S37).

Afb. 94 De zuidelijke zijgevel en achtergevel (S38, rechts) van het huis.

-NAP), in het geval van de achtergevel waren dit maximaal twee lagen. De onderste steenlaag vormde een vertrapping: de muur was hier 1,5 steens breed. Daarboven was de muur steens. Bij de zuidelijke zijgevel was de steens muur aan weerszijden aangesmeerd met mortel. De bakstenen muren waren gefundeerd op planken, met haaks daaronder korte stukken plank. In alle gevallen ging het om naaldhout dat in slechte staat van conservering verkeerde. Aan de binnenzijde van de achtergevel stak op twee plaatsen een stukje steens muurwerk uit

(afb. 95). Zij bevonden zich op een onderlinge afstand van circa 1,2 meter. Vermoedelijk gaat het om de fundering van wangen van een schouw, wat betekent dat zich op deze locatie de haardplaats van het huis bevond. Tussen de uitstekende stukjes muurwerk lagen twee rode bakstenen naast elkaar (19x8,5x4 cm), mogelijk het restant van de stookvloer.

Direct naast de mogelijke haardplaats was verder binnen het huis een klein restant van een plavuizenvloer aanwezig (S43). De bovenzijde van de plavuizen lag op 1,20 -NAP. Binnen het huis was een grote recente verstoring aanwezig. Mogelijk gaat het om een van de gaten die in het kader van asbestonderzoek is gegraven. Eventueel aanwezige sporen van een binnenindeling of een vloer zijn hierbij vergraven.

Afb. 95 De uitstekende stukjes muurwerk (bij de pijlen) in de achtergevel, vermoedelijk de wangen van de schouw.

Tegen de buitenzijde van de zuidelijke zijgevel stond een plank op zijn kant van maximaal 21 cm hoog (bovenkant op 1,01 -NAP) met daarlangs enkele dunne paaltjes. Achter de achtergevel liep de plank nog ruim 1 meter door naar het westen. De functie van de plank is onbekend.

Afvalput en grindpad (S41, S42)

Op ongeveer 50 cm achter de achtergevel was een eikenhouten afvalput aanwezig (S42). De ton of kuip had een diameter van 60 cm en was nog 26 cm diep (bovenkant op 1,32 -NAP). Het grootste deel van het hout was dus weggerot en ook de resterende onderkant van de ton of kuip verkeerde in slechte staat.⁶⁶ Een bodem ontbrak. Het spoor was opgevuld met bruin sterk organisch materiaal met stukjes hout, as en baksteenbrokjes. De enige vondsten zijn twaalf scherven van roodbakkerd aardewerk uit de 17de en 18de eeuw.⁶⁷ De afvalput lijkt dus ergens in de 18de eeuw te zijn dichtgegooid.

Rond de afvalput lag een langwerpige spoor met veel puin (baksteen en mortelbrokken), mogelijk de insteek van de afvalton (S41). Het spoor was 32 cm diep. Vondsten uit de

⁶⁶ De duigen zijn daarom niet verzameld voor nader onderzoek.

⁶⁷ V79.

puinkuil zijn enkele scherven roodbakkerd aardewerk, een kleipijp uit de periode 1610-1630 en fragmenten van pompadourtegels uit de eerste kwart van de 17de eeuw (afb. 96).⁶⁸

Bij de aanleg van de werkput is vastgesteld dat direct achter de achtergevel een baan grind aanwezig was, met daaronder een laag zand. Achter het huis heeft dus een grindpad gelegen. Het grind lag op 1,19-NAP, dus op hetzelfde niveau als het restant van de plavuizenvloer in het huis. Stegen en paden met een verharding van grind zijn ook elders in Enkhuizen gevonden, namelijk bij de grote opgraving tussen de Paktuinen en het Snouck van Loosenpark.⁶⁹

Afb. 96 Pompadourtegel uit het puinspoor rond put S42. V77-BK01.

Afb. 97 Afvalton S47 is half uitgegraven.

Afb. 98 Uitgegraven afvalton S47.

Afvalton (S47)

Aan de zuidzijde van het perceel bevond zich een tweede afvalton of -kuip van eikenhout (S47, afb. 97 en 98). Dit spoor had een diameter van 50 cm en was nog maximaal 36 cm hoog (bovenkant op 1,37-NAP). De bodem, samengesteld uit drie delen, was aanwezig (afb. 99). Het spoor was opgevuld met een rommelige mix van kleiig zand, as, stukjes hout, mortel- en baksteenbrokken, kiezels, bot, een turfje en mosselschelpen. Een duig van de ton/kuip

Afb. 99 De bodem van de ton.

⁶⁸ V74, V77.

⁶⁹ Schrickx & Duijn 2016.

is dendrochronologisch onderzoek, maar kon helaas niet worden gedateerd.⁷⁰ Slechts enkele vondsten zijn verzameld, namelijk een ijzeren sleutel, zes scherven roodbakkerd aardewerk en een steelfragment van een kleipijp. De keramiek dateert uit de periode 1610-1630.⁷¹ Het valt niet met zekerheid te zeggen of de afvalbak in deze tijd is dichtgegooid, aangezien de scherven ook goed met de dempingsgrond kunnen zijn meegekomen.

4.5.4 Perceel 3 Raamstraat

Op dit perceel zijn relatief veel resten van bebouwing gevonden. Het lijkt er sterk op dat de sporen afkomstig zijn van twee gebouwen die na elkaar op dit perceel hebben gestaan. Van het eerste gebouw, waarschijnlijk een woonhuis, zijn slechts twee kelders teruggevonden, de overblijfselen van het tweede gebouw bestaan vooral uit paalfunderingen. Het tweede gebouw is erg smal en het lijkt daarom niet om een woonhuis te gaan. Gezien de afmetingen van dit gebouw zou het om hangen, oftewel visrokerijen kunnen gaan.

Onder de bebouwing bevonden zich enkele kuilen (zie paragraaf 4.4). Op basis van vondsten uit de kuilen kan worden gesteld dat perceel 3 op zijn vroegst in de eerste kwart van de 17de eeuw is bebouwd.

Afb. 100 De keldermuren gezien richting het westen.

Kelders eerste gebouw (S59, S60, S61, S82)

Aan de voorzijde van het perceel bevonden zich twee ondiepe kelders (afb. 100 en 101). Kelder S60 was 3,7 meter lang en 1,8 meter breed (buitenmaten). De muren waren steeds breed en gemetseld met rode bakstenen met formaat 18x8x4 cm en kalkmortel. Nog maximaal zes steenlagen resteerden, de onderkant bevond zich op 1,32 -NAP. De binnenzijde van het muurwerk was aangesmeerd met mortel. Onder de zuid-, oost- en westmuur was geen fundering, bijvoorbeeld planken of palen, aanwezig. Bij de noordmuur (S80) was dit wel het

70 M13.
71 V97.

Afb. 101 De binnenzijde van de kelders is uitgegraven, gezien richting het oosten.

geval (afb. 102). Deze muur is bij de bouw van het tweede pand grotendeels weggebroken, doordat op deze plek een paalfundering moest komen. Aan de westzijde is een restant van de kelder muur blijven zitten, bestaande uit een plank met daarop een enkele laag van de steens muur. Onder de plank stonden enkele dunne paaltjes. Het is onduidelijk waarom deze kelder muur zwaarder is gefundeerd dan de andere drie muren. Wellicht vormde de muur tevens de fundering voor een gevel of binnenmuur.

Afb. 102 Kelder muur S80, gebouwd op een houten plank. In latere tijd is hier een rij slieten doorheen geslagen. Links schepput S82.

Tegen de westzijde van de kelder was een rechthoekig spoor aanwezig, bestaande uit een halfsteens muurtje (S61). Voor de bouw zijn rode bakstenen met formaat 19x9x5 cm gebruikt. Slechts één steenlaag resteerde (bovenkant op 1,04 -NAP). De functie van deze structuur is niet duidelijk. Wellicht moet het muurwerk worden geduid als de fundering van een trap die toegang gaf tot de kelder.

Afb. 103 Schepput S82, gezien richting het westen.

Binnen de kelder is geen vloer aangetroffen; deze zal voorafgaand aan het dichtstorten zijn verwijderd. Wel bevond zich in de noordwesthoek van de kelder nog een eikenhouten schepput, zoals vaak wordt aangetroffen in kelders (S82, afb. 103). De schepput had een diameter van 40 cm en was nog maximaal 60 cm hoog (niet intact).

Afb. 104 Een mesheft van ivoor. V108-001.

De bovenzijde lag op 1,32 -NAP (dus precies ter hoogte van de onderkant van de keldermuur), wat betekent dat de vloer van de kelder op dit niveau of hoger moet hebben gelegen. De schepput was opgevuld met grijs zand. Onderin was een dunne laag van baksteengruis met brokken van plavuizen en wat keramiek aanwezig. Hieruit zijn enkele vondsten verzameld, namelijk zeven scherven keramiek uit de eerste helft van de 17de eeuw, een loden schroefdop van een glazen fles en een eenvoudig heft van ivoor (afb. 104).⁷² De keramiek omvat onder meer drie kleine knickers van steengoed, een stuk late goudlustermajolica uit Spanje en een fragment van een eenvoudig kopje van porselein.

Het is niet geheel duidelijk of de schepput was gemaakt van een kleine ton of een kuip. De bodem was nog aanwezig. Deze bestond uit drie delen, waarin een groot merk met onder meer een ster was aangebracht (afb. 105). Op de duigen stonden geen merken. Een van

72 V108.

de bodemstukken is dendrochronologisch onderzocht.⁷³ Het hout blijkt te zijn gekapt tussen 1616 en 1636 en afkomstig uit het Baltisch gebied (Polen of Wit-Rusland). Dit kan betekenen dat het eerste gebouw van na 1616 dateert, maar het is natuurlijk ook mogelijk dat het huis ouder is en de schepput later in de kelder is geplaatst.

Ten noorden van kelder S60 bevond zich een tweede kelder (S59). Deze kelder was 1,9 meter lang, minimaal 1,6 meter breed en gemetseld met rode bakstenen (formaat 16x7x3 cm). Nog maximaal vier steenlagen resteerden (onderkant op 1,21 -NAP). Ook in dit geval was de binnenzijde van het muurwerk aangesmeerd met mortel en was een vloer niet meer aanwezig.

Binnen de kelder bevond zich grijs zand met grof puin, bestaande uit bakstenen, golfpannen en plavuizen (formaat 13x13 cm). Verder zijn 124 scherven verzameld uit de periode 1600-1625.⁷⁴ Dit maakt het aannemelijk dat de kelder in deze periode is dichtgegooid. Hierbij moet echter een slag om de arm worden gehouden, omdat binnen het plangebied een aslaag aanwezig is met veel keramiek uit precies die periode. Als deze grond is gebruikt om de kelder dicht te gooien, kan de datering van de meegekomen scherven een vertekend beeld geven.

Afb. 105 De bodem van put S82 met merk.

Funderingspalen tweede gebouw (S52, S53, S54, S55, S81, S83)

Op het perceel zijn enkele rijen dunne ronde paaltjes gevonden, die duidelijk de fundering van muren vormen. Paalrijen S83/S52, S53 en S81 vormden een rechthoek van 8 meter lang (gemeten tot aan de rooilijn) en 3,7 meter breed. Dit is te smal voor een woonhuis. Achter dit gebouw bevond zich een kleinere rechthoek van 3,4 meter lang en 1,9 meter breed, waarschijnlijk een aanbouw.

De paaltjes hadden een diameter van ongeveer 5 tot 10 cm en waarschijnlijk gaat het in alle gevallen om fijnspar. De bovenzijde van de paaltjes lag op 0,82 tot 1,31 -NAP. Een deel van de palen van S81 zijn door de funderingsplank van de noordelijke muur van kelder S60 heen geslagen.

Op de palenrij S52 lag een plank (S55) van ruim 20 cm breed en minimaal 1,4 meter lang (bovenkant op 1,12 -NAP). Waarschijnlijk is het de funderingsplank van een (verdwenen) bakstenen muur.

Ronde inpandige structuur (S79)

Aan de oostzijde van het perceel is een ronde bakstenen structuur met een diameter van ongeveer 90 cm (S79, afb. 106). Het spoor bestond uit één laag bakstenen op hun kant (appelbloesem 20x9,5x4,5 cm, bovenkant op 1,10 -NAP). De functie van de structuur is onbekend, maar het is goed mogelijk dat dit samenhangt met ambachtelijke activiteiten. Gezien de locatie is het waarschijnlijk dat de structuur zich inpandig bevond. Een mogelijkheid

73 M16.1.

74 V102.

is dat op de bakstenen een kleine (metalen) taanketel stond. Onder een taanketel werd echter een vuur gestookt en hiervan zijn geen resten gevonden.

Afb. 106 Ronde bakstenen structuur S79.

Puinkuilen (S48, S49)

Ter plaatse van de bebouwing zijn twee puinkuilen gevonden (S48 en S49). Het is goed mogelijk dat de kuilen dateren van de afbraak van het pand.

De vulling van de kuil S48 bestond uit grijs zand, veel mortelbrokken en grof baksteenpuin. Drie keramiëscherven dateren uit de 18de eeuw.⁷⁵ Verder zijn enkele fragmenten van wandtegels uit zowel de 17de als 18de eeuw gevonden.

De rechthoekige kuil S49 bevatte naast klei vooral veel grof baksteenpuin, mortelbrokken en keramiek. De kuil was 65 cm diep (bovenkant op 1,36 -NAP). Uit de vulling is een stuk roodbakkerd aardewerk en een stuk van een bord van Werra-aardewerk verzameld uit de eerste kwart van de 17de eeuw, evenals een wandtegel uit de 18de eeuw en een baksteen. De baksteen en keramiëscherven zijn waarschijnlijk afkomstig uit de omliggende aslaag uit de 17de eeuw (zie boven).

Schutting? (S56)

Ongeveer op de verwachte locatie van de grens tussen perceel 2 en 3 lag een plank (op 1,14 -NAP) met daarop het restant van een muur in de vorm van een enkele baksteen (rode baksteen van 19x9x4 cm). Mogelijk moet dit spoor worden geïnterpreteerd als het overblijfsel van een schutting tussen de percelen in. Of deze schutting volledig was uitgevoerd in baksteen of dat het om een bakstenen plint met daarop een houten schutting gaat, valt niet te zeggen.

75 V90.

Steeg en schutting (S69, S86)

Ongeveer op de locatie waar de perceelsgrens tussen perceel 3 en 4 op basis van maatvoering mag worden verwacht, was een rechtopstaande plank in de bodem aanwezig (S69). De plank was van naaldhout, 2,4 meter lang en 15 cm hoog (bovenkant op 1,01 -NAP). Vermoedelijk gaat het restant van een schutting tussen de beide percelen in.

Aan de zuidzijde van het perceel bevond zich een steeg met een breedte van 1,9 meter. Tussen plank S69 en kelder S60 is namelijk een verhard loopniveau waargenomen. Hierop lag een restant van een plaveisel van brokken baksteen en plavuizen (formaat 12,5x12,5 cm, bovenkant op 1,25 -NAP, afb. 107). Op het plaveisel lag een scherf van Spaanse goudlustermajolica uit de periode rond 1600.⁷⁶ Ten westen hiervan bevonden zich op hetzelfde niveau enkele korte liggende planken. Zij waren waarschijnlijk eveneens onderdeel van de rommelige steegverharding.

Afb. 107 Plaveisel S86.

Afvalput (S57)

Aan de noordzijde van het perceel lag vermoedelijk ook een steeg (breedte 1,3 cm), net als aan de zuidzijde. Hier bevond zich een afvalton (S57, afb. 108). Een deel van de ton is in het recente verleden verstoord door graafwerkzaamheden. De eikenhouten ton had een diameter van 70 cm (midden) en was 1,10 meter hoog (bovenkant op 1,48 -NAP). Een bodem was niet aanwezig, maar onderin de ton bevond zich wel een laag van brokken leisteen van 5 cm dik. De vulling van de ton bestond vooral uit lagen zandige klei met mortel- en puinbrokken. Enkele lagen organisch materiaal daartussen waren mogelijk beer. De vondsten uit de ton bestaan uit keramiek, metaal, hout en leer.⁷⁷ De keramiek dateert uit de periode rond 1650, zodat kan worden gesteld dat de ton in deze tijd is dichtgegooid.

Afb. 108 Afvalput S57, gezien richting het oosten.

⁷⁶ V110.

⁷⁷ V93, V94.

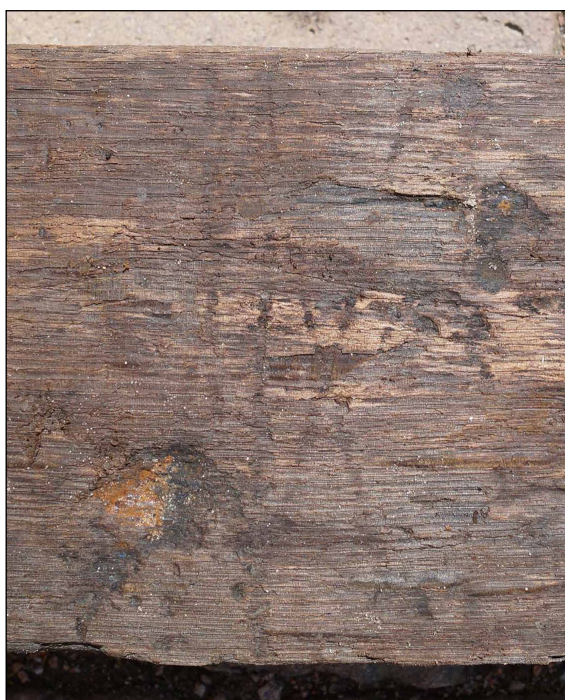
Ongeveer de helft van de duigen van de ton verkeerde in slechte staat van conservering als gevolg van de bodemverstoring (afb. 109). De andere duigen waren juist nog geheel intact. In één duig was een rond spongat met een diameter van 9 cm aanwezig, terwijl in een andere duig een vierkant gat van 6 bij 6,5 cm zat. In twee duigen bevond zich bovendien een klein rond gat met een diameter van 1,5 tot 2 cm, waarbij in een van de gaten een houten pen zat. Op vijf duigen was een merk aanwezig (afb. 110). Een deel van de merken is incompleet: de rest van de merken zal op de half vergane duigen staan en is niet meer herkenbaar. Twee duigen van de ton zijn onderzocht door middel van jaarringonderzoek. Hieruit blijkt dat de ton is gemaakt ná 1603 en dat het hout uit Frankrijk afkomstig is, meer specifiek uit de Loire-vallei.⁷⁸ Dit maakt het aannemelijk dat het om een Franse wijnton gaat.

Afb. 109 De duigen van de ton. Links de duigen die zijn aangetast door de bodemverstoring.

Uit de vulling van de ton komen minimaal twintig objecten van aardewerk. Van enkele stukken zijn slechts een paar scherven teruggevonden, terwijl andere voorwerpen bijna compleet zijn. Vermoedelijk is een deel van de scherven meegekomen met de grond waarmee de ton is opgevuld. Niet meegenomen in de telling zijn vijf knikkers van steengoed en de steel van een klei pijp. De keramiek dateert uit de periode rond 1650.

Van roodbakend aardewerk zijn een bakpan (r-bak-4), twee borden (r-bor-6), vijf grapen en een volledig geglazuurde kop (r-kop-2). Bij de grapen zijn onder meer een recht model met kraagrand (r-gra-30), een exemplaar met scherpe buikknik en uitstaande onverdikte rand (r-gra-33) en een wijd model met een rechte rand

Afb. 110 Merk op een duigen van ton S57.

78 M12.

Afb. 110 Merken op de duigen van ton S57.

aanwezig (r-gra-49). Een fragment van een bord is een misbaksel. Waarschijnlijk is het weggegooid door de pottenbakker en heeft het dus nooit als bord gefunctioneerd. Aangezien verspreid over het terrein meer pottenbakkersafval uit de eerste kwart van de 17de eeuw is gevonden, is het aannemelijk dat dit fragment bij het opvullen van de ton met grond is meegekomen. Het fragment wordt daarom besproken bij het pottenbakkersafval uit de aslaag (zie paragraaf 4.4).

Van witbakkend aardewerk zijn onder meer twee grappen, waaronder een redelijk compleet exemplaar (w-gra-9, afb. 111). Overige vormen zijn een pispot (w-pis-2), een kop (w-kop-3) en de voet van een kandelaar of zoutvat. Erg leuk is een vogelfluitje, vermoedelijk een import uit Duitsland (afb. 112).

De overige keramiekvondsten bestaan uit een bord van majolica met een eenvoudige beschildering met een bloem (m-bor-5) en een stuk van een bord van faience (f-bor-2). Op de spiegel is fruit geschilderd. Het enige stuk importkeramiek is de bovenzijde van een olijfoliekruik van het Iberisch Schiereiland (afb. 113). Mogelijk is deze scherf met de vulgrond meegekomen, want het stuk dateert waarschijnlijk uit omstreeks 1600.

Afb. 111 Witbakkende grappe. V93-C04.

Afb. 112 Een vogelfluitje. V93-C02.

Uit de ton komen enkele leuke vondsten van metaal, waaronder drie tinnen lepels (afb. 114). Een van de lepels is vrij klein en voorzien van een versierde knop op de steel. Hiernaast is een compleet mes met benen heft, een messing koppelpassant van een riemverdeler en een messing balansschaaltje gevonden (afb. 114).

Overige vondsten zijn een fragment van een glazen wijnfles, stukken vensterglas, een 'worstpen' van naaldhout en fragmenten leer van een of meer schoenen.

4.5.5 Perceel 4 Raamstraat

Op het perceel zijn de resten van een huis met aanbouw aan de achterzijde gevonden, namelijk houten funderingen van de gevels en een kelder. Het huis was 7,9 meter lang (dus vrijwel even lang als het tweede gebouw op perceel 3) en minimaal 4,6 meter breed. De aanbouw was ongeveer vierkant en mat 2,3 bij 2,2 meter. Langs de noordzijde van het huis liep een steeg van ongeveer 90 cm breed. Hier zijn twee afvaltonnen gevonden.

Afb. 113 Bovenkant van een olijfoliekruijk van het Iberisch Schiereiland. V94-C01.

Afb. 114 Metalen objecten uit de afvalton.

1 Tinnen lepel met versierde knop. V93-M04. Schaal 1:2.

2 Tinnen lepel. V93-M05. Schaal 1:2.

3 Tinnen lepel. V93-M06. Schaal 1:2.

4 Mes met benen heft, met detail van het merk in het lemmet. V93-M01. Schaal 1:2.

5 Messing balansschaaltje. V93-M03. Schaal 1:1.

6 Messing koppelpassant van een riemverdeler. V93-M02. Schaal 1:1.

Kelder (S66, S70, S74, S85)

Aan de noordzijde van het huis bevond zich een langwerpige kelder van 3,6 meter lang en 1,6 meter breed. Op de plek van de noordmuur van de kelder bevond zich tevens de zijgevel van het pand. De steens muren van de kelder waren gemaakt van rode bakstenen met formaat

19x9x4,5 en 18x8,5x4 cm en kalkmortel. Nog maximaal tien steenlagen resteerden (bovenkant op 1,05 -NAP, onderkant op 1,54 -NAP). De binnenzijde van de muren was aangesmeerd met een laag mortel. Alleen onder de noordelijke kelder muur was een houten fundering aanwezig, namelijk een plank. Dit kan worden verklaard door het feit dat deze muur tevens fungeerde als fundering voor de noordelijke zijgevel van het huis. Op de plank was geen muurwerk meer aanwezig, maar wel een laag kalkmortel die erop wijst dat hier een muur op heeft gestaan. De plank was van naaldhout en ruim 20 cm breed (bovenkant op 1,59 -NAP). Richting het oosten, in het verlengde van de funderingsplank, stond een paaltje van naaldhout (50 cm lang) en een staande plank, eveneens van naaldhout. Dit hout hoort mogelijk bij de fundering van de zijgevel van het huis.

De ingang van de kelder bevond zich aan de westzijde. Hier lag een plank van naaldhout op de muur die als drempel kan worden geïnterpreteerd (afb. 115). De drempel was ruim 80 cm lang, 20 cm breed en 2 cm dik (bovenkant op 1,10 -NAP). Tegen de westzijde van de drempel stond een plank van naaldhout in de grond van 10 cm hoog. Op ongeveer 30 cm buiten de kelder was nog een staande plank aanwezig (S74, 30 cm hoog, bovenkant op 1,20 -NAP). Mogelijk hangt deze plank samen met een houten trap of enkele traptrede die toegang gaf tot de kelder. In dat geval moet de plank oorspronkelijk hoger zijn geweest. Onderin de kelder was een laag schelpgruis van 12 cm dik aanwezig, met daarop een dun laagje zand op 1,23 -NAP. Waarschijnlijk heeft hier de keldervloer op gelegen. Bij het buiten gebruik stellen van de kelder is deze dichtgegooid met brokken zwart veraard veen, waarschijnlijk turf.

Afb. 115 Houten drempel op de kelder muur.

Inpandige vlijlaag vloer (S70)

Ten zuiden van de kelder was een laag schelpgruis van ongeveer 5 cm dik aanwezig (S70). De laag kan worden geïnterpreteerd als de vlijlaag van een (plavuizen)vloer. De laag lag op 0,99 -NAP.

Fundering achtergevel en aanbouw (S73, S76, S78)

Plank S73 is de fundering van de achtergevel van het woonhuis (afb. 116). De plank was van naaldhout, 30 cm breed en is over een lengte van ruim 4 meter gezien (bovenkant op 1,26 -NAP). De plankenfundering van de aanbouw (S76) lag op hetzelfde niveau en bestond ook uit planken van naaldhout (bovenkant op 1,31 tot 1,40 -NAP). De noordelijke plank van de aanbouw liep onder de plank van de achtergevel door, wat betekent dat de aanbouw tegelijk met het huis is gebouwd. Op een van de planken van de aanbouw lag een laagje mortel en een uitbraakspoor van een muur. Onder de planken van de achtergevel en aanbouw zijn enkele dunne paaltjes gezien.

Afb. 116 Funderingsplank van de achtergevel (rechts) en aanbouw achter het huis, gezien richting het noorden.

Tegen de westelijke funderingsplank van de aanbouw stond een plank op zijn kant in de grond (S78). De functie hiervan is niet duidelijk. Ook parallel aan de achtergevel stond een plank van naaldhout op zijn kant in de grond (S75, 20 cm hoog, bovenkant op 1,29 -NAP). Tegen deze plank bevond zich een dun rond paaltje en er lag een blok eikenhout van 10 cm dik onder. Deze 'fundering' met een blok hout doet vermoeden dat de plank iets moest ondersteunen en dus niet bijvoorbeeld als grondkering heeft gefungeerd. Mogelijk moet ook hier aan een opstapje of traprede worden gedacht, wat zou betekenen dat ter hoogte van de plank een ingang in de achtergevel aanwezig was. Deze ingang moet dan wel dateren van ná afbraak van de aanbouw, omdat de plank half binnen deze aanbouw lag.

Afb. 117 Een roodbakkende grape. V114-C01.

Afb. 118 Een vogelfluitje van witbakkend aardewerk uit Duitsland. V114-C03.

Afvalput (S87)

Deze afvalput was gemaakt van een grote ton, namelijk een exemplaar met een diameter van 1 meter en een minimale hoogte van 1,27 meter (niet intact, bovenkant verrot). Van de ton resteerden alleen de hoepels en één eikenhouten duig (bovenkant op 1,67 -NAP); de andere duigen zijn in het verleden uit de grond getrokken. Een bodem ontbrak. Uit dendrochronologisch onderzoek op de duig blijkt dat het hout is gekapt ná 1588 en waarschijnlijk afkomstig is uit West-Duitsland.⁷⁹

De bovenste 15 cm van de ton was gevuld met grijze klei met puin- en mortelbrokken. Daaronder bevond zich tot 40 cm een laag donkerbruin organisch materiaal met houtsnippers en keramiek.⁸⁰ Uit de laag is een monster genomen.⁸¹ De samenstelling van het organisch materiaal wijst erop dat het om keukenafval en niet om menselijke beer gaat. Onderin de put was klei en zand met puin aanwezig. Op basis van de keramiekvondsten kan het dichtgooien van de ton tussen 1610 en 1630 worden geplaatst.

Afb. 119 Onderkant van een terracotta beeldje. V114-C02.

79 M19.

80 V114, V115.

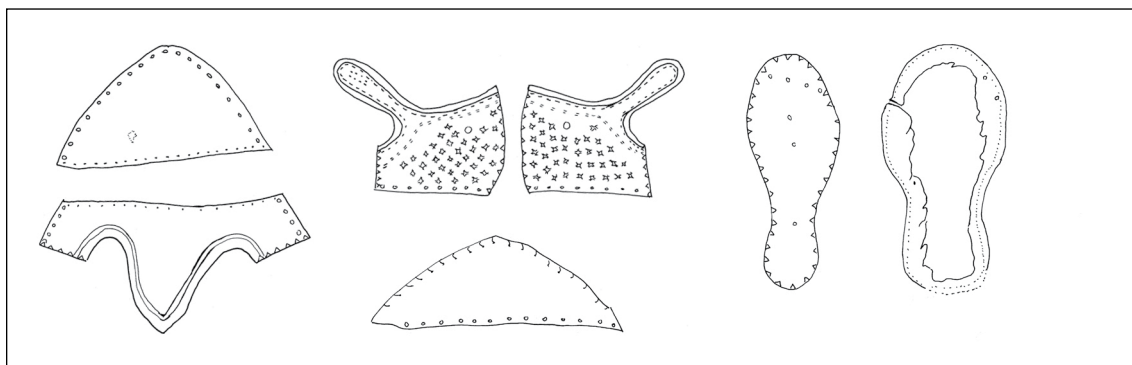
81 M17, analyse door L. de Sitter-Homans.

De keramiekvondsten bestaan uit 107 fragmenten van minimaal 40 objecten. Enkele stukken zijn vrijwel compleet gevonden, maar algemeen gezien gaat het om fragmentarisch materiaal. De keramiek dateert uit de periode 1600-1630.

Afb. 120 Een houten tiepel. V114-H01.

Het roodbakkerd aardewerk omvat de gebruikelijke vormen en typen voor deze tijd. Een kleine grape met scherpe buikknik en uitstaande onverdikte rand is compleet (r-gra-33, afb. 117). Van witbakkend aardewerk zijn een bakpan, enkele grapen, een pispot en een halfronde groene vuurstolp met noppen. Bijzonder is een vogelfluitje in de vorm van een groene vogel met bruine vleugels en ogen (afb. 118). Waarschijnlijk gaat het om een import uit Duitsland.⁸² Verder omvat de keramiek enkele stukken majolica, wat Werra- en Weser-aardewerk, een bord van Italiaans tinglazuuraardewerk (Ligurisch wit), twee borden van kraakporselein uit China en een steelfragment van een klei pijp. Leuk is tot slot een fragment van een beeldje van terracotta, namelijk de onderkant van een mensfiguur (afb. 119).

Afb. 121 Een schoen van het type Goubitz 135, schaal 1:4. V114-L01.

Overige vondsten uit de ton zijn een fragment van een wafelbeker van glas, stukken vensterglas, een worstpen en een 'tiepel' (speelgoed) van naaldhout (afb. 120) en leerfragmenten van minimaal twee schoenen, namelijk een schoen met vetersluiting (Goubitz type 130) en een schoen met gesp (Goubitz type 135, afb. 121 en 122).

Afvalput (S88)

Van deze eikenhouten ton was alleen de onderste helft nog aanwezig: de bovenkant was weggerot (afb. 123). Een bodem ontbrak. De ton had een diameter van ongeveer 60 cm en was nog 76 cm hoog (bovenkant op 1,78 -NAP). In een van de duigen waren drie (incomplete) ronde gaten met een diameter van ongeveer 1 cm aanwezig. Merken op de duigen ontbraken. Eén duig is dendrochronologisch onderzocht: het hout is gekapt ná 1578 en afkomstig uit het noorden van Duitsland.⁸³

De ton was opgevuld met bruine organische klei. De enige vondsten uit deze ton zijn een fragment van een witbakkend bord en de onderkant van een bolle vorm op voet van melkglas.⁸⁴ Dit materiaal dateert uit de eerste helft van de 17de eeuw, zodat de put waarschijnlijk in deze tijd is dichtgegooid.

82 Hurst *et al.* 1986, 235-236.

83 M18.1.

84 V113.

Afb. 122 Een gerestaureerde schoen van het type Goubitz 135. V114-L01.

Afb. 123 De duigen van de ton.

4.6 Fase 4: latere activiteiten (1850-1950)

Binnen het plangebied zijn ook enkele sporen uit de 19de en eerste helft van de 20ste eeuw gevonden. Het gaat om afvalkuilen, fundamente van hotel Het Park en resten van twee gebouwen aan de Raamstraat. Aan deze sporen is tijdens het onderzoek relatief weinig aandacht besteed.

Afvalkuilen (S33, S39, S77, S89)

Verspreid over het terrein zijn enkele afvalkuilen uit de 19de eeuw gevonden.

Kuil S33 was aanwezig in het westprofiel van werkput 3. De kuil was komvormig en ongeveer 70 cm diep. Uit het spoor zijn geen vondsten verzameld.

Kuil S39 had een diameter van ongeveer 2 meter en was 20 cm diep (bovenkant op 1,30 -NAP). De kuil was opgevuld met zand, klei, grof puin en keramiek. De keramiek omvat de scherven van dertien objecten uit de 19de eeuw.⁸⁵

Aan de zuidzijde van het plangebied lag kuil S77, bestaande uit zand, klei, brokjes veen, mortel, schelpgruis en baksteenbrokken (bovenkant op 1,39 -NAP).

In het westprofiel van werkput 7 bevond zich een ondiepe kuil, gevuld met klei, as, veel keramiek en baksteen (S89).⁸⁶ De verzamelde keramiek omvat onder meer industrieel wit aardewerk, waaronder een luciferhouder, en Europees porselein. Ook zijn twee objecten van Chinees porselein aanwezig, namelijk een grote kom uit de 18de eeuw en een bord van kraakporselein uit de eerste helft van de 17de eeuw. Dit bord is in de 19de eeuw als antiek stuk weggegooid.

Afb. 124 Funderingen van een huis uit de 19de of 20ste eeuw.

85 V71, V76.

86 V118.

Fundamenten hotel Het Park (S93, S94, S105)

Enkele fundamenten uit de 19de eeuw moeten gezien de locatie hebben behoord bij hotel Het Park aan de Westerstraat, dat in 1922 is afgebrand. Het hotel bestond uit een groot gebouw langs de Westerstraat met daarachter een lang smal gebouw. De gevonden sporen horen bij dit smalle gebouw.

De muren S94 en S105 waren gemaakt van dezelfde machinaal vervaardigde roze bakstenen en gemetseld met zeer harde mortel. Zeer waarschijnlijk zijn dit de fundamenten van de lange gevels van het smalle gebouw. De onderkant van muur S94 was ongeveer 70 cm breed, de bovenzijde 30 cm (bovenkant op 0,48 -NAP). In totaal waren zeven steenlagen bewaard. Van muur S105 resteerden in totaal vijf steenlagen. De bovenzijde van de muur was 50 cm breed. De onderste twee steenlagen bestonden uit hergebruikte bakstenen uit de 17de eeuw.

Fundering S93 is waarschijnlijk de fundering van een binnenmuur. De muur was ruim 30 cm breed en gemetseld met brokken van verschillende soorten bakstenen en harde mortel. Vijf steenlagen resteerden (bovenkant op 0,43 -NAP).

Huis langs de Raamstraat (S67, S68)

Aan de zuidzijde van de het plangebied zijn funderingen van een huis uit de 19de of 20ste eeuw teruggevonden (afb. 124). Het huis stond ter plaatse van perceel 4 uit de 17de eeuw (zie boven), maar dit perceel bestond in de 19de eeuw niet meer: op de kadastrale kaart uit 1823 zijn alle oude perceelsgrenzen verdwenen (met uitzondering van de rooilijn). Het huis was 7,3 meter lang, de breedte is niet bekend. Het pand valt niet goed te koppelen aan een gebouw op een historische kaart. De muren waren steeds breed en gemaakt van machinaal gemaakte roze bakstenen (21x11x4,5 cm) en harde mortel.

Op ruim 2 meter achter het huis is een rechthoekige structuur met twee compartimenten gevonden (S68). De vloer bestond uit vier lagen machinaal gemaakte rode bakstenen en harde mortel. Waarschijnlijk gaat het om de bodem van een septictank. Of deze bij het huis langs de Raamstraat hoort, valt niet met zekerheid te zeggen.

Werkplaats? langs de Raamstraat (S62, S63, S64, S65)

Langs de Raamstraat zijn resten van een gebouw uit de 20ste eeuw gevonden (afb. 125). Vermoedelijk gaat het om een werkplaats.

Muur S62 was als volgt opgebouwd: onderin een betonplaat, daarop zes vertrapende lagen van rode bakstenen uit de 17de eeuw en daarop twee lagen van een steeds muur van machinaal gemaakte bakstenen (bovenkant op 0,40 -NAP).

Ten zuiden daarvan bevonden zich betonnen structuren, waaronder een langwerpige element met daarin een gresbuis (S65). Vermoedelijk is dit een drempel van een garage.

Afb. 125 Funderingen van een gebouw uit de 20ste eeuw.

5. Vondstcomplexen

5.1 Afvalaag S2 in sloot S7 (1600-1620/25)

Bij de demping van sloot S7 (ten noorden van en parallel aan de Korte Westerstraat) is onder meer veel huisafval in de sloot gestort. Uit deze afvalaag (S2) zijn met de hand zo veel mogelijk vondsten verzameld, bestaande uit keramiek, bouwkeramiek, glas, metaal, leer, hout, bot en natuursteen.⁸⁷

Op basis van de keramiekvondsten en de tabakspijpen kan de sluitdatum van het vondstcomplex rond 1620/1625 worden gedateerd. Drie gedateerde metaalvondsten zijn aanwezig: een keurlood en een duit van Friesland, beide uit 1617, en een stuk beslag uit 1615.

baksel	aantal	% (n)	MAE	% (MAE)	EVE	% (EVE)
steengoed 2 (s2)	60	4,1	23	5,1	5,5	6,6
roodbakend aardewerk (r)	936	64,8	248	55,2	52,7	63,4
werra aardewerk (wa)	17	1,2	13	2,9	3,2	3,9
Iberisch aardewerk (ib)	10	0,7	4	0,9	1,9	2,3
witbakend aardewerk (w)	249	17,2	69	15,3	9,9	11,9
hafner aardewerk (ha)	20	1,4	2	0,4	0	0
weser aardewerk (we)	14	1	12	2,7	1,4	1,7
majolica (m)	42	2,9	23	5,1	2,2	2,7
faience (f)	2	0,1	2	0,4	0	0
Italiaans tinglazuuraardewerk (i)	81	5,6	40	8,9	5,3	6,4
Spaans tinglazuuraardewerk (sp)	1	0,1	1	0,2	0	0
Portugees tinglazuuraardewerk (po)	9	0,6	8	1,8	0,6	0,7
Aziatisch porselein (p)	5	0,3	5	1,1	0,3	0,4
totaal	1446	100	450	100	83	100

Afb. 126 Overzicht van de keramieksoorten uit de afvalaag in de sloot.

5.1.2 Keramiek

In totaal zijn dertien soorten keramiek aanwezig, gezamenlijk goed voor 450 MAE of 83 EVE (afb. 126). Het materiaal is over het algemeen erg gefragmenteerd, zodat relatief weinig objecten (archeologisch) compleet zijn. Gezien het feit dat de keramiek afkomstig is uit een sloot waarvan slechts een klein gedeelte is opgegraven, is dit ook niet zo verrassend. Door de hoge fragmentatiegraad is ervoor gekozen om niet alleen het MAE (Minimum Aantal Exemplaren) te bepalen, maar ook het EVE (Estimated Vessel Equivalent). Deze manier van tellen geeft een meer betrouwbaar beeld van de aanwezige hoeveelheden en maakt het vergelijken van verschillende vondstcomplexen makkelijker.

Een vondstcomplex dat een belangrijke parallel vormt voor de afvalaag uit de sloot is een grote afvalstort die in 2013 aan de Paktuinen is opgegraven.⁸⁸ De sluitdatum van dit complex ligt iets later, namelijk rond 1625/1630. Uit de afvalstort zijn in totaal 552,5 EVE verzameld, dus ruim zes keer zo veel als uit de sloot (afb. 127). Doordat dit vondstcomplex veel groter is, kunnen de percentages van dit complex als meer betrouwbaar worden beschouwd. In het geval van de Paktuinen is voor het rood- en witbakend aardewerk niet het MAE bepaald, zodat de complexen alleen op basis van het EVE kunnen worden vergeleken.

87 V3, V5, V10, V16, V19, V30.

88 Schrickx & Duijn 2016.

Steengoed

Het steengoed omvat 23 MAE of 5,5 EVE (6,6% van het EVE). In vergelijking met het vondstcomplex van de opgraving Paktuinen is dit relatief veel, want hier was het steengoed slechts goed voor 1,9% van het EVE.

Voor zover kan worden gezien, zijn uitsluitend kannen aanwezig. Zij kunnen ruwweg worden ingedeeld in vier groepen. De eerste groep omvat kannen uit Siegburg uit de tweede helft van de 16de eeuw (3 MAE). De productie in Siegburg stopte aan het einde van deze eeuw. Twee kannen waren ongeglazuurd en voorzien van een standvoet. De onderzijden waren versierd met een kerfsneetechniek. De derde kan was wel geglazuurd en stond op een standvlak. Dit soort kannen is vaak versierd met ronde appliques. Eén rond applique is gevonden, namelijk met Adam en Eva die uit het paradijs worden verjaagd.

De tweede groep kannen, goed voor 7 MAE, bestaat uit rijkversierde bruine of grijs/blauwe kannen op een standvoet (bijvoorbeeld type -37 of -62). De bruine kannen zijn in Raeren gemaakt, de grijs/blauwe kannen kunnen zowel uit Raeren als het Westerwald afkomstig zijn. Dit soort kannen is in de periode rond 1600 vervaardigd. Groep drie omvat minimaal zes bruine kannen uit Keulen of Frechen op een standvlak. In ieder geval vier van deze kannen is voorzien van een baardmanmasker, waaronder een redelijk compleet exemplaar (cat.nr. 1). Verder zijn enkele exemplaren versierd met een kleine ovale applique, meestal een wapenschild. De

vierde groep bestaat uit eenvoudige lichtgrijze kannen op een standvlak uit het Westerwald (4 MAE). Qua vorm lijken zij veel op de geglazuurde kannen uit Siegburg. De kannen zijn versierd met kleine appliques of simpele gestempelde motieven, waarbij vaak accenten in kobaltblauw

baksel	EVE	% (EVE)
steengoed 1 (s1)	1,00	0,2
steengoed 2 (s2)	9,40	1,7
roodbakend aardewerk (r)	373,92	67,7
Deens roodbakend aardewerk	0,39	0,1
werra aardewerk (wa)	8,35	1,5
Iberisch aardewerk (ib)	0,00	0,0
Italiaans roodbakend aardewerk (ri)	0,25	0,0
witbakend aardewerk (w)	108,84	19,7
weser aardewerk (we)	0,85	0,2
Frans witbakend aardewerk (wf)	1,40	0,3
majolica (m)	12,67	2,3
majolica-faience	0,03	0,0
faience (f)	2,24	0,4
Italiaans tinglazuuraardewerk (i)	27,56	5,0
Spaans tinglazuuraardewerk (sp)	0,94	0,2
Portugees tinglazuuraardewerk (po)	1,29	0,2
Aziatisch porselein (p)	3,39	0,6
Totaal	552,52	100,0

Afb. 127 Overzicht van de keramieksoorten uit de afvalstort van de opgraving Paktuinen uit 2013.

Afb. 128 Fragment van een steengoedkan met applique. V3-C08.

zijn toegevoegd. De gevonden appliques bestaan uit twee leeuwen en een rond applique met een vogel, het jaartal 1605 en de initialen CK (afb. 128). De laatste applique is mogelijk afkomstig van een kan uit Siegburg. Hier was namelijk tussen 1568 en 1605 de pottenbakker Christian Knütger actief. Enkele kannen vallen buiten deze vier groepen, waaronder een klein onversierd kannetje uit de 16de eeuw (s2-kan-33). Een andere kan heeft een bol lichaam en een standvoet (cat.nr. 2). Het lichaam is volledig blauw en hierop zijn drie grote appliques met wapenschilden aangebracht. Volgens de randschriften stellen zij de wapens van de drie koningen Balthasar, Melchior en Caspar voor. Op een fragmentarische kan uit Raeren zijn ook twee opvallende appliques aanwezig (afb. 129). De initialen IE op een van de appliques maken duidelijk dat de kan is gemaakt door Jan Emens Mennicken, een pottenbakker die tussen 1568 en 1594 in Raeren actief was.

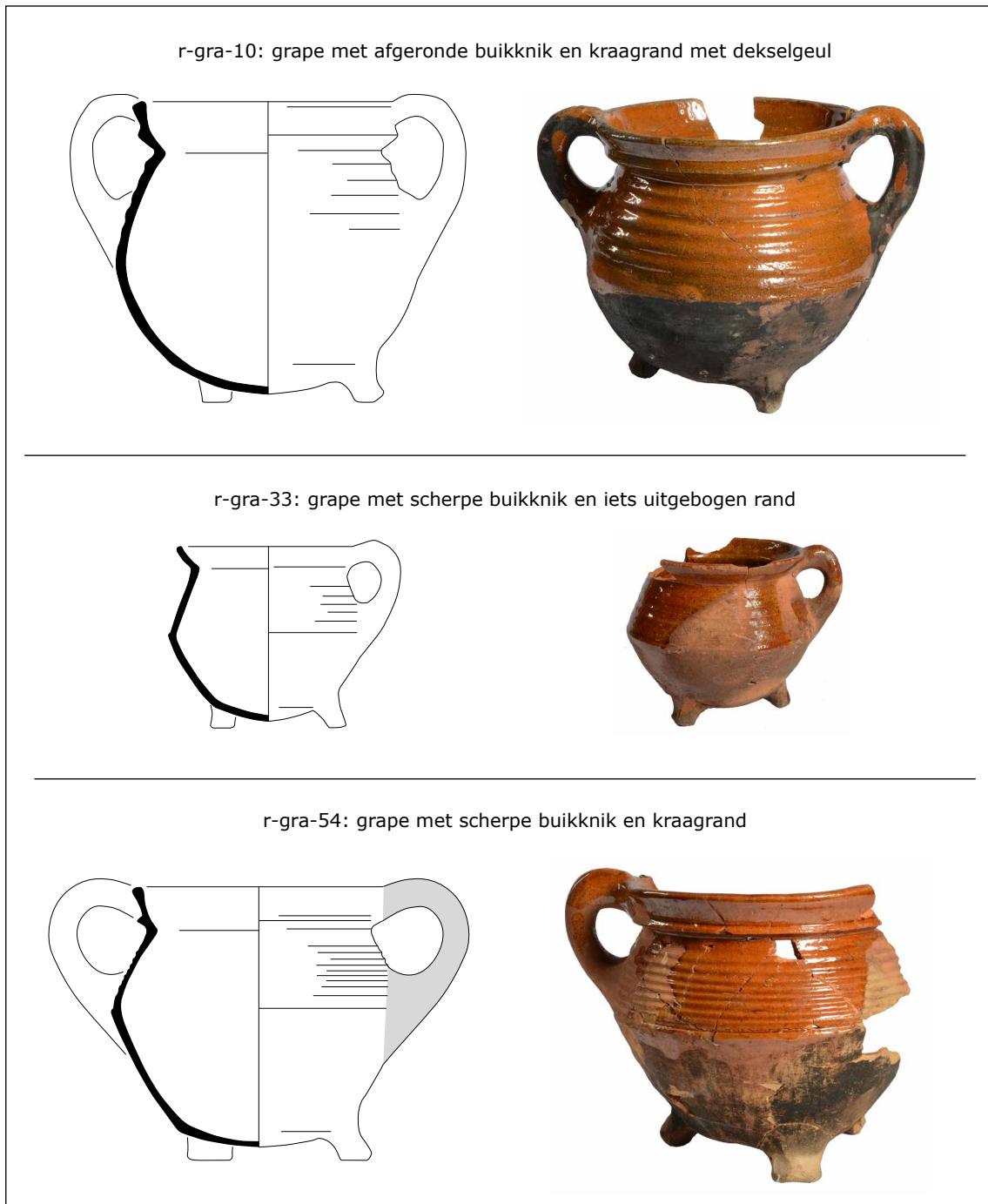

Afb. 129 Fragmenten van een steengoedkan met appliques. V3-C09.

Roodbakkend aardewerk

Het roodbakkend aardewerk is goed voor 248 MAE of 52,7 EVE. Dit is 63,4% van het EVE. Dit komt vrij goed overeen met het vondstcomplex van de Paktuinen, waar het roodbakkend aardewerk 67,7% van het EVE uitmaakte.

Het grootste deel van de objecten zal in Enkhuizen zijn vervaardigd. De grootste vormgroepen binnen dit type aardewerk worden gevormd door de grappen (84 MAE, 19,3 EVE), borden (34 MAE, 6,7 EVE) en pispotten (25 MAE, 5,8 EVE). Bij de grappen zijn drie typen duidelijk dominant (afb. 130). De eerste is een grape met kraagrand en afgeronde buikknik (r-gra-10, cat.nr. 5). De randen van een deel van deze grappen heeft een verdikte lip en neigt naar de latere r-gra-11, een model dat karakteristiek is voor de productie van Bergen op Zoom. De andere twee veel voorkomende typen zijn een grape met kraagrand en scherpe buikknik (r-gra-54, cat.nr. 7) en

Afb. 130 Overzicht van veelvoorkomende typen roodbakkende grappen.

een grape met onverdikte rand en scherpe buikknik (r-gra-33, cat.nr. 6). Van andere typen is slechts een enkel exemplaar aanwezig, namelijk een hoge grape met kraagrand (r-gra-30), een grape met scherpe buikknik en manchetrans (cat.nr. 8) en een grape met scherpe knik van bodem naar wand en een kraagrand (r-gra-46). Veel grappen zijn op de schouder voorzien van ribbels en daarnaast komen exemplaren voor met banden met ondiepe groeven. De meeste grappen zijn inwendig geglazuurd en uitwendig alleen voorzien van plekken glazuur.

Alle borden zijn van het standaardtype r-bor-6. Sommige borden zijn onversierd, maar bij de meeste borden is de spiegel voorzien van witte slib en is deze groen (of een enkele keer geel) van kleur. Soms is slibversiering op de vlag aanwezig, bijvoorbeeld in de vorm van ringeloorboogjes. Enkele borden zijn volledig voorzien van een rijke slibversiering en behoren

tot het Noord-Hollands slibaardewerk (cat.nr. 3 en 4).

Bij de pispotten zijn twee typen aanwezig. In de meerderheid is het standaardtype met standing, scherpe buikknik en platte rand (r-pis-5, cat.nr. 11). Deze pispotten zijn uitwendig ongeglazuurd of voorzien van plekken glazuur. Daarnaast zijn volledig geglazuurde pispotten met een platte rand en afgeronde buikknik aanwezig (r-pis-48). Deze potten zijn bovendien vaak versierd met banden met ondiepe groeven.

Andere vormen die in redelijke hoeveelheden zijn gevonden, zijn bakpannen (19 MAE), koppen (21 MAE), potten (11 MAE) en lekschalen (11 MAE). De hoeveelheid gevonden bakpannen is relatief laag. Voor zover kan worden vastgesteld, hebben alle pannen een kraagrand (r-bak-4). Ook de koppen zijn bijna allemaal van hetzelfde type, namelijk r-kop-2. Deze koppen zijn altijd alleen inwendig geglazuurd en voorzien van één oor. Een van de uitzonderingen is een volledig geglazuurde kop met een tekst in slib. Alleen de letters T en E zijn gevonden. De potten kunnen worden ingedeeld in twee groepen, namelijk grote (meestal ongeglazuurde) aspotten en volledige geglazuurde hoge potten met een geprofileerde rand en twee oren op de rand (r-pot-57, cat.nr. 12). Dit type pot wordt zeer veel in Enkhuizen gevonden in de late 16de en 17de eeuw. Meestal zijn op de oren slijtagesporen van een touw aanwezig, wat betekent dat de potten hangend hebben gefunctioneerd.

Overige vormen zijn deksel (3 MAE), kom (6 MAE), olielamp (1 MAE), steelkom (6 MAE, cat.nr. 13), test (8 MAE), vuurstolp (5 MAE) en zalfpot (6 MAE, cat.nr. 14). Twee van de drie deksels zijn ongeglazuurd, bij het derde exemplaar is de bovenzijde geglazuurd. Dit deksel heeft bovendien een lintoor in plaats van een worstoor. Bij de kommen is een diepe variant van de r-bor-6 op een standing dominant (r-kom-58, cat.nr. 9 en 10). Deze kommen zijn inwendig vaak groen of geel geglazuurd. Bij de testen zijn drie groepen aanwezig, namelijk ongeglazuurde kleine (vierkante) exemplaren, schalen op poten (r-tes-18) en kastanjepofkannen (2 MAE). Deze laatste kenmerken door een ongeglazuurde binnenzijde en gaten in de schouder. Alle vuurstolpen lijken volledig rond te zijn. Een deel hiervan is volledig ongeglazuurd, van een ander deel is de buitenzijde wel geglazuurd.

Witbakkend aardewerk en Hafner aardewerk

Het witbakkend aardewerk omvat 69 MAE of 9,9 EVE (11,9% van het EVE). Bij de opgraving Paktuinen was dit aanzienlijk meer, namelijk 19,7% van het EVE. De meeste objecten zijn volledig geglazuurd, waarbij vooral de combinatie van groen en geel glazuur veel voorkomt. Ook volledig groene en groen-bruine stukken zijn echter aanwezig.

De dominante vormen zijn in dit geval grapen (26 MAE, 3,7 EVE) en koppen (14 MAE, 1,6 EVE). De meest voorkomende typen bij de grapen zijn een model met scherpe buikknik en kraagrand (w-gra-6) en een model met scherpe buikknik en onverdikte uitstaande rand (w-gra-34). Daarnaast zijn enkele grapen met een platte bodem en scherpe knik van bodem naar wand aanwezig (w-gra-36 en -43). Bij de koppen zijn vooral witbakkende varianten van de r-kop-2 (w-kop-3, cat.nr. 16) en koppen met afgeronde buikknik, steile wand en rechte rand, op standvoet goed vertegenwoordigd (w-kop-52). Dit laatste model is altijd voorzien van banden met ondiepe groeven. Het is een typisch product voor Enkhuizen en omgeving.

Overige vormen zijn bakpannen (w-bak-3, 5 MAE), een bord (1 MAE), deksels (w-dek-2, 5 MAE, cat.nr. 15), een kan (1 MAE), een kandelaar (1 MAE), olielampen (3 MAE), pispotten (5 MAE), potten (2 MAE) en vuurstolpen (6 MAE). De deksels kenmerken zich door een geprofileerde knop. Deze variant komt ook in roodbakkend aardewerk voor, wat doet vermoeden dat dit model

deksel in Enkhuizen is gemaakt.⁸⁹ De potten zijn van hetzelfde model als de bovengenoemde roodbakkerende pot met twee oren op de rand (w-pot-21). De fragmenten van vuurstolpen zijn allemaal afkomstig van groen geglazuurde halfronde exemplaren. De meesten zijn rijk versierd met 'noppen' en andere appliques. Zij zijn vrijwel zeker gemaakt in Enkhuizen. Bij de appliques zien we twee maal Adam en Eva bij de 'Boom van de kennis van goed en kwaad', de buste van een edelman met Keten van het Gulden Vlies en de letters A H, de stedemaagd met het wapen van Enkhuizen en de zuil van Hercules (afb. 131).

Afb. 131 Drie fragmenten van witbakkende vuurstolpen met appliques. Linksboven Adam en Eva bij de boom, rechts de stedemaagd met het wapen van Enkhuizen en de zuil van Hercules, linksonder een edelman met Keten van het Gulden Vlies. V19-C05, V30-C01 en V3-C06.

Twee stuks witbakkend aardewerk zijn afkomstig uit Duitsland (Hafner-aardewerk), namelijk fragmenten van grappen met hoge poten. Zowel het baksel, het glazuur als de vorm wijkt af van het Nederlandse witbakkende aardewerk.

Werra aardewerk

Het Werra-aardewerk is goed voor 13 MAE of 3,2 EVE (3,9%). Bij het vondstcomplex van

⁸⁹ Schrickx/Duijn 2016.

de Paktuinen lag dit percentage aanzienlijk lager, namelijk op 1,5%. De verklaring hiervoor ligt in de iets vroegere datering van het hier besproken vondstcomplex; Werra-aardewerk was vooral in de eerste kwart van de 17de eeuw populair.

De meeste fragmenten zijn afkomstig van borden (9 MAE). Verder zijn drie kommen (wa-kom-1 en -2) en een fragment van een kleine kop aanwezig. Van enkele stukken kan met zekerheid worden gezegd dat het is geïmporteerd uit Noord-Duitsland, waaronder een fragment van een spiegel met vrouwfiguur en de cijfers 97, wat betekent dat het bord in 1597 is vervaardigd. Ook een bordje met een afwijkende beschildering en vorm komt vermoedelijk uit Duitsland (afb. 132). Hetzelfde geldt voor een fragment van een bord met de fraaie afbeelding van een ruiter (afb. 133).⁹⁰ Links van de ruiter is het getal 6 aanwezig, wat betekent dat het stuk uit de 17de eeuw dateert.

Het overgrote deel lijkt echter te zijn gemaakt in Enkhuizen door de Werra-bakkerij aan het Spaans Leger tussen 1602 en 1613.⁹¹ Dit geldt zeker voor de stukken waarvan het glazuur in de bodem sterk is aangetast. Van enkele borden kan het decor op de spiegel worden vastgesteld. Op één bord staat bijvoorbeeld een haas, op een ander bord een springend dier.

Afb. 132 Een roodbakkend bordje uit Duitsland. V16-C08.

Afb. 133 Groot fragment van een bord met afbeelding van een ruiter te paard. V16-C07.

Weser aardewerk

Het witbakkende Weser-aardewerk bestaat uit 12 MAE of 1,4 EVE (1,7%). Bij de Paktuinen was dit veel lager, namelijk 0,2%. Ook hier ligt de verklaring in de datering van de vondstcomplexen. Weser-aardewerk was namelijk vooral rond 1600 populair en verdwijnt in de eerste kwart van de 17de eeuw geleidelijk. Opvallend is dat het aandeel borden en kommen relatief laag is, namelijk minimaal drie borden en twee kommen. De overige fragmenten zijn afkomstig van potten en kannen. Twee potten (we-pot-1) zijn versierd met een radstempel en groene en bruine stippen. Meer afwijkend is een bol klein potje op standvlak met een geel oppervlak en daarop groene en rode stippen en strepen (afb. 134).

Iberisch aardewerk

Het Iberisch aardewerk omvat de fragmenten van minimaal vier amforen (1,9 EVE). Voor zover kan worden gezien hebben alle exemplaren een bolle bodem en een smalle opening

90 Vriendelijke mededeling Sjek Venhuis.

91 Bruijn *et al.* 1992; Ostkamp en Venhuis 2009.

aan de bovenzijde. Glazuur ontbreekt. Op één groot wandfragment is een afgeronde en beroete breuk aanwezig. Het lijkt erop alsof de bovenzijde van de amfoor op zeker moment is weggebroken, waarna het object een nieuwe functie heeft gekregen, bijvoorbeeld als aspot.

Majolica en faience

De majolica bestaat vrijwel uitsluitend uit borden (22 MAE, geteld op basis van de spiegels, 2,2 EVE). Slechts één object met een andere vorm is aanwezig, namelijk een zelfpot. De majolica is goed voor 2,7% van het EVE, wat vrij goed overeenkomt met het complex van de Paktuinen (2,3%).

De borden lijken allemaal van hetzelfde type te zijn, namelijk een bord met vloeiende overgang spiegel naar vlag en iets uitgebogen rand, op standring (m-bor-5). De meeste borden zijn meerkleurig beschilderd. De voorkomende decors op de spiegels zijn een dier in landschap (1x, cat.nr. 22), tulpen/bloemen (3x, cat.nr. 21), schaakbordpatroon (1x), wentelend motief (2x), rozet (5x, cat.nr. 19 en 20), granaatappels en druiven (3x), een enkele granaatappel (2x), ster (2x, cat.nr. 18), gearceerd vlak (2x, cat.nr. 17) en florale motieven (1x). Opvallend is dat imitaties van Chinees kraakporselein volledig ontbreken. Een aantal decors, namelijk de wentelende motieven en blauwe florale motieven, zijn gekopieerd van Italiaans tinglazuuraardewerk. De meeste borden zijn voorzien van een kabelrand.

Slechts twee scherven Nederlandse faience zijn aanwezig. Dit is niet zo vreemd, want de productie van dit aardewerk ving pas rond omstreeks 1620 aan. Het eerste fragment is afkomstig van een bord dat zowel in vorm als beschildering Chinees kraakporselein imiteert. Het andere fragment heeft een model dat vooral wat later in de 17de eeuw algemeen gangbaar was, namelijk een bord met platte vlag en standvlak (f-bor-2, afb. 135). Dit model bord is bekend uit Italië, maar door Ostkamp is gesuggereerd dat het misschien logischer is dat het model is afgekeken van tinnen borden. In Haarlem is een bord van dit type gevonden met daarop het jaartal 1622.⁹²

Italiaans tinglazuuraardewerk

Het tinglazuuraardewerk uit Italië is goed voor 40 MAE of 5,3 EVE (6,4%). Dit is meer dan bij de Paktuinen, waar het Italiaanse aardewerk goed was voor 5,0% van het EVE. Het hoogtepunt van de import van faience uit Italië lag tussen circa 1590 en 1625, wat mogelijk het lagere percentage bij het complex van de Paktuinen verklaard.

Afb. 134 Onderkant van een bol potje van Weseraardewerk. V19-C06.

Afb. 135 Voor- en achterzijde van een fragment van een Nederlands faience-bord. V3-C14.

92 Ostkamp 2014, 11, 15-16.

Afb. 136 Twee fragmenten van borden van Italiaanse faience met putto. V3-C13 en V10-C06.

Zes decorgroepen zijn aanwezig. De compendiario vormt de grootste groep (21 MAE). De meeste scherven binnen deze groep zijn afkomstig van borden (i-bor-1 en -3) met een aigretterrand en eenvoudige beschildering op de spiegel, meestal een putto (afb. 136). Deze producten zijn waarschijnlijk allemaal gemaakt in Ligurië. Hetzelfde geldt voor twee vazen met sierlijke oren (cat.nr. 30), twee ploischotels en een kommetje met vormoor. Op de bodem van de kom is een IHS-monogram geschilderd (cat.nr. 28).

Enkele andere objecten die tot de decorgroep compendiario behoren hebben een andere herkomst. Een fragment van een bolle vorm, vermoedelijk een pispot, is beschilderd met een ronde aigretterrand (afb. 137). Daarbinnen bevond zich een putto: een stukje van een hand is nog net zichtbaar. De wijze van schilderen en de kwaliteit van het glazuur maken het waarschijnlijk dat dit stuk is vervaardigd in Faenza.⁹³

De bodem van een bijna complete kom met bladvormige greep is beschilderd met een heilige (cat.nr. 29). De vorm van de kom, de wijze van schilderen en het kleurgebruik wijzen erop dat het object is gemaakt in Deruta.⁹⁴ Een randfragment van een groot bord valt op door het roze baksel, de afwijkende aigretterrand en het brokkelige glazuur (afb. 138). Dit soort borden zijn gemaakt in Napels of de omgeving van deze stad.⁹⁵

Afb. 137 Fragment van een pispot van Italiaanse faience. V16-C02.

Afb. 138 Voor- en achterzijde van een fragment van een bord van Italiaanse faience uit Napels of omgeving. V19-C02.

93 Vriendelijke mededeling Nina Jaspers.

94 Zie voor een parallel bijvoorbeeld Claeys *et al.* 2010, 253.

95 Vriendelijke mededeling Nina Jaspers.

Een half compleet bord is eveneens voorzien van een afwijkende aigretterand (cat.nr. 26). Op de spiegel is een groot wapenschild met twee staande leeuwen aanwezig. De productieplaats van dit bord is voorsnog onbekend.

Na de compendiario is de berrettino de grootste groep met 13 MAE. Alle gevonden scherven zijn afkomstig van borden (i-bor- en -3). De objecten zijn voorzien van een blauw fond met daarop een donkerblauwe beschildering. Het 'Ligurisch randje' en de rozet zijn veelvoorkomende motieven, hoewel ook een bord met palmladeren aanwezig is (cat.nr. 23). Dit soort eenvoudige borden is gemaakt in Ligurië. Op twee borden, beide beschilderd met bladeren, zijn met witte verf accenten aangebracht (witte hoogsels, cat.nr. 24 en 25).⁹⁶ De productieplaats van dit soort borden is nog niet zeker; zowel Ligurië als Venetië of omgeving is een mogelijkheid.⁹⁷

Van de overige vier decorgroepen zijn steeds slechts één of enkele scherven gevonden. Het Ligurisch wit aardewerk is slechts goed voor 1 MAE. Uit de plaats Montelupo komen een fragment van een bont beschilderde ploischotel (crespina) en een bord met een groot staand figuur (cat.nr. 27).

Tot de groep Calligrafico Naturalistico behoort een fragment van een klein bord (diameter 15 cm) met op de voorzijde bloemen en op de achterkant krullen (afb.

Afb. 139 Voor- en achterzijde van een fragment van een bordje van Italiaanse faience uit de stijlgroep Calligrafico Naturalistico. V16-C14.

139). Tot slot is een fragment van een bord met een donkerblauw glazuur en witte en gele beschildering gevonden. In West-Friesland zijn eerder enkele soortgelijke stukken gevonden.⁹⁸ Bij de hier besproken opgraving is bovendien een tweede fragment gevonden, namelijk in de aslaag (zie paragraaf 4.4). De objecten hebben, behalve de kleur van het glazuur en de beschildering, met elkaar gemeen dat het glazuur makkelijk van de scherf afvalt. Identieke museumstukken worden toegeschreven aan Castelli in Italië.⁹⁹

Portugees en Spaans tinglazuuraardewerk

De Portugese faience bestaat uit acht fragmenten van borden en één ploischotel (0,6 EVE, 0,7%). Bij de Paktuinen bedroeg het percentage van dit aardewerk slechts 0,2%. Niet op alle scherven is de beschildering duidelijk (afb. 140), maar in de meeste gevallen lijkt het om een imitatie van kraakporselein te gaan. Dit is zeker het geval bij een redelijk compleet bord (cat. nr. 31) en een groot fragment van een ander bord (afb. 141).

Het meest bijzonder is een geplooid bord, een nieuw type binnen het Deventer-systeem (cat.nr. 32). Op de spiegel is een deftig geklede man met grote hoed en een soort kruis (jacobsstaf?) afgebeeld. Decors met figuren komen met name voor in de tweede kwart van de 17de eeuw en dit is dus een vroeg voorbeeld. De vlag is aan de voorzijde versierd met panelen en daarbinnen een soort krullen, op de achterzijde zijn grote bloemen geschilderd. Uitzonderlijk is dat op de bodem van de schotel zes imitaties van Chinese karaktertekens aanwezig zijn. Dit is des te

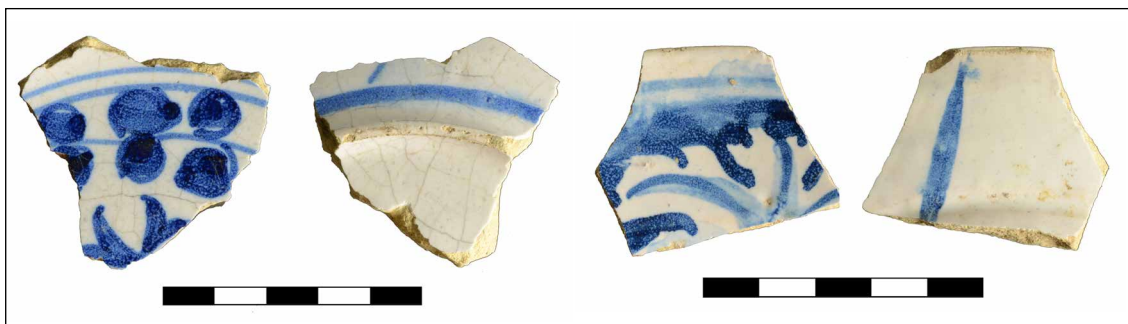
⁹⁶ In het geval van een van de borden (V19-C01) zijn vier scherven afkomstig uit V9, die onderdeel uitmaakt van de aslaag S3 in de nazak van sloot S7.

⁹⁷ Vriendelijke mededeling Nina Jaspers.

⁹⁸ Hoorn: Karperkuil; Enkhuizen: Duijn 2012, 130; Medemblik: Schrickx 2013, 55.

⁹⁹ Museo Internazionale delle Ceramiche in Faenza.

opmerkelijker doordat de beschildering van het bord juist géén imitatie is van kraakporselein. Een aparte combinatie dus.

Afb. 140 Twee fragmenten van Portugese faience. V3-C12 en V16-C15.

Afb. 141 Voor- en achterzijde van een fragment van een bord van Portugese faience. V5-C01.

Afb. 142 Voor- en achterzijde van een fragment van een kom van Spaans tinglazuuraardewerk. V19-C11.

Het enige stuk tinglazuuraardewerk uit Spanje is een stuk van een kom, waarschijnlijk gemaakt in Sevilla (afb. 142). De kom staat op een standring en heeft een grote wanddikte. De beschildering aan de binnenzijde is grof uitgevoerd.

Afb. 143 Voor- en achterzijde van een fragment van een kop van Chinees porselein. V30-C02.

Aziatisch porselein

Slechts vijf scherven porselein zijn gevonden. Samen zijn zij 0,3 EVE of 0,4% van het EVE. Bij de Paktuinen was het percentage bijna gelijk, namelijk 0,6%. Twee fragmenten zijn afkomstig van kopjes met een rechte rand en eenvoudige beschildering (p-kop-4, afb. 143). De andere drie scherven behoren tot het standaard kraakporselein. Twee scherven hebben toebehoord aan borden, waaronder een van het type p-bor-7. Een randfragment van een klappmuts toont een pioenroos op de rand (afb. 144).

Afb. 144 Voor- en achterzijde van een fragment van een kom (klappmuts) van Chinees porselein. V3-C15.

Afb. 145 Complete tegel. V16-BK01.

5.1.2 Tabakspijpen (J. van Oostveen)¹⁰⁰

Uit de afvalaag zijn acht pijpenkoppen en veertien steelfragmenten verzameld. Zij kunnen vóór circa 1625 worden gedateerd; het jongste exemplaar kan worden geplaatst in de jaren 20 van de 17de eeuw. Slechts één pijp is gemerkt: het gemerkte product draagt het merk de ster. Over het algemeen wordt aangenomen dat dit merk in Amsterdam werd gezet. Dit merk wordt relatief vaak in Amsterdam, maar ook in West-Friesland gevonden. Tabakspijpen met andere Amsterdamse merken uit de eerste kwart van de 17de eeuw ontbreken voornamelijk in West-Friese vondstcomplexen, waardoor twijfel is ontstaan over de toeschrijving van het merk aan Amsterdam.

5.1.3 Bouwkeramiek

Drie fragmenten van wandtegels zijn in de afvalaag gevonden. Van een pompadourtegels en een kandelabertegel is slechts een fragment gevonden. Een complete tegel is versierd met een granaatappel en Franse lelies in de hoeken (afb. 145).

5.1.4 Glas

Behalve stukken vensterglas zijn fragmenten van gebruiksglas gevonden, afkomstig van minimaal veertien objecten. Hieronder bevinden zich minimaal vier bekers, waaronder twee

Afb. 146 Compleet vierkant flesje. V3-G01.

Afb. 147 Fragmenten melkglas met beschildering. V16-G01 en V19-G01.

¹⁰⁰ Zie bijlage 21.

Afb. 148 (vorige pagina) Metalen objecten uit de afvalstort in de sloot. Schaal 1:1.

- 1 Keurlood van Oudewater. V16-M04.
- 2 Keurlood van Schiedam. V16-M05.
- 3 Keurlood met toren en Franse lelie. V16-M06.
- 4 Keurlood met huismerk. V16-M07.
- 5 Keurlood met letters. V16-M08.
- 6 Keurlood met Engels hek. V19-M01.
- 7 Keurlood van Enkhuizen met letters PAF en 1617. V30-M01.
- 8 Hanger van lood/tin. V16-M01.
- 9 Hanger van lood/tin. V3-M01.
- 10 Fragment van een miniatuur haal van lood/tin. V3-M02.
- 11 Miniatuur vijzel van lood/tin (bodem ontbreekt). V16-M02.
- 12 Boekbeslag van messing. V16-M09.
- 13 Stuk beslag met VRERCK IACOPSON 1615. V16-M03.

wafelbekers en een beker met witte en blauwe glasdraden. Op de stam van een berkemeier zijn grote gladde noppen aanwezig. Vier flessen zijn gevonden, namelijk drie kleine flesjes en een kelderfles. Een van de kleine flesjes is vierkant van vorm (zoals de kelderflessen) en compleet (afb. 146). Bijzonder zijn de standring van een bolle vorm (een kan?) met witte glasdraden en fragmenten van melkglas met beschildering (afb. 147). Dit soort beschilderd wit glas is ook in de afvalstort aan de Paktuinen gevonden.

5.1.5 Metaal

In totaal zijn 39 metaalvondsten uit de afvalaag afkomstig. Van lood zijn strips van glas-in-lood, een musketkogel, de schroefdop van een glazen fles en tien keurloden (afb. 148.1 t/ 148.7). Vier loden kunnen aan een plaats worden toegeschreven, namelijk Leiden, Oudewater, Schiedam en Enkhuizen. Op het lood van Enkhuizen zijn de drie haringen uit het stadswapen afgebeeld, evenals de letters PAF en het jaartal 1617. Een ander opvallend lood toont een gebouw met drie torens en een Franse lelie. De stempels op de andere loden tonen onder meer letters en Romeinse cijfers. Van lood/tin-legering zijn twee hangers waarin bijvoorbeeld oorspronkelijk een spiegeltje aanwezig was (afb. 148.8 en 148.9). Tot het miniatuur speelgoed behoort een fragment van een vuurhaal en een vijzel (afb. 148.10 en 148.11). Van messing zijn onder meer vier vingerhoeden, een naairing, een fragment van een schuimspaan, een simpele kandelaar (afb. 149) en een boekbeslag (afb. 148.12). Bijzonder is een langwerpige stukje beslag met ingegraveerde naam en jaartal, namelijk VRERCK IACOPSON 1615 (afb. 148.13).

Afb. 149 Kleine kandelaar van messing. Diameter 7,7 cm. V16-M10.

5.1.6 Hout

In de afvalaag zijn twee houten stoppen (afb. 150. En 150.2), een takkenbezem, een steel van naaldhout (afb. 150.3), bijvoorbeeld van een verfkwast, een stuk fineer van tropisch hardhout (afb. 150.4) en twee kokosnoten gevonden (afb. 150.5 en 150.6). Een van de kokosnoten is redelijk compleet; in de top is een gat gehakt om de kokosmelk eruit te halen. Van de andere kokosnoot is alleen een fragment met een gat erin gevonden.

Afb. 150 Houten objecten uit de afvalstort in de sloot. Schaal 1:2.

1 Houten stop van zacht loofhout. V10-H01.

2 Houten stop van zacht loofhout. V19-H04.

3 Steel van naaldhout. V19-H03.

4 Fineer van tropisch hardhout. V30-H01.

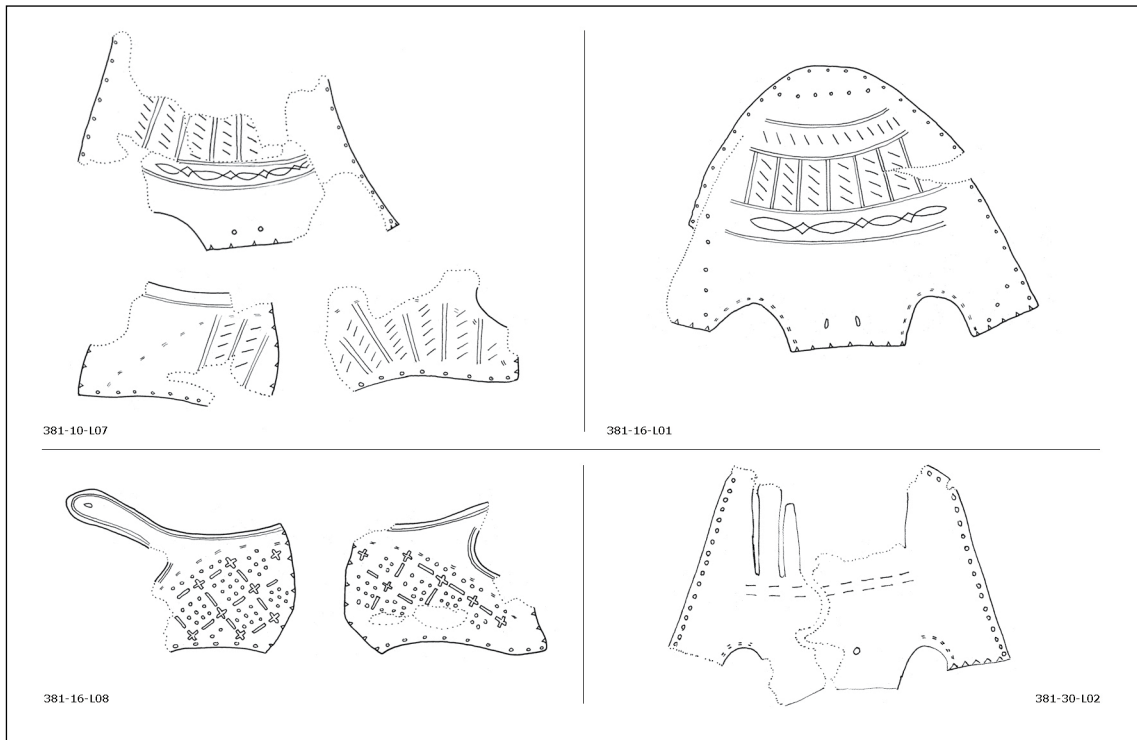
5 Kokosnoot met gaatje. V19-H01.

6 Fragment van een kokosnoot. V19-H02.

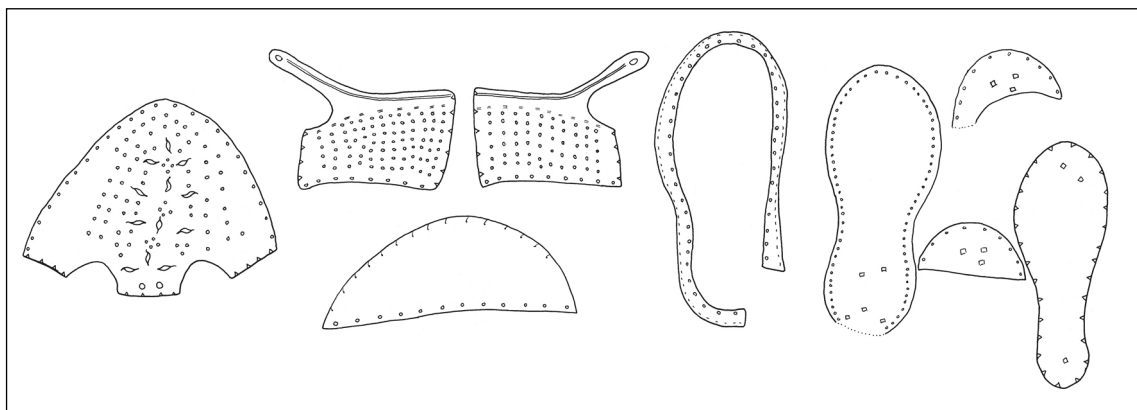
5.1.7 Leer

Uit de afvallaag zijn 227 stukken leer verzameld. Het overgrote deel hiervan is afkomstig van schoenen. Van 132 fragmenten afkomstig van 25 schoenen kon het type worden bepaald. Een schoen met vetersluiting (Goubitz type 130) is met vijftien exemplaren in de meerderheid (afb. 151 t/m 153). Acht van deze schoenen zijn versierd, waardoor twee schoenen met maat 21 die een paar vormen (afb. 154 en 155). Verder zijn twee schoenen met gespen (Goubitz 135, afb. 156 t/m 158), twee muilen (Goubitz 105) en één schoen zonder sluiting (Goubitz 90, afb. 159) aanwezig.

Naast de schoenen zijn een complete want van kalfsleer (afb. 160 en 163), een versierde messchede (afb. 161) en een stuk bekleding gevonden (afb. 162 en 164). De bekleding was vastgezet met ijzeren nagels en verstevigd met een stuk hout, waarbij het geheel met een houten bandje bij elkaar werd gehouden.

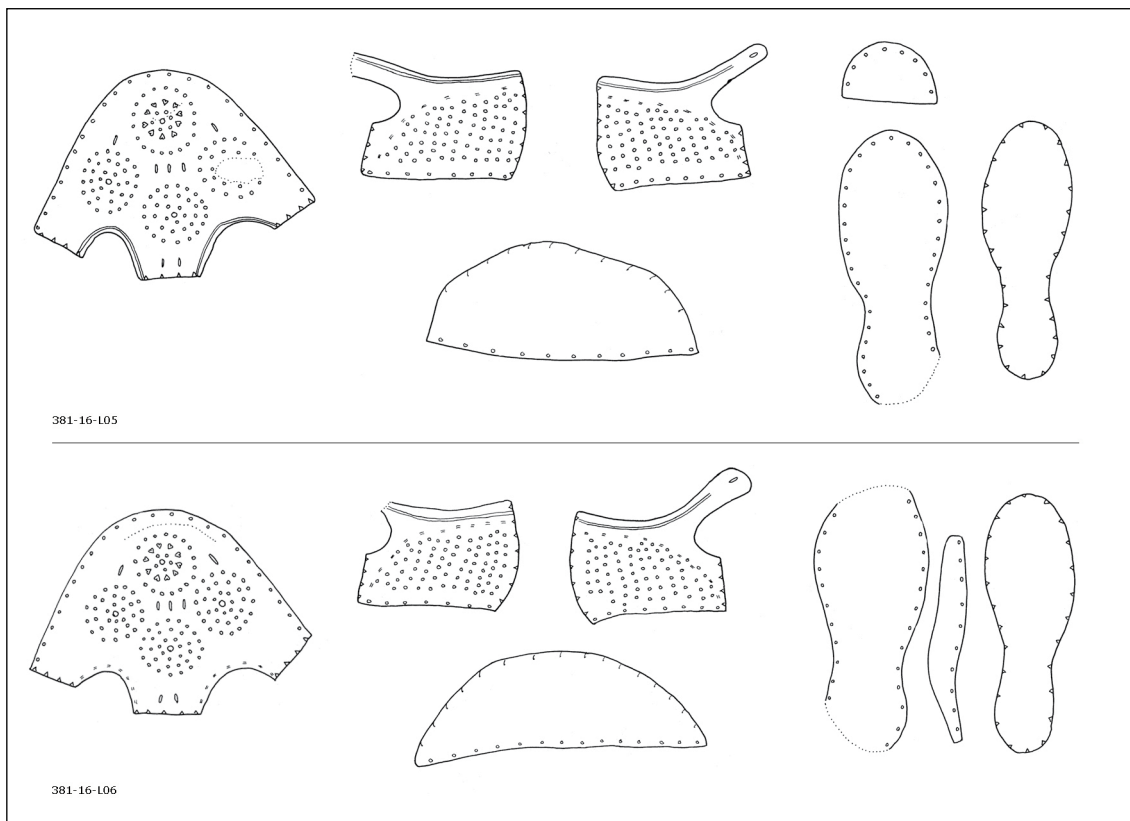
Afb. 151 Versierde fragmenten van schoenen van het type Goubitz 130, schaal 1:4.

Afb. 152 Een schoen van het type Goubitz 130, schaal 1:4. V16-L12.

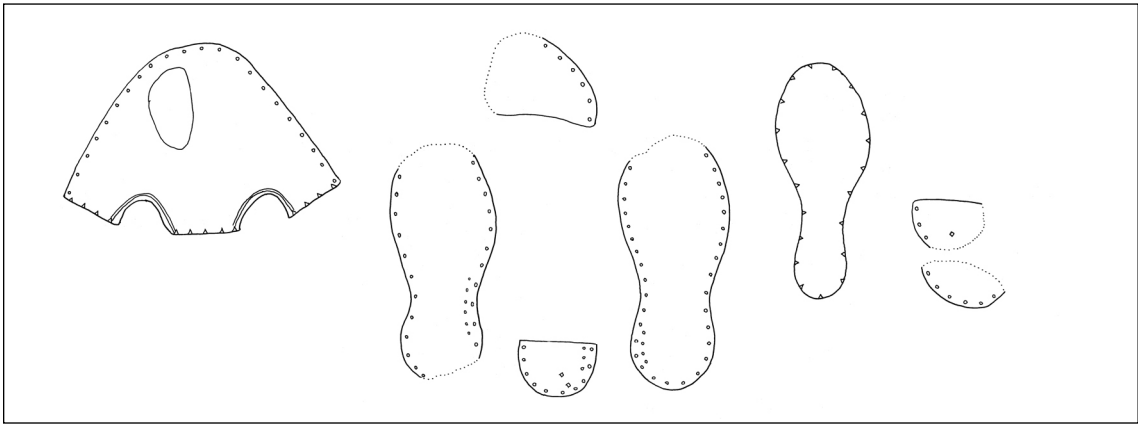
Afb. 153 Een gerestaureerde schoen van het type Goubitz 130. V16-L12.

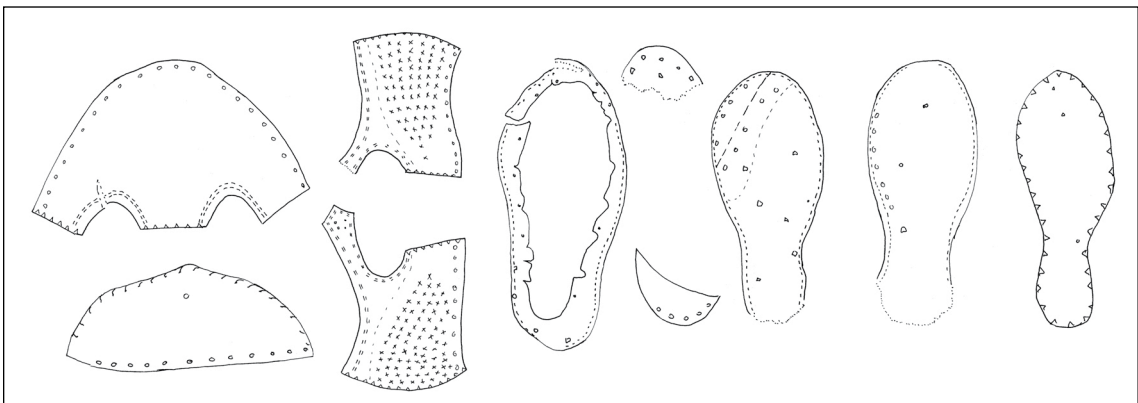
Afb. 154 Een paar versierde schoenen van het type Goubitz 130, schaal 1:4. V16-L05 en L06.

Afb. 155 Een gerestaureerde schoen van het type Goubitz 130. V16-L06.

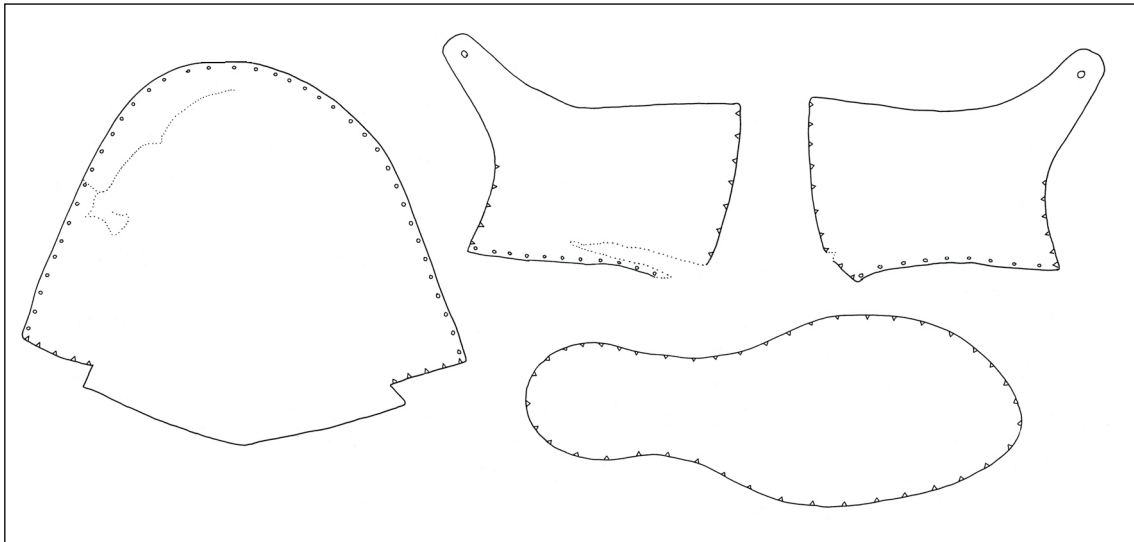
Afb. 156 Een schoen van het type Goubitz 135, schaal 1:4. V10-L02.

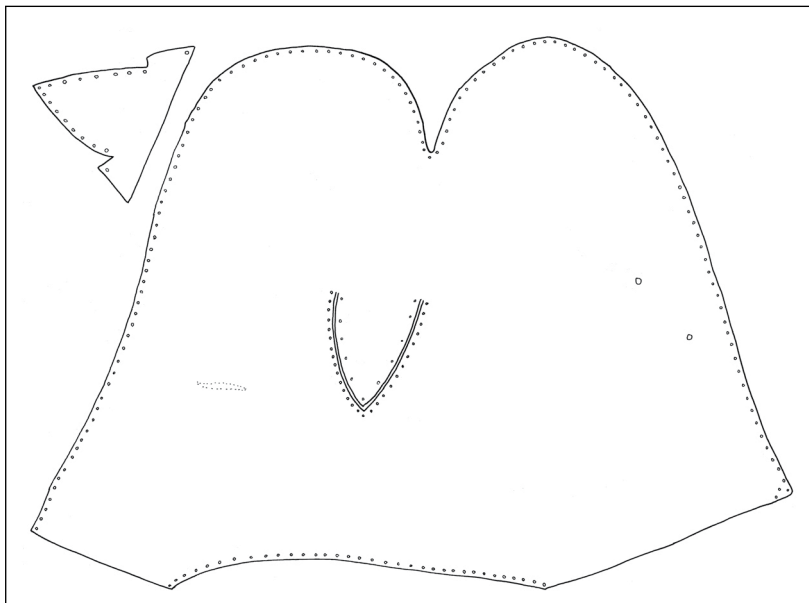
Afb. 157 Een schoen van het type Goubitz 135, schaal 1:4. V16-L11.

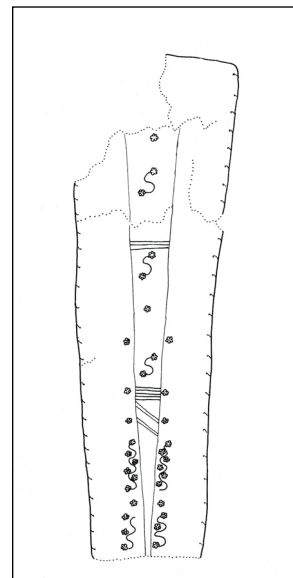
Afb. 158 Een gerestaureerde schoen van het type Goubitz 135. V16-L11.

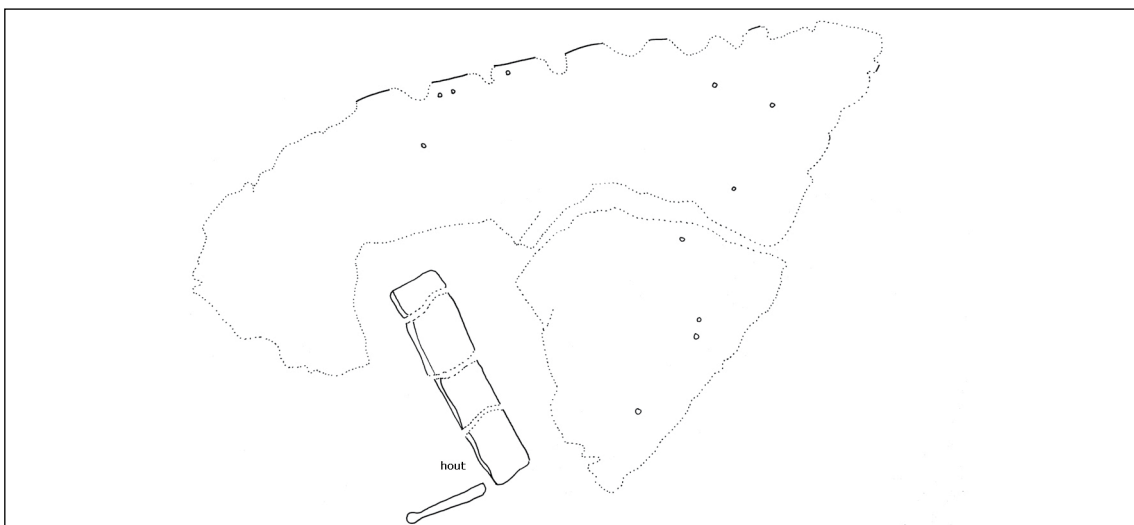
Afb. 159 Een schoen van het type Goubitz 90, schaal 1:4. V16-L02.

Afb. 160 Een want van kalfsleer, schaal 1:4. V16-L09.

Afb. 161 Een messchede, schaal 1:4. V19-L01.

Afb. 162 Een stuk bekleeding van leer, schaal 1:4. V10-L01.

5.1.8 Overige

Tot deze categorie behoren enkele oesterschelpen, zes fragmenten van vilten hoeden, een slijpsteen (afb. 165) en diverse koeienhoorns. In veel gevallen zat een deel van de schedel van de koe nog aan de hoorns vast. Bij de meeste hoorns was de scherpe punt tijdens het leven van de koe afgezaagd om te voorkomen dat de dieren elkaar verwonden.

Afb. 163 Een want van kalfsleer. V16-L09.

Afb. 164 Een stuk bekleiding van leer. V10-L01.

Afb. 165 Een slijpsteen. V19-N01.

5.2 Tonput S10 (1640-1660)

Uit de vulling van de tonput zijn met de hand vondsten verzameld. Het gaat om keramiek, metaal, hout en leer. De vondsten zijn per vullaag verzameld onder drie vondstnummers.¹⁰¹ De keramiek uit de verschillende vondstnummers past aan elkaar, zodat we de vulling als één vondstcomplex kunnen beschouwen. Het materiaal dateert uit de periode 1640-1660. Op basis van een bord met jaartal 1653 kan met zekerheid worden gezegd dat de put ná dat jaar is dichtgegooid.

De keramiek omvat 87 scherven (na puzzelen), afkomstig van minimaal 33 objecten. Zeven categorieën zijn aanwezig, namelijk roodbakkerd aardewerk, witbakkerd aardewerk, steengoed 2, majolica, faience, Franse faience en porselein (afb. 166 en 167). Van een aantal objecten is een groot deel van de scherven teruggevonden, terwijl een ander deel van de keramiek behoorlijk fragmentarisch is. Dit kan samenhangen met de verzamelwijze van het materiaal. Het is echter ook mogelijk dat deels sprake is van secundaire depositie; de scherven zijn in dat geval aanvankelijk op bijvoorbeeld een afvalhoop op het erf gegooid, waarna het afval op een later moment is gebruikt om de waterput dicht te gooien.

In de put zijn acht pijpenkoppen en een hoeveelheid steelfragmenten gevonden. Zij dateren vooral uit de jaren 40 van de 17de eeuw.¹⁰²

baksel	aantal	% (n)	MAE	% (MAE)
steengoed 2 (s2)	11	12,6	3	9,1
roodbakkerd aardewerk (r)	40	46,1	14	42,4
witbakkerd aardewerk (w)	5	5,7	4	12,1
majolica (m)	19	21,8	5	15,2
faience (f)	6	6,9	4	12,1
Franse faience (fr)	4	4,6	1	3,0
porselein (p)	2	2,3	2	6,1
totaal	87	100	33	100

Afb. 166 Overzicht van de keramieksoorten uit tonput S10.

Het steengoed bestaat uit drie kannen uit het Westerwald. Alle drie hebben een grijs/crème oppervlak en zijn versierd met kobaltblauw. Een van de kannen heeft een standvlak en is voorzien van minimaal één applique van een leeuw. Een andere kan staat op een standvoet (s2-kan-55). De buik van deze kan is versierd met appliques met bloemmotieven.

Het roodbakkerd aardewerk omvat borden, grappen, een kom, koppen, een lekschaal (cat.nr. 2), pispotten (cat.nr. 3) en testen. Bijzonder is een bord op standlobben (r-bor-6) met rijke slijbversiering (cat.nr. 1). Het stuk behoort tot het Noord-Hollands slibaardewerk. Afgebeeld is een rennend zwijn met daaronder het jaartal 1653. Noord-Hollands slibaardewerk wordt algemeen gedateerd tot 1650, maar dit bord bewijst dat het werkelijke einde van de productie van het slibaardewerk iets later ligt. Bij de grappen zijn onder meer een groot, laag exemplaar met twee oren (r-gra-52) en een grape met een steile wand en steel (r-gra-47) aanwezig.

Van witbakkerd aardewerk zijn twee grappen en een kop. Eén van de grappen is uitwendig groen en inwendig geel, de andere grape, een vrij compleet exemplaar, is geheel groen geglazuurd (w-gra-9, cat.nr. 4).

101 V25, V27, V28.

102 Determinatie Jan van Oostveen, zie bijlage 21.

De Nederlandse majolica omvat vier borden en vermoedelijk een zalfpot. Een van de borden is beschilderd met een decor dat is ontleend van Chinees kraakporselein. De beschildering op twee andere borden is juist overgenomen van Italiaanse faience: beide zijn voorzien van een eenvoudige aigretterand. Op de spiegel van een van de borden is een putto geschilderd.

Van Nederlandse faience zijn onder meer twee borden op standvlak (f-bor-2) met een blauwe beschildering op de spiegel, onder meer een wapenschild met helmteken. Verder is een witte ploischotel en een gesloten vorm, een fles of vaasje, aanwezig. De gesloten vorm is inwendig niet geglazuurd en heeft dus uitsluitend een sierfunctie gehad.

Het aandeel importkeramiek is zeer beperkt. Uit Nevers of Rouen komt een groot stuk van een ploischotel van faience met een aigretterand. De spiegel ontbreekt. Verder zijn twee fragmenten van borden van Chinees porselein aanwezig. De scherven zijn te klein om het porselein goed te kunnen dateren. In beide gevallen gaat het in ieder geval niet om kraakporselein.

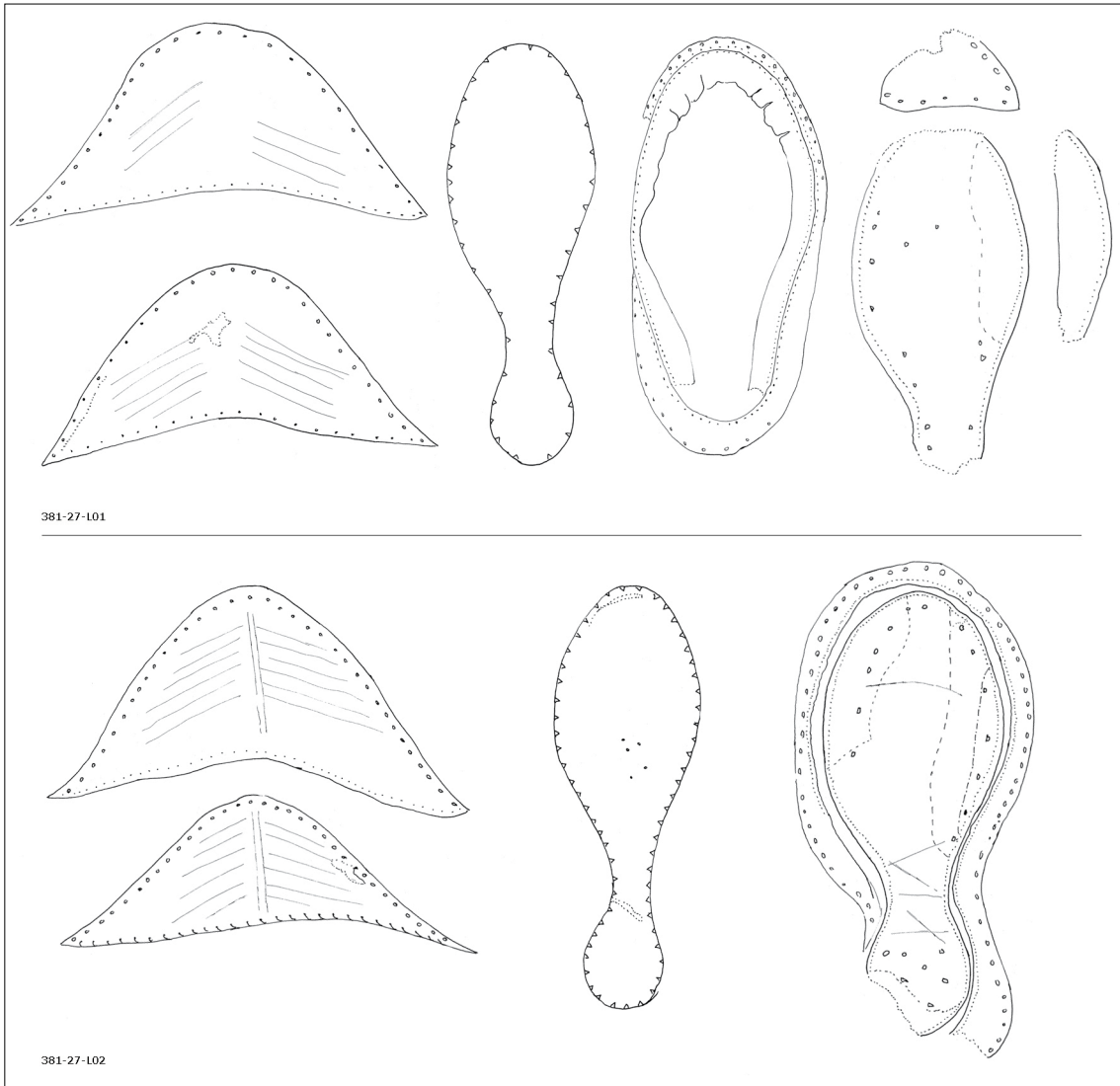
Materiaal	Vorm	Type	MAE
steengoed 2	kan	s2-kan-55	1
	kan	s2-kan-	2
roodbakend aw	bord	r-bor-6	2
	grape	r-gra-47	1
		r-gra-52	1
		r-gra-	2
	kop	r-kom-	1
	kop	r-kop-2	2
	lekschaal	r-lek-10	1
pispot	r-pis-5	2	
witbakend aw	test	r-tes-1	1
		r-tes-2	1
	grape	w-gra-9	1
		w-gra-	1
	kop	w-kop-	1
	indet	w-	1
	majolica	bord	m-bor-3
m-bor-5			1
m-bor-		2	
faience	zalfpot?	m-zal?	1
	bord	f-bor-2	2
	ploischotel	f-plo-	1
	indet	f-	1
Franse faience porselein	ploischotel	fr-plo-1	1
	bord	p-bor-	2
totaal			33

Afb. 167 Overzicht van de objecten uit tonput S10.

Overige vondsten zijn een houten stop, een takkenbezem (afb. 168) en minimaal drie leren schoenen. Twee schoenen, beide muilen (Goubitz 105), vormen een paar en zijn versierd (afb. 169 en 170). Verder zijn stukken van een versierde schoen met veter- of gespsluiting aanwezig (afb. 171). De enige metaalvondsten zijn enkele loodstrips van glas-in-lood en een eenvoudige messing oorijzer van een kap, onderdeel van klederdracht (afb. 172). Op het oorijzer zijn twee oogjes aanwezig, de zichtbare uiteinden zijn versierd.

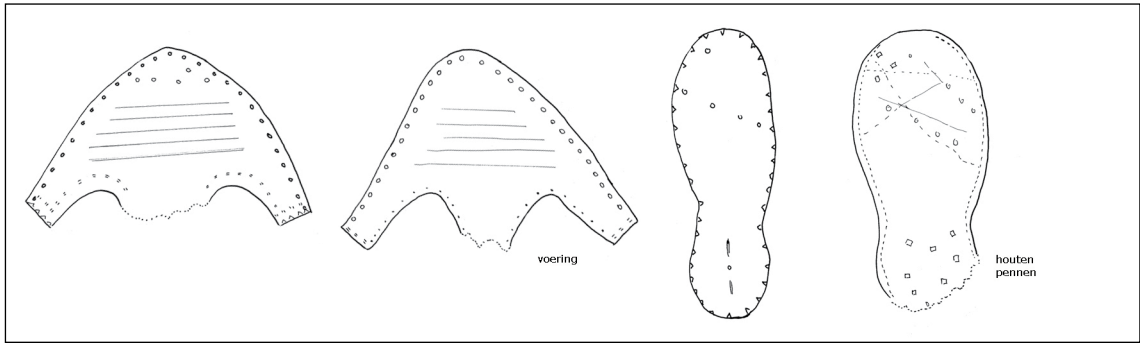
Afb. 168 Een takkenbezem uit tonput S10.

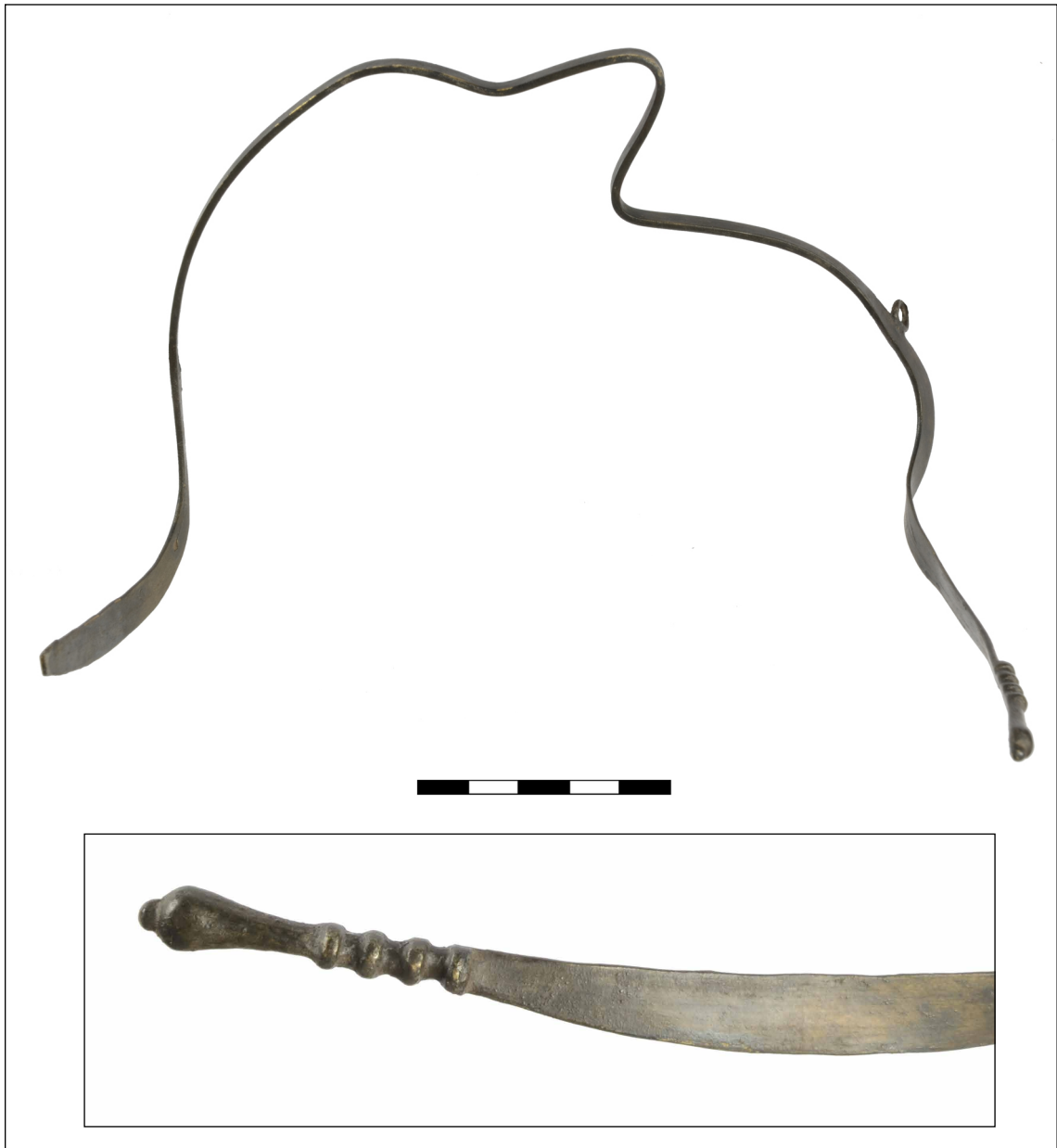
Afb. 169 Een paar schoenen van het type Goubitz 105, schaal 1:4. V27-L01 en L02.

Afb. 170 Een gerestaureerde schoen van het type Goubitz 135. V27-L01.

Afb. 171 Een schoen met veter- of gespsluiting, schaal 1:4. V27-L03.

Afb. 172 Een oorijzer van messing. V27-M01.

5.3 Losse vondsten

5.3.1 Keramiek

Een deel van de keramiek kan niet aan een specifieke context worden gekoppeld. Het materiaal is bijvoorbeeld verzameld bij de aanleg van een werkput of afkomstig van de stort. Hieronder worden alleen de bijzondere stukken genoemd.

Een lokaal product is een groot fragment van een roodbakkend kom met slibversiering (afb. 173). Op de bodem is een pauw afgebeeld.

De onderkant van een polychroom beschilderde zalfpot dateert uit de tweede helft van de 16de eeuw (afb. 174). Het stuk is waarschijnlijk gemaakt in de Zuidelijke Nederlanden.

Tussen de keramiek uit de bovenlaag van werkput 2 is een fragment van een proen gevonden.¹⁰³ Proenen werden gebruikt bij de productie van majolicaborden en -kommen.

Afb. 175 Groot fragment van een bord uit Montelupo in Italië. V53-C01.

Enkele stukken uit Italië zijn het waard om apart te worden genoemd. Uit Montelupo komt een groot fragment van een bord met veelkleurige beschildering (afb. 175). Op de achterzijde zijn drie concentrische cirkels aanwezig. Opvallend genoeg is in het standvlak een gaatje geboord om het bord op te kunnen hangen. Bij borden op Montelupo is dit binnen West-Friesland nog niet eerder waargenomen.

Een bijzonder fragment is een stuk van een ploischotel uit de decorgroep Berrettino (afb. 176). Ploischotels zijn binnen deze decorgroep voor zover bekend nog niet eerder gevonden. In de

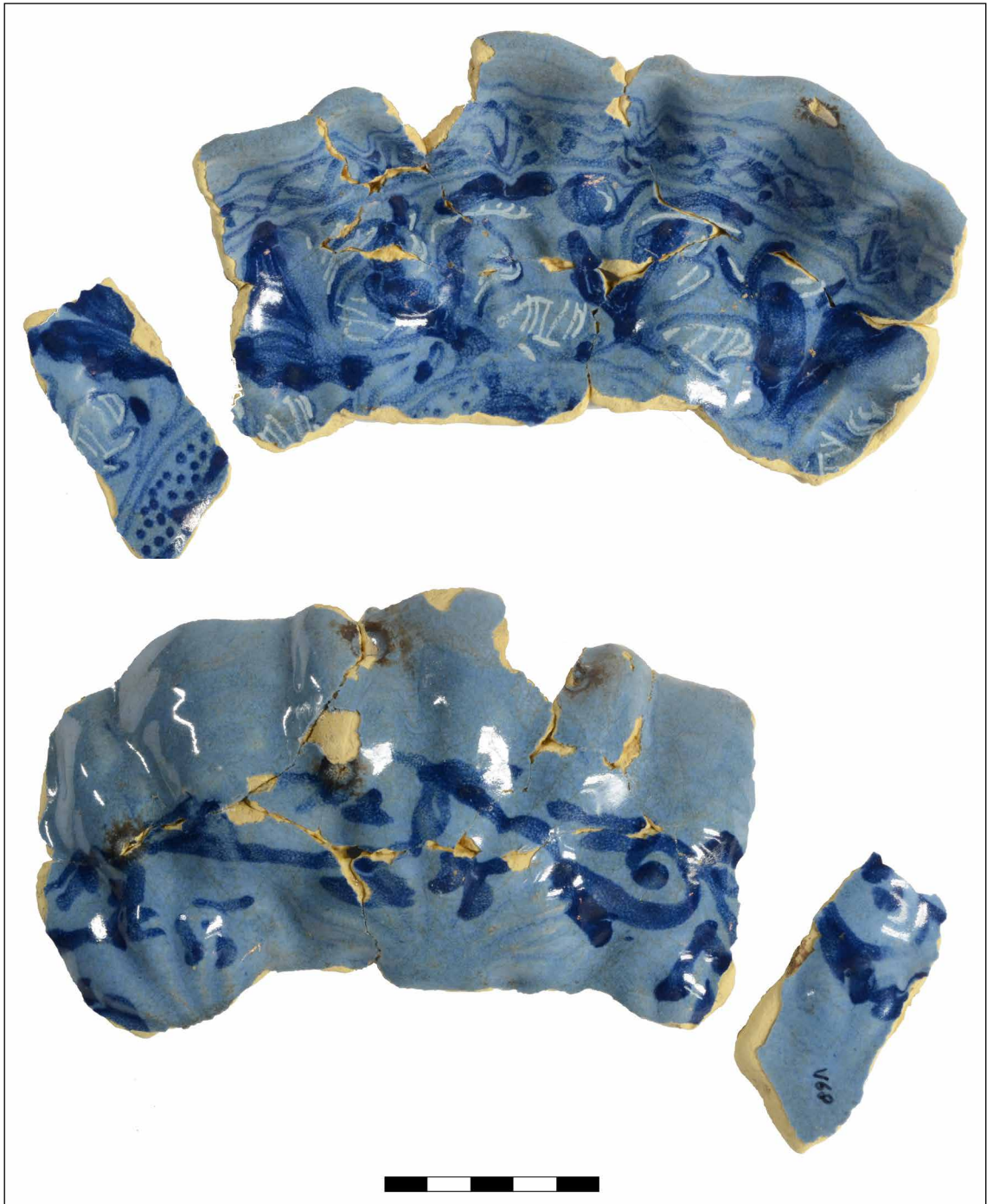

Afb. 173 Groot fragment van een roodbakkende kop met slibversiering. V1-C04.

Afb. 174 Onderzijde van een majolica zalfpot. V89-C01.

103 V33.

Afb. 176 Voor- en achterzijde van een fragment van een Italiaanse ploischotel uit de decorgroep berrettino. V1-C02.

vorm zijn onder meer schelpmotieven aanwezig. De voorzijde is voorzien van bladermotieven en witte hoogsels. Op de achterzijde zijn niet de gebruikelijke overlappende bogen geschilderd, maar een soort grof geschilderde krullen. Tot dezelfde decorgroep behoort een bord met gele hoogsels, iets wat zelden voorkomt bij berrettino (afb. 177).

Bijzonder zijn verder een stuk van een bord in de stijl a raffaellesca (afb. 179) en een stuk van een kom in compendiario-stijl (afb. 178). Op de bodem van de kom zijn onder meer letters (initialen?) geschilderd.

Afb. 177 Voor- en achterzijde van een Italiaans bord uit de decorgroep berrettino met gele hoogrels. V26-C01.

Afb. 178 Fragment van een Italiaanse kom uit de decorgroep compendiario. V125-C01.

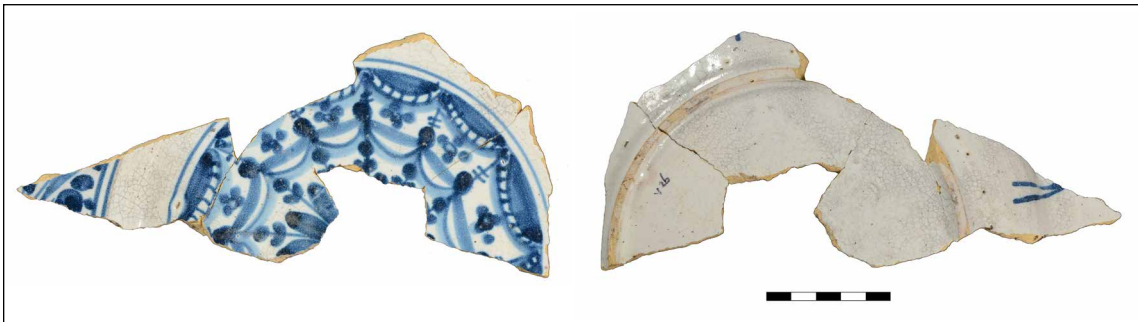
Afb. 179 Voor- en achterzijde van een Italiaans bord uit de decorgroep a raffaellesca. V112-C01.

Twee grote fragmenten van faïence borden uit Portugal zijn bijzonder. De decoratie op het ene exemplaar is een imitatie van Chinees kraakporselein (afb. 180). De achterkant van dit bord is onbeschilderd, de standring is secundair doorboord om het bord te kunnen ophangen. Het andere bord heeft een geometrische beschildering met slingers en stippen (afb. 181). Op de achterkant zijn korte streepjes aangebracht.

Een stuk porselein is afkomstig van een kom of klapmuts en dateert uit de eerste helft van de 17de eeuw (afb. 182). Van een ander fragment, eveneens afkomstig van een kom, is de datering onzeker (afb. 183).

Afb. 180 Voor- en achterzijde van een bord van Portugese faience. V1-C01.

Afb. 181 Voor- en achterzijde van een bord van Portugese faience. V1-C03.

Afb. 182 Fragment van de bodem van een klapmuts van Chinees porselein. V1-C05.

Afb. 183 Voor- en achterzijde van een fragment van een kom van Chinees porselein. V1-C06.

Afb. 184 Metalen objecten.

1 Blokgewicht met het wapen van Enkhuizen. V137-M03. Schaal 1:1.

2 Snorrelood. V1-M09. Schaal 1:1.

3 Snorrelood. V41-M08. Schaal 1:1.

4 Snorrelood. V6-M06. Schaal 1:1.

5 Snorrelood. V29-M02. Schaal 1:1.

6 Messing vingerring met stukje glas. V89-M01. Schaal 1:1.

7 Miniatuur treeft van lood/tin. V99-M01. Schaal 1:1.

8 Miniatuur vijzel van lood/tin. V41-M01. Schaal 1:1.

9 Miniatuur vogelfluit van lood/tin. V100-M02. Schaal 1:1.

10 Miniatuur bord van lood/tin. V100-M01. Schaal 1:2.

5.3.2 Metaal

Tijdens de opgraving zijn veel vondsten van metaal verzameld die niet aan een specifiek spoor of een laag kunnen worden gekoppeld. Het gaat in totaal om 216 voorwerpen die met name tijdens de aanleg van vlakken zijn gevonden.¹⁰⁴ Een groot deel van dit materiaal is waarschijnlijk afkomstig uit de afvalstort uit de eerste helft van de 17de eeuw die over het hele terrein aanwezig was.

Veel objecten zijn gemaakt van lood. Het gaat onder meer om musketkogels, netverzwaringen, schroefdommen van kelderflessen, glas-in-lood strips, een blokgewicht met het wapen van Enkhuizen (afb. 184.1), plaatjes (waarschijnlijk afkomstig van bouwwerken), keurloden (zie onder) en snorreloden. Van de snorreloden (kinderspeelgoed) zijn vijf stuks gevonden (afb. 184.2 t/m 184.5).

Van tin zijn zes fragmenten van lepels. In een van de lepels is het stadswapen van Amsterdam aanwezig. Een aparte categorie wordt gevormd door voorwerpen van lood/tin. Dit zijn een kleine versierde vingerring met een stukje glas (afb. 184.6), een vogelfluitje (afb. 184.9) en vijf miniatuurvoorwerpen die als kinderspeelgoed hebben gefungeerd, namelijk een vizel, twee borden, een treeft en een kom met twee oren (afb. 184.7, 184.8 en 184.10).

In totaal zijn 33 munten gevonden uit de 17de, 18de en 19de eeuw. Bijzondere exemplaren ontbreken. Tot dezelfde categorie behoren twee muntgewichten (afb. 185.1) en twee rekenpenningen. De ene rekenpenning is gemaakt in Neurenberg in de periode 1562-1586 door Hans Krauwinkel (afb. 185.2). De andere penning, gemaakt van koper, is meer zeldzaam. Het object is gemaakt in Hoorn in de periode 1587-1598 (afb. 185.3). Op de voorzijde staan twee ossen die een ploeg voorttrekken. Het randschrift luidt: TRAHITE AEQUO JUGO (trekt onder een gelijk juk). Op de keerzijde staat een afbeelding van twee potten die in zee drijven en tegen elkaar stuk dreigen te slaan, met op de achtergrond een stadsgezicht van Hoorn. Onder de afbeelding is de hoorn van het stadswapen afgebeeld. Als randschrift staat op deze zijde: FRANGIMUR, SI COLLIDIMUR (wij breken, als wij tegen elkaar stoten).

De oudste versie van het stempel voor de penning is in Hoorn in 1587 vervaardigd. In dat jaar werd de graaf van Leicester, die door Engeland na de dood van Willem van Oranje (1584) als steun naar de Republiek was gezonden, door landsadvocaat Johan van Oldebarnevelt het gezag over het leger ontnomen en gedwongen te vertrekken. De penning was een aansporing tot eensgezindheid in de strijd tegen Spanje en is vervolgens bij de Hoornse Munt in verschillende jaren geslagen, zowel in koper als in zilver.¹⁰⁵

Van messing zijn onder meer diverse vingerhoeden (afb. 185.4), een naairing, tapkranen, diverse ringen en raampennen. Bijzondere objecten zijn een fragment van een messing lepel met tinlaag, een plaatje met ingegraveerde afbeelding (afb. 185.5), een fragment van een plaatje met uitgespaard motief (afb. 185.6) en een afwijkend stuk gereedschap in de vorm van een halve maan (afb. 185.7). Opvallend is dat slechts één gesp is gevonden.

¹⁰⁴ V1, V6, V24, V29, V41, V70, V86, V89, V99, V100, V104, V116, V117, V121, V125, V131, V137.

¹⁰⁵ Determinatie en tekst door C.P. Schrickx. Literatuur: Abbing 1842, vol. 2, bijlagen 54-55; Van Loon 1723-1731, vol. 1, 377.

Afb. 185 Metalen objecten.

1 Messing muntgewicht. V137-M02. Schaal 1:1.

2 Messing rekenpenning uit de periode 1562-1586. V24-M01. Schaal 1:1.

3 Messing rekenpenning van Hoorn uit de periode 1587-1598. V121-M01. Schaal 1:1.

4 Messing vingerhoed. V99-M02. Schaal 1:1.

5 Gegraveerd messing plaatje. V116-M01. Schaal 1:1.

6 Messing plaatje. V125-M01. Schaal 1:1.

7 Messing gereedschap (voor- en achterzijde). V131-M01. Schaal 1:2.

Een opvallend grote groep zijn de keurloden, met maar liefst vijftig exemplaren.¹⁰⁶ Iets minder dan de helft van de loden kan met (enige) zekerheid aan een plaats of land worden toegeschreven, namelijk Oudewater (8x), Schiedam (4x), Nijmegen (1x), Leiden (2x), Krommenie (1x), Montfoort (1x), Stendal in Duitsland (1x) en Engeland (3x). Ze worden over het algemeen in de archeologie aangeduid als lakenloden, naar het voornaamste product waaraan de loden als bewijs van keuring werden bevestigd.

¹⁰⁶ Tekst door Christiaan Schrickx.

Afb. 186 Lakenloden. Schaal 1:1.

1 Leiden. Op de voorzijde twee gekruiste sleutels en op de achterzijde de tekst GHEBLAEVT MIT WEDE (geblauwd met weede). V41-M03.

2 Leiden. De voorzijde is incompleet; op de achterzijde staat de tekst WOLLE DEEKEN GEMAAKT IN. De plaatsnaam is niet leesbaar, maar is zeer waarschijnlijk Leiden. V41-M02.

3 Nijmegen. Op de voorzijde een adelaar en op de achterzijde de plaatsnaam NIMEGEN. V1-M02.

4 Stendal, Duitsland. Op de voorzijde het wapen van Stendal (gedeeld wapen, I: adelaar, II: vier ruiten) en de deels leesbare randtekst STENDAL. De achterzijde is incompleet en bevat een ster of rad. V29-M01.

Vervolg onderschrift vorige pagina, afb. 186.

5 Engeland. Driedelig lood met op het middelste deel stempel. Op de voorzijde een gekroonde kaardebol en lauwerkrans en op de achterzijde de initialen CK en randtekst LENOX. Dit verwijst naar het hertogdom Lennox. V41-M07.

6 Engeland. Geschakeld klein en groot lood. Op de voorzijde het wapen van Engeland en het jaartal 1611 en op de achterzijde het jaartal 1611 en randtekst CON(...). V137-M06.

7 Engeland. Voorzijde van een lakenlood met wapenschild met kruis (vermoedelijk Engeland) en jaartal 1611 en randtekst. V137-M07.

8 Onbekend. Voorzijde van een lakenlood met een wapenschild met dubbelkoppige adelaar. V137-M01.

Een aantal van de hier gevonden loden is inderdaad als lakenlood aan te duiden (afb. 186). Dat geldt voor twee loden uit Leiden¹⁰⁷ en een lood uit Nijmegen.¹⁰⁸ Een derde Leids lakenlood komt uit afvallaag S2. Verder zijn enkele loden toe te schrijven aan Duitsland en Engeland. Historisch is bekend dat uit beide landen laken werd geïmporteerd. Eén van de loden komt uit Stendal, een stad in de huidige deelstaat Saksen-Anhalt.¹⁰⁹ Lakenloden uit deze stad worden regelmatig in Enkhuizen gevonden. Twee loden komen uit Engeland. Het eerste is een driedelig lood met op het middelste deel aan beide kanten een stempel.¹¹⁰ Op de voorzijde staat een gekroonde kaardebol en op de achterzijde staan de initialen CK en de randtekst LENOX. Dit verwijst naar de hertog van Lennox, die na 1605 rechten op de wolproductie in Engeland en Wales bezat.¹¹¹ Het tweede lood is een geschakeld lood met op de voorzijde van het grootste deel het wapen van Engeland en het jaartal 1611.¹¹² Op de achterzijde staat opnieuw het jaartal 1611 en een randtekst die begint met CON. Een vergelijkbaar lood is in Enkhuizen gevonden bij een opgraving aan de Paktuinen en is ook voorzien van het jaartal 1611.¹¹³ Een soortgelijk lood, eveneens in Nederland gevonden, wordt toegeschreven aan Buckinghamshire.¹¹⁴ Een derde lood komt mogelijk uit Engeland.¹¹⁵ Op de voorzijde staat een wapen met kruis; de achterzijde ontbreekt. Tot slot is er nog een lakenlood met op de voorzijde een wapenschild met dubbelkoppige adelaar, waarvan de herkomst onbekend is.¹¹⁶

Onder de vondsten bevindt zich één keurlood voor zeildoek (afb. 187).¹¹⁷ Op het lood staat de tekst CROMMERDIER en het cijfer 50. Het is afkomstig uit Krommenie in de Zaanstreek en het getal 50 staat voor de lengte van het doek.

Een grote groep loden heeft gefunctioneerd als keurmerk voor visnetten. Deze worden in hoofdstuk 6 besproken.

De functie van de andere loodjes is niet duidelijk (afb. 188). De kleine exemplaren kunnen deelbewerkerloodjes (bijvoorbeeld van de voller of verver) in de lakennijverheid zijn. Dat geldt bijvoorbeeld voor twee loodjes met op de voorzijde een huismerk met initialen.¹¹⁸ Twee

Afb. 187 Keurlood voor zeildoek van Krommenie. V6-M05.

107 V41-M02 en V41-M03.

108 V01-M02.

109 V29-M01.

110 V41-M07.

111 http://www.bagseals.org/gallery/main.php?g2_itemId=22367. Op deze website staan twee vergelijk-bare loden afgebeeld, die beide zijn gevonden in Amsterdam.

112 V137-M06.

113 Schrickx & Duijn 2016, 219-220.

114 http://www.bagseals.org/gallery/main.php?g2_itemId=22083.

115 V137-M07.

116 V137-M01.

117 V06-M05.

118 V01-M08, V137-M04.

Afb. 188 Keurloden met onbekende functie. Schaal 1:1.

1 Onbekend. Op de voorzijde een druiventros en op de achterzijde een letter A. V01-M04.

2 Onbekend. Op de voorzijde een druiventros en op de achterzijde een letter A. V41-M05.

3 Onbekend. Op de voorzijde een huismerk met de initialen II en op de achterzijde geen stempel. Mogelijk een deelbewerkerslood voor laken. V01-M08.

4 Onbekend. Op de voorzijde een letter A met de initialen GL en op de achterzijde geen stempel. Mogelijk een deelbewerkerslood voor laken. 137-M04.

5 Onbekend. Voorzijde onduidelijk en op de keerzijde een letter E. V01-M06.

6 Onbekend. V116-M02.

7 Onbekend. Op de voorzijde een letter V en op de achterzijde mogelijk een letter D. V01-M07.

8 Onbekend. V41-M06.

andere loodjes zijn mogelijk toe te schrijven aan Augsburg (Duitsland).¹¹⁹ Bij beide staat op de voorzijde een druiventros en op de achterzijde een letter A. Augsburg stond bekend om de linnenproductie. Nog weer andere loodjes horen mogelijk bij de keurloden voor haringnetten.

¹¹⁹ V01-M04, V41-M05.

Afb. 189 Zeven keurloden voor haringnetten uit Oudewater. V01-M01, V06-M01, V06-M04, 41-M04, 41-M09, 70-M01 en 86-M0. Schaal 1:1.

De bovenste zeven loden hebben op de voorzijde een stempel met een toren en de randtekst OVDEWATER (type 1); het onderste lood is voorzien van een stempel met een toren en de letters OW (type 2). Op de keerzijde staat bij alle loden de letter G.

Afb. 190 Keurloden voor haringnetten. Schaal 1:1.

1 en 2: Montfoort. Op de voorzijde een stempel met toren en twee molenijzers (het water van Montfoort) en op de achterzijde geen stempel. V06-M03, V131-M02.

3 t/m 7: Schiedam. Op de voorzijde drie zandlopers en de letters SD en op de achterzijde een letter B, C of onduidelijk stempel. V01-M03, V06-M02, V86-M02, V121-M02, V137-M05.

8: Beverwijk. Op de voorzijde een stempel met drie symbolen (barensteel, drie Franse lelies en blokje) en op de achterzijde een letter M. V01-M05.

6. Keurloden voor haringnetten (C.P. Schrickx)

Bij de metaalvondsten valt het hoge aantal keurloden op, namelijk in totaal 65 stuks. De meeste vondsten zijn gedaan in de bovenlaag van het terrein of in de stortgrond van het uitgraven van de werkputten. Deze zijn dus niet te koppelen aan een specifiek spoor. Een klein aantal keurloden is wel afkomstig uit een specifiek vondstcomplex, namelijk 14 stuks, en deze zijn in de voorgaande hoofdstukken besproken. Hiervan komen er tien uit afvallaag S2 in sloot S7, die wordt gedateerd tussen 1600 en 1620/1625.¹²⁰ Twee loden zijn toegeschreven aan de afvaldump S3 in de nazak van de sloot.¹²¹ Verder zijn twee loden aangetroffen in de as/afvallaag van fase 3a uit circa 1600-1630.¹²² Zeer waarschijnlijk is een groot aantal van de losse vondsten in werkelijkheid afkomstig uit één van deze vondstcomplexen.

Een grote groep keurloden is niet gebruikt als bewijs van goedkeuring van lakense stoffen, maar van haringnetten. Onlangs is de functie van deze loden achterhaald en is een eerste overzicht van vondsten uit Enkhuizen gepubliceerd.¹²³ De haringnetten werden vervaardigd van hennepgaren. De teelt van hennep concentreerde zich in het oosten van Zuid-Holland en aangrenzend Utrecht. Daar werden dan ook de meeste netten geproduceerd. Vanuit de stedelijke overheden werd nauw toegezien op de kwaliteit. Het gebruik van keurloden is bekend vanaf de 16de eeuw. Op initiatief van het College van de Grote Visserij werd in 1624 een uniform systeem van keuring van netten ingevoerd. In de keur staat voorgeschreven dat aan ieder net een lood moest worden bevestigd met op de ene zijde het wapen van de stad en op de andere zijde de naamletter van de keurmeester.

De grootste groep keurloden voor haringnetten bij deze opgraving komt uit Oudewater, namelijk tien exemplaren (afb. 189). Drie van deze zijn in een in dit rapport besproken vondstcomplex aangetroffen en de overige zijn als losse vondsten gedaan.¹²⁴ Op de voorzijde van de meeste loden staat een toren (het wapen van Oudewater) en het randschrift OVDEWATER (type 1). Op één van de loden staat geen randschrift maar staan de letters OW (type 2). Op de achterzijde van alle loden staat de letter G. De betekenis van deze letter is niet zeker. Mogelijk staat de G voor garen, waarvan de netten zijn gemaakt. Historisch is het gebruik van keurloden in Oudewater bekend vanaf 1585.

Twee loden zijn afkomstig uit Montfoort (afb. 190), een plaats even ten oosten van Oudewater.¹²⁵ Op deze loden staat opnieuw een toren, maar in dit geval met twee molenijzers aan weerszijden (het wapen van Montfoort). Op de achterzijde van deze loden staat geen stempel.

Zes loden (waarvan één uit een vondstcomplex) zijn toe te schrijven aan Schiedam (afb. 190).¹²⁶ Op de voorzijde van deze loden staan drie zandlopers en de letters SD van Schiedam. Op de achterzijde staat een letter (o.a. B en C), die verwijst naar de keurmeester. Het gebruik van keurloden voor haringnetten is historisch in Schiedam bekend vanaf in ieder geval 1565. Eén lood is toe te schrijven aan Beverwijk.¹²⁷ Op de voorzijde van dit lood staan een barensteel (heraldisch teken bestaande uit een balk met dwarsbalkjes), drie Franse lelies en een blokje. Deze afbeelding is een van de varianten van het wapen van Beverwijk. Op de achterzijde van het lood staat een letter M. Keurloden uit Beverwijk worden met enige regelmaat in Enkhuizen

120 V16, V30. Zie paragraaf 5.1.

121 V2. Paragraaf 4.4.

122 V68. Paragraaf 4.4

123 Schrickx 2016.

124 V01-M01, V06-M01, V06-M04, V41-M04, V41-M09, V70-M01, V86-M01 en uit vondstcomplexen V02-M02, V16-M04 en V68-M02.

125 V06-M03, V131-M02.

126 V01-M03, V06-M02, V86-M02, V121-M02, V137-M05 en uit vondstcomplex V16-M05.

127 V01-M05.

gevonden.¹²⁸ Op de achterzijde komt ook de letter E voor. Vooralsnog zijn er buiten Enkhuizen geen vondsten bekend. Dat betekent dat ook deze loodjes zeer waarschijnlijk dienden ter keuring van haringnetten.

Het hoge aantal keurloden voor haringnetten maakt het aannemelijk dat op het terrein een of meer vissers woonden. De loden zijn van de netten verwijderd of bij het boeten van de netten gevallen.

¹²⁸ Bijvoorbeeld opgraving Paktuinen in Enkhuizen: 372-V197, 372-V662-M02. Schrickx en Duijn 2016, 420. Zie ook twee loodjes die zijn gepubliceerd als middeleeuwse lakenloden: Tuin 2013. In het artikel worden de loodjes gedateerd tussen 1298 en 1399 omdat na dat jaar de lakennijverheid uit Beverwijk verdween. Deze conclusie is dus onjuist, want de loodjes dateren uit het begin van de 17de eeuw.

7. Synthese

In 2013 is een archeologisch onderzoek uitgevoerd op de locatie Raamstraat/uitbreiding Albert Heijn. Het plangebied ligt binnen het gebied van de stadsuitbreiding van Enkhuizen die in de periode rond 1600 tot stand is gekomen. Tijdens het onderzoek zijn sporen en vondsten uit de periode vanaf de 12de eeuw aangetroffen. Op basis van deze archeologische data en historische en cartografische gegevens kan de bewoningsgeschiedenis van het terrein worden geschetst.

De oudste sporen zijn twee diepe kleiwinningskuilen; zij lijken voorafgaand aan de komst van de eerste bewoning in de directe omgeving te zijn gegraven. Binnen het plangebied zijn diverse sporen aangetroffen die wijzen op de aanwezigheid van een middeleeuwse huisplaats (boerderij met erf) in de directe omgeving, namelijk een ophogingspakket van ongeveer een halve meter dik en zes cilindrische kuilen, waarschijnlijk eenvoudige waterputten. De ophoging was binnen het hele plangebied aanwezig, de cilindrische kuilen lagen allemaal aan de noordzijde van het terrein. Aan de oostzijde van het plangebied bevond zich een vrij brede noord-zuid georiënteerde sloot. Het is goed mogelijk dat deze sloot de oostelijke begrenzing van de huisplaats was. Dit zou betekenen dat de randzone van het erf is opgegraven en dat de bijbehorende boerderij meer naar het westen ligt, onder de supermarkt of de parkeerplaats. De huisplaats ligt in dat geval op ongeveer 60 meter ten noorden van het ontginningslint (de Streekweg/Westerstraat). Doordat relatief weinig keramiek is gevonden in de middeleeuwse ophoging en cilindrische kuilen is het lastig om de bestaansperiode van de huisplaats goed in tijd te plaatsen. Het oudste materiaal is uit de 12de eeuw, de jongste scherf dateert op zijn vroegst uit de eerste helft van de 14de eeuw. Op basis hiervan kan het bestaan van de huisplaats ruwweg in de periode 1150-1300 worden gedateerd.

Ook op een andere locatie langs de Streekweg is een huisplaats op grote afstand van het lint gevonden, namelijk op het perceel Westeinde 107. De huisterp lag hier op ongeveer 60 meter ten zuiden van de Streekweg en is waarschijnlijk in de 12de eeuw ontstaan.¹²⁹ Dit doet vermoeden dat in de 12de en 13de eeuw in ieder geval een deel van de bewoning langs de Streekweg op enige afstand van het lint lag. Het gaat dan waarschijnlijk om losse boerderijerven. Vermoedelijk is de bewoning later in de Middeleeuwen verplaatst naar een locatie direct aan het lint. Toekomstig archeologisch onderzoek langs de Streekweg moet uitwijzen of deze hypothese juist is.

In 1590 begon de grote stadsuitbreiding van Enkhuizen. Het nieuwe stadsdeel is in deze periode opnieuw ingericht, waarbij de oude percelering (richting noord-zuid en oost-west) los is gelaten. De nieuwe straten en waterwegen oriënteerde men haaks of parallel op de Westerstraat. Het gebied werd bouwrijp gemaakt, onder meer door het maaiveld op te hogen. Op diverse locaties binnen het gebied van de stadsuitbreiding is bij archeologisch onderzoek dan ook een dik ophogingspakket uit het einde van de 16de eeuw gevonden. Binnen het plangebied langs de Raamstraat was dit niet het geval: er is slechts sprake van een dunne ophogingslaag van grijze klei die waarschijnlijk vooral als doel had om het terrein te egaliseren. Dit kan worden verklaard door het feit dat het maaiveld binnen het plangebied al vrij hoog lag, doordat ter plaatse een dik veenpakket aanwezig is met daarop een middeleeuws ophogingspakket van ongeveer 50 cm dik. Voorafgaand aan het opwerpen van de egalisatielaag zijn drie grote kuilen op het terrein gegraven, waarschijnlijk met als doel om veen of organische klei (middeleeuwse ophoging) uit de ondergrond te winnen. Binnen het plangebied zijn tevens twee sloten gemaakt: één

129 Gerritsen & Duijn 2014b.

parallel aan de Korte Westerstraat en één haaks op de Westerstraat. Deze sloten zijn gezien de oriëntatie tijdens of kort na de herinrichting van het nieuwe stadsdeel tot stand gekomen. Al in de eerste kwart van de 17de eeuw zijn beide sloten weer dichtgegooid. Het is waarschijnlijk dat binnen het gebied van de stadsuitbreiding in de periode rond 1600 veel meer sloten aanwezig waren. Doordat zij vaak relatief snel weer zijn gedempt, komen de meeste niet voor op de 17de-eeuwse stadsplattegronden (eerste uit 1634). Slechts bij twee andere opgravingen in Enkhuizen zijn tot nu toe eveneens sloten gevonden die in de periode rond 1600 zijn gemaakt, namelijk aan de Burgwal en op het terrein van De Baan 1.¹³⁰ Bij de grote opgraving tussen de Paktuinen en Nieuwe Haven waren juist géén sloten uit de periode rond 1600 aanwezig.¹³¹ Toekomstig archeologisch onderzoek zal hopelijk meer inzicht geven in het slotensysteem in het nieuwe stadsdeel rond 1600.

In 2010 vond een opgraving plaats langs de westzijde van de Molenweg, op de locatie van het huidige Gezondheidscentrum.¹³² Hoewel dit terrein op een steenworp afstand van het plangebied aan de Raamstraat ligt, zag de bodemopbouw er hier totaal anders uit. In de ondergrond was namelijk geen veen of middeleeuwse ophogingslaag aanwezig, maar op de natuurlijke klei bevond zich direct een dik ophogingspakket uit het einde van de 16de eeuw. Het is voorsnog niet duidelijk hoe dit opvallende verschil verklaard moet worden. Is de grond op de locatie Molenweg vóór het einde van de 16de eeuw wellicht volledig afgegraven, bijvoorbeeld ten behoeve van veenwinning?

In de eerste helft van de 17de eeuw, en dat met name in de eerste kwart van die eeuw, is veel afval en as gestort op het terrein langs de Raamstraat, zowel in kuilen als in een laag over het hele plangebied. Hierin is onder meer een hoeveelheid pottenbakkersafval van rood- en witbakkend aardewerk gevonden, wat wijst op de aanwezigheid van een pottenbakkerij in de omgeving. Ook in bovengenoemde sloten is onder andere afval gegooid om de waterlopen dicht te gooien. Behalve huisafval is in een van de sloten ook afval van een houtbewerker gedumpt.

Binnen het plangebied hebben bouwwerken gestaan langs de Korte Westerstraat en de Raamstraat. Langs de Korte Westerstraat zijn slechts enkele sporen gevonden, waaronder een paalfundering uit de periode ná 1625 en een waterput die waarschijnlijk tussen 1653 en 1660 is dichtgegooid. Vermoedelijk hoort de paalfundering bij een tuinmuur op de locatie van de rooilijn (zichtbaar op kaarten uit de 17de eeuw) en was deze locatie dus onbebouwd.

Op basis van de aangetroffen sporen kan worden gereconstrueerd dat binnen het opgegraven terrein vier percelen langs de Raamstraat lagen. Geen van de perceelsgrenzen (met uitzondering van de rooilijn) is nog aanwezig op de kadastrale kaart van 1823. De vier percelen waren alle vier ongeveer 8,5 meter breed, wat ook precies de breedte is van de Korte Westerstraat. De lengte van deze percelen kan niet worden bepaald.

Op perceel 1, op de hoek van de Raamstraat en Korte Westerstraat, zijn vrijwel geen sporen aangetroffen. Dit zou erop kunnen wijzen dat het perceel nooit bebouwd is geweest; wellicht fungeerde het perceel als erf/tuin van een huis op een buurperceel. Of hier inderdaad nooit een huis is gebouwd, is echter niet met zekerheid te zeggen, omdat een huis zonder kelder

130 Burgwal 30: rapport in voorbereiding. De Baan 1: Van den Berg 2006.

131 Schrickx & Duijn 2016.

132 Duijn 2011b.

en met een zeer lichte fundering zonder palen geen sporen hoeft na te laten in de bodem. Op 17de-eeuwse kaarten wordt op deze locatie bebouwing weergegeven.

Op de andere drie percelen zijn wel duidelijke sporen van gebouwen teruggevonden, namelijk funderingen en kelders. Het is niet goed mogelijk om de bouw van deze huizen te dateren, onder meer door het ontbreken van houtfunderingen die geschikt zijn voor dendrochronologisch onderzoek. Desondanks kan met enige zekerheid worden gesteld dat de gebouwen uit de eerste helft van de 17de eeuw dateren, onder meer op basis van het dichtgooien van afvaltonnen op de erven. Op de stadskaat uit 1634 is langs de westzijde van de Raamstraat gesloten bebouwing getekend, maar de betrouwbaarheid van deze kaart is onzeker.

Op perceel 2 zijn de funderingen van een klein huis van 5 bij 6 meter gevonden. Waarschijnlijk bevond de haard van het huisje zich tegen de achtermuur. Het pand moet worden geïnterpreteerd als een eenvoudige éénkamerwoning met een begane grond en een zolder. Achter het huis lag een grindpad en het achtererf zijn twee afvaltonnen gevonden.

Op perceel 4 stond een woonhuis van bijna 8 meter lang en minimaal 4,6 meter breed, met daarachter een aanbouw. Ten noorden van het huis lag een steeg, hier zijn twee afvaltonnen gevonden.

Afb. 191 De voorzijde van de hangen uit Monnickendam in het Zuiderzeemuseum.

Van de oudste bebouwing op perceel 3 zijn alleen twee kelders teruggevonden. Op zeker moment is het bijbehorende pand gesloopt en vervangen door een nieuw smal gebouw (8 bij 3,7 meter) met een kleine aanbouw aan de achterkant. Gezien de geringe breedte van het gebouw kan het niet om een woonhuis gaan. Vermoedelijk gaat het om hangen, oftewel visrokerijen. Dit zijn kleine geschakelde gebouwtjes met een schoorsteen waarin vis, met name haring, aan stokken werd gerookt. Het gaat dan alleen om haring die met kleine vissersboten op de Zuiderzee is gevangen. De bekende Noordzeeharing werd namelijk

Afb. 192 De achterzijde van de hangen uit Monnickendam in het Zuiderzeemuseum.

Afb. 193 Een metalen taanketel op een bakstenen fundering. Bron: wikipedia.

alleen gezouten en niet gerookt. Gerookte Zuiderzeeharing werd bokking genoemd. In het Zuiderzeemuseum in Enkhuizen staan hangen die afkomstig zijn uit Monnickendam (afb. 191 en 192). Dit gebouw meet 9,5 bij 3,8 meter, met daaraan vast een kleinere hang van 2,4 bij 3,8 meter. Deze afmetingen komen goed overeen met die van het smalle gebouw met aanbouw aan de Raamstraat. Binnen het gebouw is een ronde bakstenen structuur met een diameter van ongeveer 90 cm gevonden die mogelijk ook met visserij in verband kan worden gebracht: wellicht gaat het om het fundament van een kleine (metalen) taanketel (afb. 193). Deze ketel zal misschien te klein zijn geweest om zeilen in te tanen, maar voor visnetten was het waarschijnlijk wel geschikt.

Het is aannemelijk dat de hangen bij het huis van een visser horen. In dit verband is het opmerkelijk dat het kleine woonhuis op perceel 2 in 1832 eigendom was van een visser. Het is goed mogelijk dat dit in de 17de eeuw ook al het geval was. In dat geval was dus sprake van een vissershuisje met daarnaast enkele hangen voor het roken van de eigen vangst. Iets wat eveneens op de aanwezigheid van een visser langs de Raamstraat duidt, is de grote hoeveelheid keurloden van haringnetten die bij de opgraving is gevonden. Bovendien is een keurlood voor zeildoek uit Krommenie aangetroffen. Het is opvallend dat een visser in de 17de eeuw langs de Raamstraat woonde en daar bovendien zijn visrokerij had. De straat ligt namelijk niet in de buurt van een zeehaven. Dit betekent dat de visser de gevangen vis vanuit een van de havens op de kade moest brengen en vervolgens over de weg naar huis moest vervoeren. Een andere mogelijkheid is dat de vissersboot de vracht naar de Oude Gracht of Noorder Boerenvaart bracht. In dat geval moest de boot wel steeds van zout naar zoet water worden verplaatst via de overtoom bij het Spaans Leger.

Over de situering van de hangen in Enkhuizen is nog weinig bekend. In het kohier van 1561 wordt gesproken over hangen in stegen ten westen van de Noorder- en Zuiderhavendijk.¹³³ In het Kohier van Verponding uit 1630 worden 68 bokkinghangen genoemd, zonder specificatie van de locatie.¹³⁴ Vanaf omstreeks 1600 was ten noorden van de Vissershaven een wijk aanwezig met de naam "Nieuwe hangen",¹³⁵

Als gevolg van de economische neergang van Enkhuizen vanaf het midden van de 17de eeuw zijn veel huizen in de stad gesloopt. Binnen het plangebied zijn de meeste panden waarschijnlijk in de 18de eeuw afgebroken; alleen het kleine huisje van de visser op perceel 2 bleef tot in de 19de eeuw bestaan. In deze tijd is het deel van de Korte Westerstraat tussen de Raamstraat en Molenweg opgeheven. Het terrein was in gebruik als boomgaard en tuin. In de 19de eeuw was een deel van het plangebied onderdeel van hotel en concertzaal Het Park, staande langs de Westerstraat. Het grote pand ging verloren bij een brand in 1922. De voormalige locatie van het hotel is nog steeds onbebouwd en fungeert tegenwoordig als inrit naar de supermarkt. Het achtergelegen terrein kwam na de brand van 1922 in handen van een zaadfirma. Van twee gebouwen die in de 20ste eeuw langs de Raamstraat zijn tijdens de opgraving resten gevonden.

133 Noord-Hollands Archief, toegangsnr 151.1, nr 116, 39.

134 R.J. de Vries 1987, 18.

135 De naam is bijvoorbeeld aanwezig op de kaart van Blaeu.

8. Beantwoording onderzoeksvragen

1. Zijn ontginningsloten of jongere sloten aanwezig binnen het plangebied? Wat is de oriëntatie? Kan iets worden gezegd over de breedte van de ontginningspercelen of splitsing van percelen in latere tijd? Wanneer zijn de sloten gedempt?

Binnen het plangebied zijn enkele middeleeuwse ontginningsloten met een noord-zuid of oost-west oriëntatie aangetroffen. Zij volgen dus het patroon van de ontginning in de omgeving van Enkhuizen. De breedste sloot, gelegen aan de oostzijde van het plangebied, was noord-zuid georiënteerd. Drie smallere sporen hadden een oost-west oriëntatie. Het gaat hier vermoedelijk om greppels of kleine sloten, hoewel een functie als veenwinningsgreppel niet kan worden uitgesloten. De sporen lijken in de 12de, 13de of begin van de 14de eeuw te zijn dichtgegooid. De omvang van percelen kan niet worden gereconstrueerd.

Aan het einde van de 16de eeuw is het plangebied onderdeel geworden van de stad Enkhuizen. Hierbij is het oude verkavelingspatroon los gelaten en kreeg het gebied een nieuwe percelering. In deze tijd zijn twee sloten binnen het plangebied gegraven, namelijk één parallel en ten noorden van de Korte Westerstraat en één haaks op de Westerstraat. Beide sloten zijn in de eerste kwart van de 17de eeuw gedempt.

2. Zijn binnen het plangebied aanwijzingen aanwezig voor bewoning in de 12de tot 16de eeuw?

Binnen het hele plangebied was een middeleeuwse ophogingspakket aanwezig. Daarnaast zijn aan de noordzijde van het terrein zes cilindrische kuilen gevonden die waarschijnlijk dienst deden als waterputten. De ophoging en kuilen dateren ruwweg uit de periode 1150-1300 en wijzen op de aanwezigheid van een huisplaats (boerderij met erf) in de directe omgeving. Deze boerderij stond waarschijnlijk meer naar het westen, onder de huidige supermarkt of parkeerplaats. Het betekent dat de huisplaats zich op tientallen meters ten noorden van het lint bevond.

3. Zijn sporen of structuren uit de periode vóór het einde van de 16de eeuw aanwezig die duiden op agrarische activiteiten?

De oudste sporen op het terrein zijn twee kleiwinningskuilen. De klei werd waarschijnlijk onder meer gebruikt om de akkers te verrijken.

Op de boerderij uit de 12de/13de eeuw werden uiteraard dieren gehouden. In de cilindrische kuilen en in de gedempte sloten is koeienmest gevonden. Daarnaast zijn botten van dieren gevonden, onder meer van een kat. Andere aanwijzingen voor agrarische activiteiten, bijvoorbeeld een akkerlaag, zijn niet aanwezig.

4. Waarmee is het plangebied in 1591 opgehoogd? Is, net als bij de opgraving langs de Molenweg, gebruik gemaakt van stadsafval en zijn schotten geplaatst om de grond te zetten?

Aan het einde van de 16de eeuw is een dunne kleilaag op het terrein aangebracht. Deze laag had waarschijnlijk niet zozeer als doel om het maaiveld op te hogen, maar eerder om deze te egaliseren. Of de dunne kleilaag in 1591 is opgebracht of in de jaren hierna is door het ontbreken van veel dateerbaar materiaal niet met zekerheid te zeggen. Het opbrengen van een dik ophogingspakket was hier niet nodig, omdat het maaiveld door de aanwezigheid van een veenlaag en middeleeuwse ophoging al vrij hoog lag. Bij de opgraving langs de Molenweg was geen veen of oude ophoging in de ondergrond aanwezig.

5. Wanneer zijn de eerste woonhuizen gebouwd? Wat is de aard van deze bebouwing? Waren de woonhuizen direct (volledig) uitgevoerd in baksteen? Welke informatie geven de resten over de constructie en indeling van de huizen? Wanneer zijn de huizen gesloopt? Hoe lang en breed waren de percelen? Is de achtergrens van de erven aan de Nieuwe Westerstraat op een zeker moment verschoven?

Langs de Raamstraat hebben binnen het plangebied vier percelen gelegen van ieder ongeveer 8,5 meter breed. De lengte van de percelen kan niet worden gereconstrueerd. Op drie van de percelen zijn resten van bebouwing gevonden. Zij zijn waarschijnlijk in de eerste helft van de 17de eeuw gebouwd. Op perceel 2 stond een klein huisje van 6 bij 5 meter. De haardplaats bevond zich waarschijnlijk tegen de achtergevel. Op perceel 3 is de bebouwing op zeker moment volledig vernieuwd. Het eerste gebouw was waarschijnlijk een woonhuis. Dit pand was voorzien van twee kelders. Na afbraak van dit huis is een smal pand met een aanbouw opgetrokken. Vermoedelijk gaat het om hangen (visrokerijen). Ook het pand op perceel 4 was voorzien van een aanbouw aan de achterzijde. Dit huis had een kelder.

6. Zijn op de achtererven waterputten, beerputten en/of afvalkuilen aanwezig? Wanneer zijn zij gemaakt en buiten gebruik gesteld? Kunnen de putten worden gekoppeld aan percelen? Wat kan op basis van vondstmateriaal uit de putten worden gezegd over het consumptiepatroon en de welstand van de bewoners van het plangebied door de tijd heen? Geven de vondsten informatie omtrent beroepen die door de bewoners van het plangebied werden uitgeoefend?

In de eerste helft van de 17de eeuw is veel afval op het terrein gestort, onder meer in de twee sloten, afvalkuilen en als laag over het hele terrein. Dit materiaal is van veel huishoudens afkomstig en geeft daarom een goed beeld van de materiële cultuur in Enkhuizen in deze periode. Tussen het afval is afval van een pottenbakkerij gevonden die rood- en witbakkend aardewerk produceerde. In een van de sloten is bovendien in de periode rond 1600 een grote hoeveelheid afval van een houtbewerker gestort.

Op het onderzochte terrein ten noorden van de Korte Westerstraat heeft vermoedelijk nooit een huis gestaan. Hier is een waterput gevonden, bestaande uit twee op elkaar gestapelde tonnen. De put is waarschijnlijk tussen 1653 en 1660 gedempt. Uit de put komt normaal gebruiksgoed.

Op alle vier percelen langs de Raamstraat zijn één of twee afvaltonnen gevonden. Zij lijken allemaal in de eerste helft van de 17de eeuw te zijn gemaakt en in de 17de of 18de eeuw te zijn dichtgegooid. Omvangrijke hoeveelheden vondsten die aan bewoners kunnen worden gekoppeld, zijn niet aanwezig. Op basis van deze vondsten kan daarom weinig worden gezegd over consumptiepatronen of welstand. In een van de afvaltonnen (perceel 1) was afval van een houtbewerker aanwezig, wellicht dezelfde als van het houtafval in de sloot. Of deze houtbewerker in een huis binnen het plangebied woonde, kan niet worden gezegd.

7. Zijn sporen of structuren aanwezig die samenhangen met nijverheid of ambachtelijke activiteiten?

Het tweede gebouw op perceel 3 is waarschijnlijk een visrokerij (hangen). Binnen het smalle bouwwerk is een ronde bakstenen structuur gevonden, mogelijk het fundament van een taanketel. Binnen het plangebied zijn bovendien veel keurloden van haringnetten en een zeillood uit Krommenie gevonden. Ook dit wijst op de aanwezigheid van een visser. Zijn woonhuis stond vermoedelijk op perceel 2: in 1832 woonde hier in ieder geval een visser. Binnen het plangebied is wat afval van een pottenbakkerij en een houtbewerker gevonden. De

werkplaatsen bevonden zich waarschijnlijk in de omgeving van het plangebied.

8. Zijn sporen of vondsten aanwezig die zijn te koppelen aan hotel/concertzaal Het Park?

Drie muren uit de 19de eeuw die aan de zuidzijde van het plangebied zijn gevonden, waren onderdeel van Het Park. Resten van de brand uit 1922 zijn niet gevonden, wat er mogelijk op wijst dat de brand alleen in het grote gebouw langs de Westerstraat woedde.

9. Literatuur

Abbing, C.A., 1842. *Geschiedenis der stad Hoorn, hoofdstad van West-Vriesland, gedurende het grootste gedeelte der XVII en XVIII eeuw, of vervolg op Velius Chronyk, beginnende met het jaar 1630. Met aanteekeningen en bijlagen.* 2 delen. Hoorn.

Berg, G., van den, 2006. *Archeologische opgraving Enkhuizen 'De Baan' 2004*, Zandijk (Hollandia reeks 61).

Besteman, J.C., 1990. North Holland AD 400-1200: turning tide or tide turning?, in J.C. Besteman/J.M. Bos/H.A. Heidinga (eds.), *Medieval Archaeology in the Netherlands. Studies presented to H.H. van Regteren Altena*, Assen/Maastricht.

Boon, P., 1991. Voorland en inlagen. De Westfriese strijd tegen het buitenwater, in *West-Frieslands Oud en Nieuw* 58, 78-111.

Brandt, G., 1666. *Historie der vermaerde zee- en koop-stadt Enkhuisen, vervaetende haere herkomst en voortgangh. Mitsgaders verscheide gedenkwaardige geschiedenissen, aldaer voorgevallen*, Enkhuizen.

Brouwer, D., S. Centen, G. Brandt, 1938. *Tweede vervolg van de historie van Enkhuizen, in aansluiting op de "Historie van Enkhuizen" van G. Brandt, uitgave 1666, en het Vervolg door S. Centen, uitgave 1747, aanvangende 1679*, Enkhuizen.

Bruijn, A., H.L. Janssen, E. Hoffman-Klerkx, 1992. *Spiegelbeelden. Werra-keramiek uit Enkhuizen 1605*.

Claeys, J., N.L. Jaspers, S. Ostkamp (red.), 2010. *Vier eeuwen leven en sterven aan de Dokkershaven. Een archeologische opgraving van een postmiddeleeuwse stadswijk in het Scheldekwartier in Vlissingen*, Amersfoort (ADC Monografie 9).

Duijn, D.M., 2011a. *Het verhaal van een West-Friese Wereldstad. Een onderzoek naar de opkomst, bloei en neergang van Enkhuizen tot 1800 aan de hand van archeologische en historische bronnen*, Hoorn (Masterscriptie Universiteit van Amsterdam).

Duijn, D.M., 2011b. *Een nieuwbouwwijk uit de Gouden Eeuw. Archeologisch onderzoek aan de Molenweg binnen de Vest van Enkhuizen*. West-Friese Archeologische Rapporten 33.

Duijn, D.M., 2011c. *Archeologisch bureauonderzoek. Uitbreiding Albert Heijn supermarkt, Westerstraat 188, Enkhuizen*.

Duijn, D.M., 2012. *Huis en haven onder de straat. Archeologisch onderzoek tijdens rioolwerkzaamheden van de Noorder Havendijk tot de Compagniesbrug in Enkhuizen*. West-Friese Archeologische Rapporten 46.

Gerritsen, S., M.E. Kossen, Y. Meijer & M.H. Bartels, 2013. *Acht eeuwen wonen, werken, bouwen en sterven aan de Westfriese Omringdijk. De archeologische begeleiding van het hoogwaterbeschermingsprogramma, het onderdeel Zuiderdijk in de gemeentes Drechterland en Hoorn*. Westfriese Archeologische Rapporten 44.

Gerritsen, S & C.P. Schrickx, 2014. *Kringgreppels rond De Leeuwenhalm. Archeologisch onderzoek naar resten uit de Bronstijd, Middeleeuwen en Nieuwe Tijd op het terrein van het oude Postkantoor (Hoofdstaat 17 – 19 en 23 – 29) in Bovenkarspel, gemeente Stede Broec*. West-Friese Archeologische Rapporten 60.

Gerritsen, S. & D.M. Duijn 2014a. *Een middeleeuwse terp onder een 17de-eeuwse stolp. Bouwhistorisch en archeologisch onderzoek aan de Oostwouder Dorpsstraat 69 in Oostwoud, gemeente Medemblik*. West-Friese Archeologische Rapporten 62.

Gerritsen, S. & D.M. Duijn 2014b. *Bronstijd greppels en een middeleeuwse terp. Inventariserend en aanvullend archeologisch onderzoek aan Westeinde 107, gemeente Enkhuizen*. West-Friese Archeologische Rapporten 66.

Goubitz, O., C. Van Driel-Murray, W. Groenman-van Waateringe, 2001. *Stepping through time. Archaeological footwear from prehistoric times until 1800*, Zwolle.

Hurst, J.G., D.S. Neal, H.J.E. van Beuningen, 1986. *Pottery produced and traded in north-west Europe 1350-1650*, Rotterdam (Rotterdam Papers 6).

IJzereef, G.F. & J.F. van Regteren Altena, 1991. *Nederzettingen uit de Midden en Late Bronstijd bij Andijk en Bovenkarspel*. In Fokkens, H. & N. Roymans. *Nederzettingen uit de Bronstijd en de Vroege IJzertijd in de Lage Landen*. Nederlandse Archeologische Rapporten 13, Amersfoort.

Koeman, K., 2009. *Albert Heijn-plein was ooit romantische tuin*, in *Kroniek van Enkhuizen* nr 1.

Loon, G., van, 1723-1731. *Beschrijving der Nederlandse Historiepenningen*. 4 delen. 's-Gravenhage.

Molenaar, S, R. van Berkel, 2009. *Archeologische beleidsnota Gemeente Enkhuizen (1^e concept)*, RAAP-rapport 1591.

Mulder, E.F.J. de & J.H.A. Bosch, 1982. *Holocene stratigraphy, radio-carbon datings and palaeogeography of central and northern North-Holland (The Netherlands)*. Mededelingen Rijks Geologische Dienst 36(3): 111-160.

Mulder, E.F.J. de, M.C. Geluk, I. Ritsema, W.E. Westerhoff & T.E. Wong (red.), 2003. *De ondergrond van Nederland*. Geologie van Nederland, 7. Nederlands Instituut voor Toegepaste Geowetenschappen TNO, Utrecht.

Ostkamp, S., S. Venhuis, 2009. *'tot soulagemente van de schamele gemeente'*. Het Werraardewerk uit de werkplaats van Dierck Claesz Spiegel in Enkhuizen opnieuw bekeken (1602-

1613), in H. Clevis, H. van Gangelen (red.), *Werra keramiek uit Enkhuizen opnieuw bekeken. Studies aangeboden aan Jan Thijssen*.

Ostkamp, S., 2014. Hollants Porceleyn en Straetwerck. De voorgeschiedenis van Delft als centrum van de Nederlandse productie van faience en het ontstaan van Delfts wit, in *Vormen uit Vuur* 223/224 (2014/1), 2-46.

Rinaldi, M., 1989. *Kraak Porcelain. A moment in the history of trade*, Londen.

Roessingh, W. & E. Lohof, 2011. *Bronstijdboeren op de kwelders. Archeologisch onderzoek in Enkhuizen- Kadijken*. ADC-monografie 11. ADC Archeoprojecten, Amersfoort.

Schrickx, C.P., 2011. *Vijf eeuwen Vijzeltuin. Inventariserend archeologisch onderzoek binnen het plangebied De Vijzeltuin in Enkhuizen*. Westfriese Archeologische Rapporten 25.

Schrickx, C.P., 2013. *Tussen Wik en Koningshof. Archeologisch onderzoek op het perceel Gedempt Achterom 45 in Medemblik*. Westfriese Archeologische Rapporten 53.

Schrickx, C.P., D.M. Duijn, 2016. *Nouveau Riche aan de Nieuwe Haven. Archeologisch onderzoek naar woon- en pakhuizen en het kantoor van de WIC tussen de Paktuinen en Nieuwe Haven in Enkhuizen*. West-Friese Archeologische Rapporten 87.

Schrickx, C.P., 2016. Keurloden voor haringnetten. Overblijfselen van de haringvaart uit Enkhuizer bodem, in *Westerheem* 3/2016, 137-146.

Tuin, M., 2013. 'Middeleeuws lakenlood uit Beverwijk', *Ledenbulletin Historisch Genootschap Midden-Kennemerland* 37, 7-32.

Vries, R.J., de, 1987. *Enkhuizen 1650-1850. Bloei en achteruitgang van een Zuiderzeestad*, Amsterdam.

Vries, P.J., de, 2004. *De plattegronden van Enkhuizen. Van ganzenveer tot cd-rom*, Enkhuizen.

Weerts, H.J.T., P. Cleveringa, J.H.J. Ebbing, F.D. de Lang & W.E. Westerhoff, 2000. *De lithostratigrafische indeling van Nederland. Formaties uit het Tertiair en Kwartair*. TNOrapport 00-95-A. NITG-TNO, Utrecht.

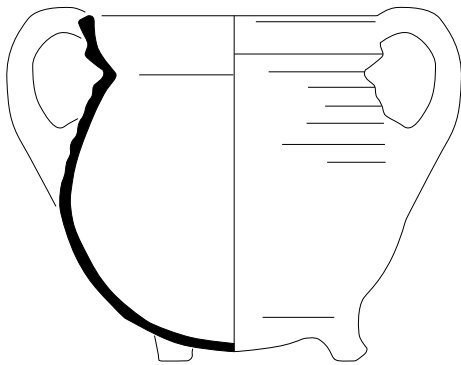
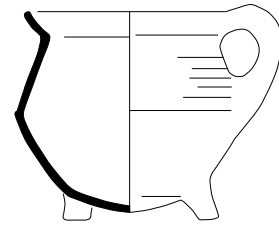
Willemsen, R., 1988. *Enkhuizen tijdens de Republiek. Een economisch-historisch onderzoek naar stad en samenleving van de 16de tot de 19de eeuw*, Hilversum.

Zwart, P.A.M., 1986. *Tussen Hel en Vagevuur. Historisch-topografisch handboek van Enkhuizen*, Enkhuizen.

Afvallaag S2 (1600-1620/25)

1	2	3
1a ENK-381-16-C06	1a ENK-381-16-C05	1a ENK-381-16-C04
1b afvallaag S2 (1600-1620/25)	1b afvallaag S2 (1600-1620/25)	1b afvallaag S2 (1600-1620/25)
2 s2-kan-32	2 s2-kan-55	2 r-bor-6
3 1600-1625	3 1575-1625	3 1590-1620
4a 12 / 18	4a 12,5 / -	4a 31 / 5,5
4b bolle kan met schouder overgaand in hoge hals met geribbelde kraagrand, op standvlak	4b	4b bord met holle spiegel en platte vlag met van buiten aangedrukte rand, op lobvoeten
5a steengoed met oppervlaktebehandeling	5a steengoed met oppervlaktebehandeling	5a roodbakend aardewerk
5b zoutglazuur	5b zoutglazuur en kobaltoxide	5b bovenzijde loodglazuur
5c appliques: baardmanmasker en wapenschild	5c appliques: wapenschilden Caspar, Melchoir en Balthasar	5c slijversiering: sierbanden en dier?
6a standvlak	6a standvoet	6a standlobben
6b één lintoor	6b één lintoor (ontbreekt)	6b
6c	6c	6c
7 kan	7 kan	7 bord
8 Duitsland (Frechen)	8 Duitsland (Raeren?)	8 Enkhuizen?
9	9	9

4

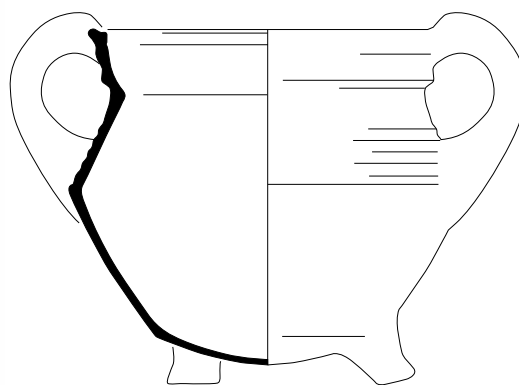
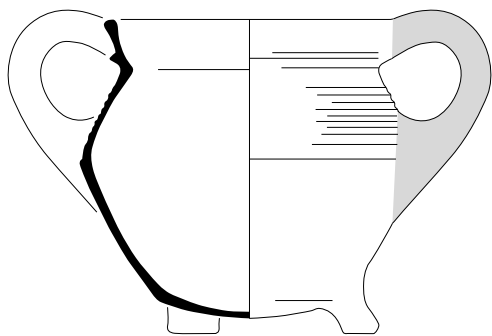
- 1a ENK-381-19-C08
- 1b afvallaag S2 (1600-1620/25)
- 2 r-bor-6
- 3 1580-1620
- 4a 38 / 5
- 4b bord met holle spiegel en platte vlag met van buiten aangedrukte rand, op lobvoeten
- 5a roodbakkend aardewerk
- 5b bovenzijde loodglazuur
- 5c slibversiering met groene accenten: haan
- 6a standlobben
- 6b
- 6c
- 7 bord
- 8 Enkhuizen?
- 9

5

- 1a ENK-381-3-C03
- 1b afvallaag S2 (1600-1620/25)
- 2 r-gra-10
- 3 1600-1650
- 4a 18,5 / 18
- 4b grape met afgeronde buikknik en kraagrand met dekselgeul
- 5a roodbakkend aardewerk
- 5b inwendig loodglazuur, uitwendig op schouder en rand
- 5c
- 6a drie poten
- 6b twee worstoren
- 6c beroet
- 7 grape
- 8
- 9

6

- 1a ENK-381-3-C04
- 1b afvallaag S2 (1600-1620/25)
- 2 r-gra-33
- 3 1600-1650
- 4a 12,5 / 11
- 4b grape met scherpe buikknik en iets uitgebogen rand
- 5a roodbakkend aardewerk
- 5b inwendig loodglazuur, uitwendig plek op schouder
- 5c
- 6a drie poten
- 6b één worstoor
- 6c
- 7 grape
- 8
- 9

7

- 1a ENK-381-10-C02
- 1b afvallaag S2 (1600-1620/25)
- 2 r-gra-54
- 3 1600-1650
- 4a 18,5 / 17
- 4b grape met scherpe buikknik en kraagrand
- 5a roodbakkend aardewerk
- 5b inwendig loodglazuur, uitwendig plek op schouder
- 5c
- 6a drie poten
- 6b twee worstoren?
- 6c beroet
- 7 grape
- 8
- 9

8

- 1a ENK-381-19-C04
- 1b afvallaag S2 (1600-1620/25)
- 2 r-gra-117
- 3 1600-1650
- 4a 20 / 19
- 4b grape met scherpe buikknik en manchtrand
- 5a roodbakkend aardewerk
- 5b inwendig loodglazuur, uitwendig plek op schouder
- 5c
- 6a drie poten
- 6b twee worstoren
- 6c beroet
- 7 grape
- 8
- 9

9

- 1a ENK-381-3-C02
- 1b afvallaag S2 (1600-1620/25)
- 2 r-kom-58
- 3 1600-1650
- 4a 23 / 8
- 4b bolle kom met haaks naar buiten geknikte rand, aan buitenzijde aangedrukt, op standing
- 5a roodbakkend aardewerk
- 5b inwendig loodglazuur
- 5c inwendig slib en koperoxide
- 6a standing
- 6b
- 6c
- 7 kom
- 8
- 9

10

- 1a ENK-381-16-C12
- 1b afvallaag S2 (1600-1620/25)
- 2 r-kom-58
- 3 1600-1650
- 4a 24 / 9
- 4b bolle kom met haaks naar buiten geknikte rand, aan buitenzijde aangedrukt, op standring
- 5a roodbakkend aardewerk
- 5b inwendig loodglazuur
- 5c inwendig slib
- 6a standring
- 6b
- 6c beroet
- 7 kom
- 8
- 9

11

- 1a ENK-381-10-C01
- 1b afvallaag S2 (1600-1620/25)
- 2 r-pis-5
- 3 1600-1650
- 4a 19,5 / 16
- 4b pispot met scherpe buikknik en horizontaal geknikte rand met platte bovenzijde, op standring
- 5a roodbakkend aardewerk
- 5b inwendig loodglazuur, uitwendig plek op schouder
- 5c
- 6a standring
- 6b één worstoor
- 6c
- 7 pispot
- 8
- 9

12

- 1a ENK-381-16-C13
- 1b afvallaag S2 (1600-1620/25)
- 2 r-pot-57
- 3 1600-1650
- 4a 22,5 / 23,5
- 4b hoge pot met afgeronde buikknik en kraagrand, op standring
- 5a roodbakkend aardewerk
- 5b in- en uitwendig loodglazuur
- 5c
- 6a standring
- 6b twee oren op de rand (één ontbreekt)
- 6c slijtage op oor van touw
- 7 pot, hengselpot
- 8
- 9

schaal 1:2

13

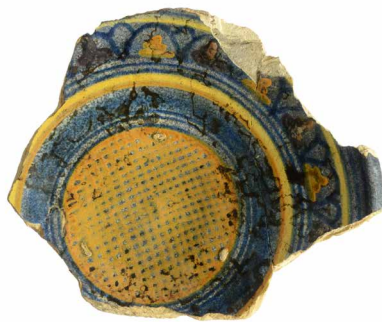
- 1a ENK-381-16-C03
- 1b afvallaag S2 (1600-1620/25)
- 2 r-stk-7
- 3 1600-1650
- 4a 15 / 8,5
- 4b steelkom met scherpe knik bodem-wand en kraagrand, op poten
- 5a roodbakkend aardewerk
- 5b inwendig loodglazuur
- 5c
- 6a drie poten
- 6b steel
- 6c beroet
- 7 steelkom
- 8
- 9

14

- 1a ENK-381-19-C03
- 1b afvallaag S2 (1600-1620/25)
- 2 r-zal-3
- 3 1600-1650
- 4a 6 / 6
- 4b licht conisch versmallend zalfpotje met naar buiten gebogen rand, op standvlak
- 5a roodbakkend aardewerk
- 5b inwendig loodglazuur, uitwendig plek op schouder
- 5c
- 6a standvlak
- 6b
- 6c
- 7 zalfpot
- 8
- 9

15

- 1a ENK-381-3-C05
- 1b afvallaag S2 (1600-1620/25)
- 2 w-dek-2
- 3 1600-1650
- 4a 16,5 / 6
- 4b plat deksel met knop en luchtgaatje
- 5a witbakkend aardewerk
- 5b bovenzijde loodglazuur met koperoxide
- 5c
- 6a
- 6b knop
- 6c
- 7 deksel
- 8
- 9

16

- 1a ENK-381-3-C07
- 1b afvallaag S2 (1600-1620/25)
- 2 w-kop-3
- 3 1600-1650
- 4a 13 / 8
- 4b conische kop op standvlak
- 5a witbakkend aardewerk
- 5b in- en uitwendig loodglazuur met koperoxide
- 5c
- 6a standvlak
- 6b één oor (ontbreekt)
- 6c
- 7 deksel
- 8
- 9

17

- 1a ENK-381-10-C03
- 1b afvallaag S2 (1600-1620/25)
- 2 m-bor-5
- 3 1575-1625
- 4a 24 / 4
- 4b afgerond bord met uitgebogen rand op standring
- 5a majolica
- 5b bovenzijde tinglazuur, onderzijde loodglazuur
- 5c beschildering in blauw/oranje/geel; spiegel: gearceerd vlak, vlag: bogen en geometrische motieven
- 6a standring
- 6b
- 6c
- 7 bord
- 8
- 9

18

- 1a ENK-381-16-C09
- 1b afvallaag S2 (1600-1620/25)
- 2 m-bor-5
- 3 1575-1625
- 4a 24 / 5
- 4b afgerond bord met uitgebogen rand op standring
- 5a majolica
- 5b bovenzijde tinglazuur, onderzijde loodglazuur
- 5c beschildering in blauw/groen/oranje/paars; spiegel: ster, vlag: driehoeken en geometrische motieven
- 6a standring
- 6b
- 6c
- 7 bord
- 8
- 9

19

- 1a ENK-381-16-C10
- 1b afvallaag S2 (1600-1620/25)
- 2 m-bor-5
- 3 1600-1650
- 4a 31 / 5
- 4b afgerond bord met
uitgebogen rand op
standing
- 5a majolica
- 5b bovenzijde tinglazuur,
onderzijde loodglazuur
- 5c beschildering in blauw/
oranje/geel; spiegel: rozet,
vlag: overlappende bogen,
kabelrand
- 6a standing
- 6b
- 6c
- 7 bord
- 8
- 9

20

- 1a ENK-381-19-C07
- 1b afvallaag S2 (1600-1620/25)
- 2 m-bor-5
- 3 1575-1625
- 4a 27 / 4,5
- 4b afgerond bord met
uitgebogen rand op
standing
- 5a majolica
- 5b bovenzijde tinglazuur,
onderzijde loodglazuur
- 5c beschildering (verkleurd);
spiegel: rozet, vlak: ronde
gearceerd vlakken
- 6a standing
- 6b
- 6c
- 7 bord
- 8
- 9

21

- 1a ENK-381-16-C11
- 1b afvallaag S2 (1600-1620/25)
- 2 m-bor-
- 3 1600-1650
- 4a - / -
- 4b
- 5a majolica
- 5b bovenzijde tinglazuur,
onderzijde loodglazuur
- 5c beschildering in blauw/
groen/oranje; spiegel: tulp
- 6a standing
- 6b
- 6c
- 7 bord
- 8
- 9

22

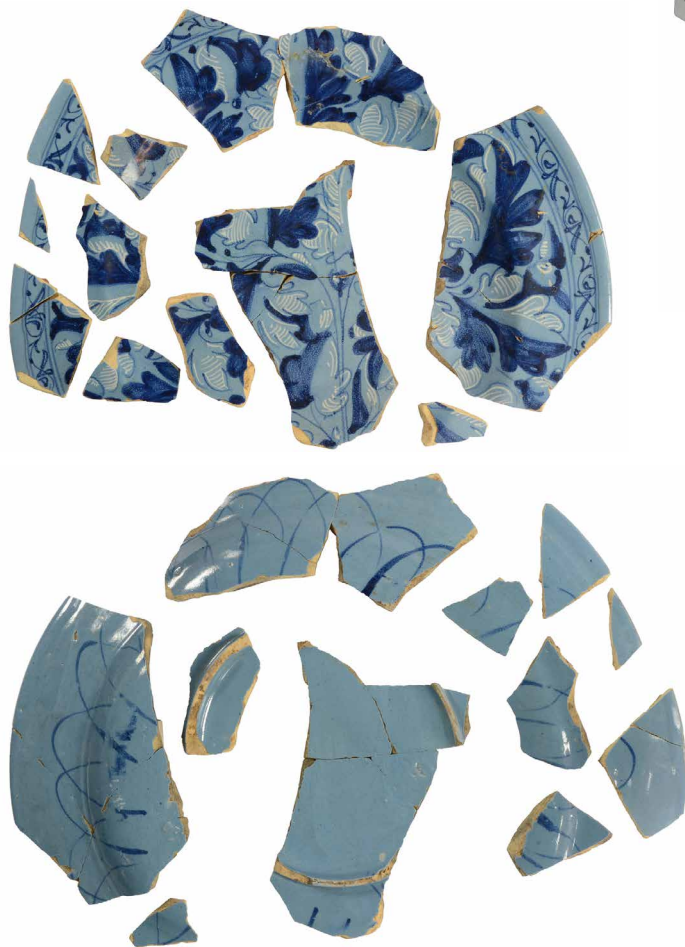
- 1a ENK-381-3-C10
- 1b afvallaag S2 (1600-1620/25)
- 2 m-bor-
- 3 1600-1650
- 4a - / -
- 4b
- 5a majolica
- 5b bovenzijde tinglazuur, onderzijde loodglazuur
- 5c beschildering in blauw/groen/oranje; spiegel: paard in landschap
- 6a standring
- 6b
- 6c
- 7 bord
- 8
- 9

23

- 1a ENK-381-10-C07
- 1b afvallaag S2 (1600-1620/25)
- 2 i-bor-1
- 3 1575-1625
- 4a 20 / 3
- 4b bord met platte spiegel en naar buiten geknikte vlag, op standring
- 5a Italiaanse faience
- 5b tinglazuur
- 5c donkerblauwe beschildering op blauwe ondergrond: voorzijde: palmladeren, achterzijde: bogen
- 6a standring
- 6b
- 6c
- 7 bord
- 8 Italië (Ligurië)
- 9

24

- 1a ENK-381-16-C17
- 1b afvallaag S2 (1600-1620/25)
- 2 i-bor-1
- 3 1575-1625
- 4a 22 / 3,5
- 4b bord met platte spiegel en naar buiten geknikte vlag, op standring
- 5a Italiaanse faience
- 5b tinglazuur
- 5c donkerblauwe beschildering op blauwe ondergrond met witte hoogsels; voorzijde: bladeren, achterzijde: bogen
- 6a standring
- 6b
- 6c
- 7 bord
- 8 Italië
- 9

25

- 1a ENK-381-19-C01
- 1b afvallaag S2 (1600-1620/25)
- 2 i-bor-1
- 3 1575-1625
- 4a 29 / -
- 4b bord met platte spiegel en naar buiten geknikte vlag, op standring
- 5a Italiaanse faience
- 5b tinglazuur
- 5c donkerblauwe beschildering op blauwe ondergrond met witte hoogsels; voorzijde: bladeren en sierband, achterzijde: bogen
- 6a standring
- 6b
- 6c
- 7 bord
- 8 Italië
- 9

26

- 1a ENK-381-19-C09
- 1b afvallaag S2 (1600-1620/25)
- 2 i-bor-2
- 3 1600-1650
- 4a 30 / 4,5
- 4b diep bord met vlag inwendig met knik afgezet, op standring
- 5a Italiaanse faience
- 5b tinglazuur
- 5c beschildering in blauw/geel/bruin; spiegel: wapenschild met klimmende leeuwen, vlag: aigretterand
- 6a standring
- 6b
- 6c
- 7 bord
- 8 Italië
- 9

schaal 1:2

27

- 1a ENK-381-19-C10
- 1b afvallaag S2 (1600-1620/25)
- 2 i-bor-9
- 3 1610-1640
- 4a 34 / 4
- 4b bord zonder vlag met uitgebogen rand met lip, op (iets hol) standvlak
- 5a Italiaanse faience
- 5b tinglazuur
- 5c beschildering in blauw/geel/bruin; voorzijde: mansfiguur in landschap, achterzijde: concentrische cirkels
- 6a standvlak
- 6b
- 6c
- 7 bord
- 8 Italië (Montelupo)
- 9

28

- 1a ENK-381-16-C16
- 1b afvallaag S2 (1600-1620/25)
- 2 i-kom-5
- 3 1600-1650
- 4a 9,5 / 4
- 4b afgeronde kom met rechte rand, op standring
- 5a Italiaanse faience
- 5b tinglazuur
- 5c beschildering in blauw/geel/oranje; IHS-monogram met sierband
- 6a standring
- 6b twee gedraaide oortjes (één ontbreekt)
- 6c
- 7 kom
- 8 Italië (Ligurië)
- 9

29

- 1a ENK-381-3-C11
- 1b afvallaag S2 (1600-1620/25)
- 2 i-kom-7
- 3 1600-1650
- 4a 10 / 5
- 4b afgeronde kom met rechte rand, op standvoet
- 5a Italiaanse faience
- 5b tinglazuur
- 5c beschildering in blauw/geel/oranje; staande heilige
- 6a standvoet
- 6b bladvormige greep
- 6c
- 7 kom
- 8 Italië (Deruta)
- 9

schaal 1:2

30

- 1a ENK-381-10-C04
- 1b afvallaag S2 (1600-1620/25)
- 2 i-vaa-
- 3 1600-1650
- 4a 7,5 / -
- 4b
- 5a Italiaanse faience
- 5b tinglazuur
- 5c beschildering in blauw/geel/
bruin; bladmotief?
- 6a
- 6b twee sieroren (één
ontbreekt)
- 6c
- 7 vaas
- 8 Italië (Ligurië)
- 9

31

- 1a ENK-381-10-C05
- 1b afvallaag S2 (1600-1620/25)
- 2 po-bor-3
- 3 1610-1650
- 4a 21 / 2,5
- 4b bord met spiegel overgaand
in uitgebogen vlag, op
standing
- 5a Portugese faience
- 5b tinglazuur
- 5c blauwe beschildering;
spiegel: Chinese tuin, vlag:
panelen met bloemen,
achterzijde: strepen
- 6a standing
- 6b
- 6c
- 7 bord
- 8 Portugal
- 9

32

- 1a ENK-381-3-C01
- 1b afvallaag S2 (1600-1620/25)
- 2 po-bor-5
- 3 1610-1650
- 4a 21 / 5,5
- 4b diep afgerond bord met
geplooid zijwand met
rechte rand, standing
- 5a Portugese faience
- 5b tinglazuur
- 5c blauwe beschildering;
spiegel: lopende man, vlag:
smalle panelen met krullen,
achterzijde: bloemen en
Chinese karakters
- 6a standing
- 6b
- 6c
- 7 bord
- 8 Portugal
- 9

Tonput S10 (1640-1660)

1

- 1a ENK-381-25-C01
- 1b tonput S10 (1640-1660)
- 2 r-bor-6
- 3 1653
- 4a 28,5 / 5
- 4b bord met holle spiegel en platte vlag met van buiten aangedrukte rand, op lobvoeten
- 5a roodbakend aardewerk
- 5b bovenzijde loodglazuur
- 5c slijbversiering met groene accenten: rennend zwijn met jaartal
- 6a standlobben
- 6b
- 6c
- 7 bord
- 8
- 9

2

- 1a ENK-381-28-C02
- 1b tonput S10 (1640-1660)
- 2 r-lek-10
- 3 1625-1675
- 4a 30,5 / 65
- 4b lekschaal met zware, gegroefde kraagrand, op poten
- 5a roodbakend aardewerk
- 5b bovenzijde loodglazuur
- 5c
- 6a drie poten
- 6b twee oren
- 6c
- 7 lekschaal
- 8
- 9

3

- 1a ENK-381-25-C02
- 1b tonput S10 (1640-1660)
- 2 r-pis-5
- 3 1600-1650
- 4a 18,5 / 15,5
- 4b pispot met scherpe buikknik en horizontaal geknikte rand met platte bovenzijde, op standring
- 5a roodbakend aardewerk
- 5b inwendig loodglazuur, uitwendig plekken op schouder
- 5c
- 6a standring
- 6b één worstoor
- 6c inwendig kalkaanslag
- 7 pispot
- 8

4

1a ENK-381-28-C01

1b tonput S10 (1640-1660)

2 w-gra-9

3 1625-1675

4a 18,5 / 15,5

4b bolle grape met ribbel op
schouder en kraagrand met
dekselgeul

5a witbakkend aardewerk

5b in- en uitwendig loodglazuur
met koperoxide

5c

6a drie poten

6b één geknepen lintoor

6c schenklip

7 grape

8

S8 spoornummer

— locatie profiel

① profielnummer

- - - contour werkput

- - - trap in werkput

⊕ grondslagpunt

■ hout

■ muurwerk

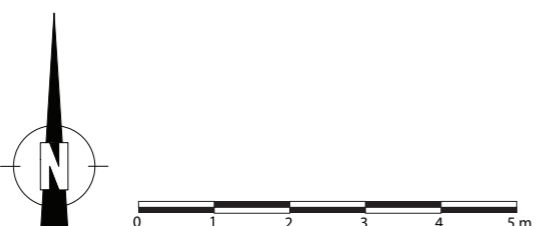
■ vloer

■ kelder

■ spoor

■ ophogingspakket

□ recente verstering

Fase 1 noord: Late Middeleeuwen		
Bijlage 1		
Enkhuizen, Raamstraat/uitbreiding Albert Heijn		
Project 381	OM-nummer 59786	
Tekenaars M. Kossen & D.M. Duijn	Schaal 1:100 (A3)	
© Archeologie West-Friesland		

Fase 1 zuid: Late Middeleeuwen

Bijlage 2

Enkhuizen, Raamstraat/uitbreiding Albert Heijn

Project 381

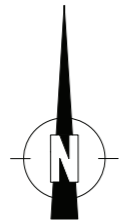
OM-nummer 59786

Tekenaars M. Kossen & D.M. Duijn

Schaal 1:100 (A3)

© Archeologie West-Friesland

- S8 spoornummer
- locatie profiel
- ① profielnummer
- - - - - contour werkput
- - - - - trap in werkput
- ⊕ grondslagpunt
- hout
- muurwerk
- vloer
- kelder
- spoor
- ophogingspakket
- ▤ recente versterking

Albert Heijn

Werkput 4

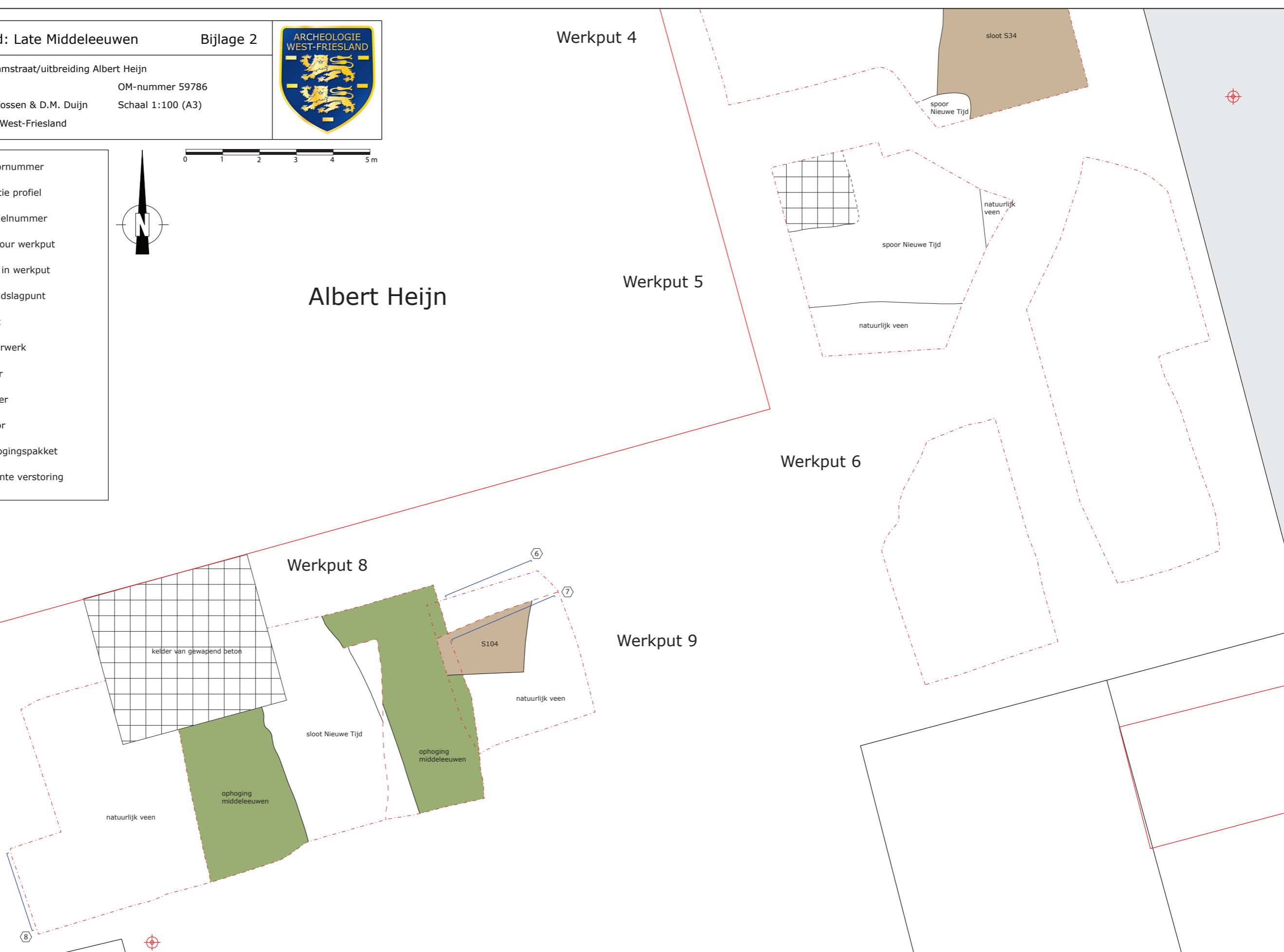
Werkput 5

Werkput 6

Werkput 9

Werkput 8

Werkput 7

sloot S34

spoor Nieuwe Tijd

natuurlijk veen

spoor Nieuwe Tijd

natuurlijk veen

kelder van gewapend beton

S104

natuurlijk veen

sloot Nieuwe Tijd

ophoging middeleeuwen

ophoging middeleeuwen

natuurlijk veen

Fase 2 zuid: uitbreiding 1590-1600

Bijlage 4

Enkhuizen, Raamstraat/uitbreiding Albert Heijn

Project 381

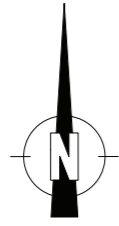
OM-nummer 59786

Tekenaars M. Kossen & D.M. Duijn

Schaal 1:100 (A3)

© Archeologie West-Friesland

- S8 spoornummer
- locatie profiel
- 1 profielnummer
- contour werkput
- trap in werkput
- grondslagpunt
- hout
- muurwerk
- vloer
- kelder
- spoor
- ophogingspakket
- recente verstoring

Albert Heijn

Werkput 4

Werkput 5

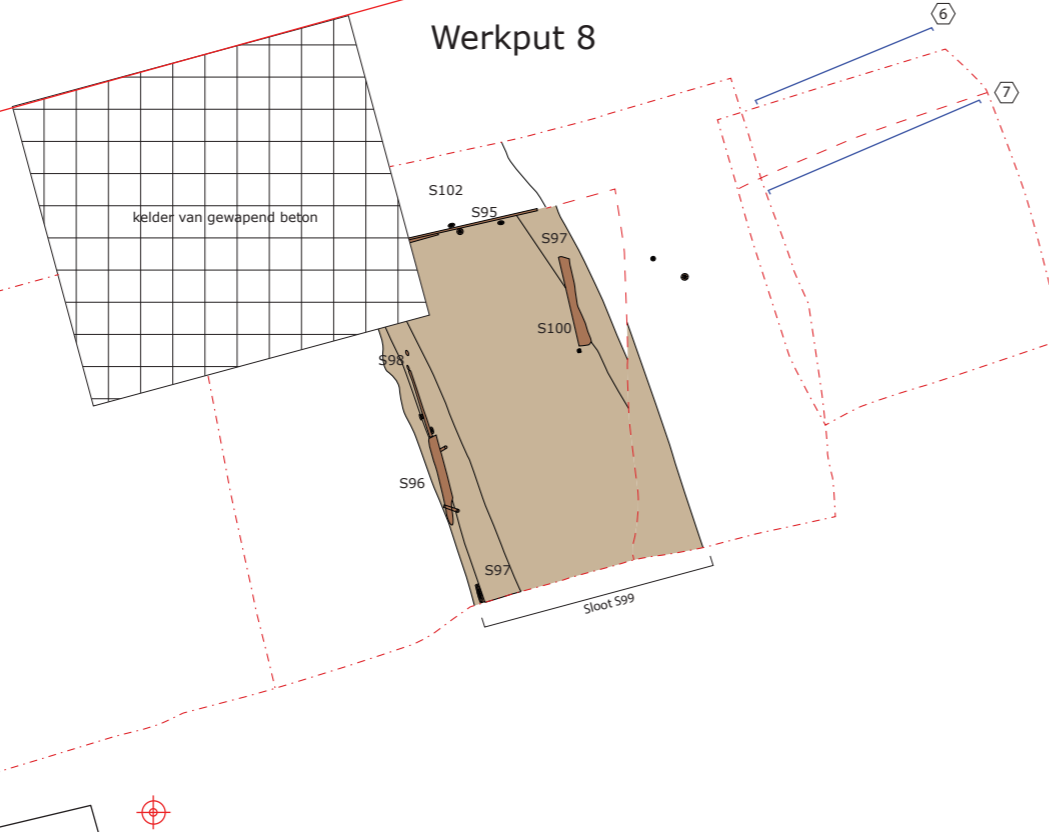
Werkput 6

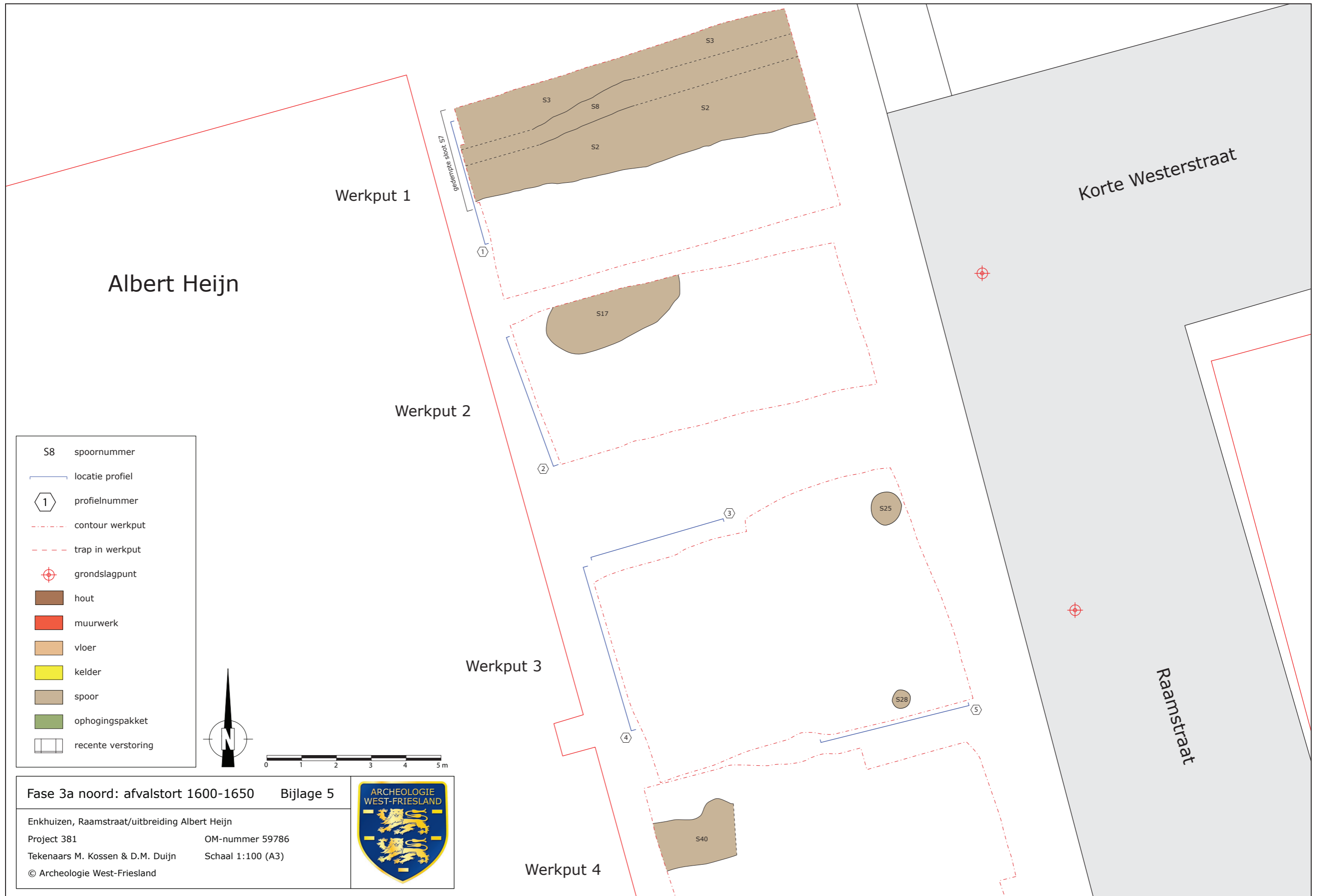
Werkput 9

Werkput 8

Werkput 7

Raamstraat

S8	spoornummer
	locatie profiel
	profielnummer
	contour werkput
	trap in werkput
	grondslagpunt
	hout
	muurwerk
	vloer
	kelder
	spoor
	ophogingspakket
	recente verstoring

Fase 3a noord: afvalstort 1600-1650		Bijlage 5	
Enkhuizen, Raamstraat/uitbreiding Albert Heijn			
Project 381	OM-nummer 59786		
Tekenaars M. Kossen & D.M. Duijn	Schaal 1:100 (A3)		
© Archeologie West-Friesland			

Fase 3a zuid: afvalstort 1600-1650

Bijlage 6

Enkhuizen, Raamstraat/uitbreiding Albert Heijn

Project 381

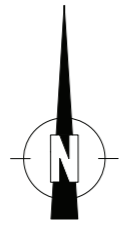
OM-nummer 59786

Tekenaars M. Kossen & D.M. Duijn

Schaal 1:100 (A3)

© Archeologie West-Friesland

- S8 spoornummer
- locatie profiel
- 1 profielnummer
- contour werkput
- trap in werkput
- grondslagpunt
- hout
- muurwerk
- vloer
- kelder
- spoor
- ophogingspakket
- recente versterking

Albert Heijn

Werkput 4

Werkput 5

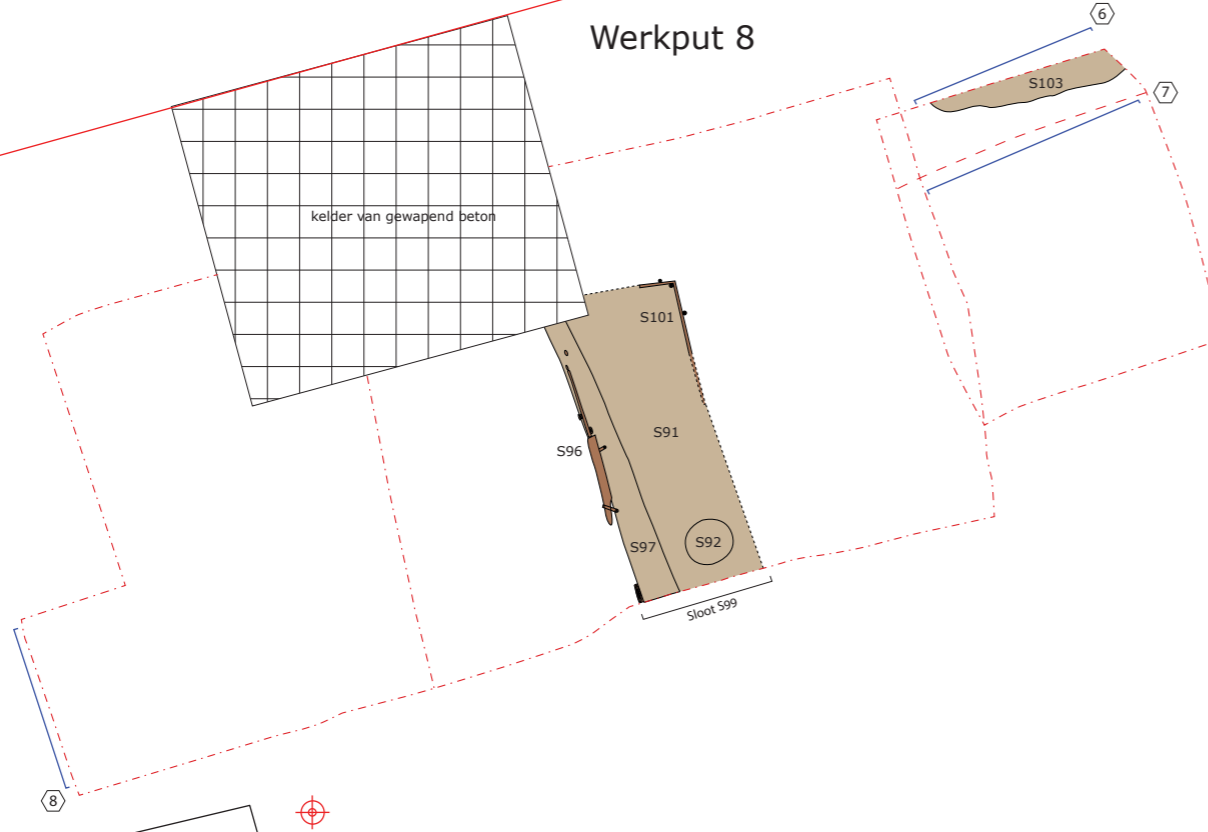
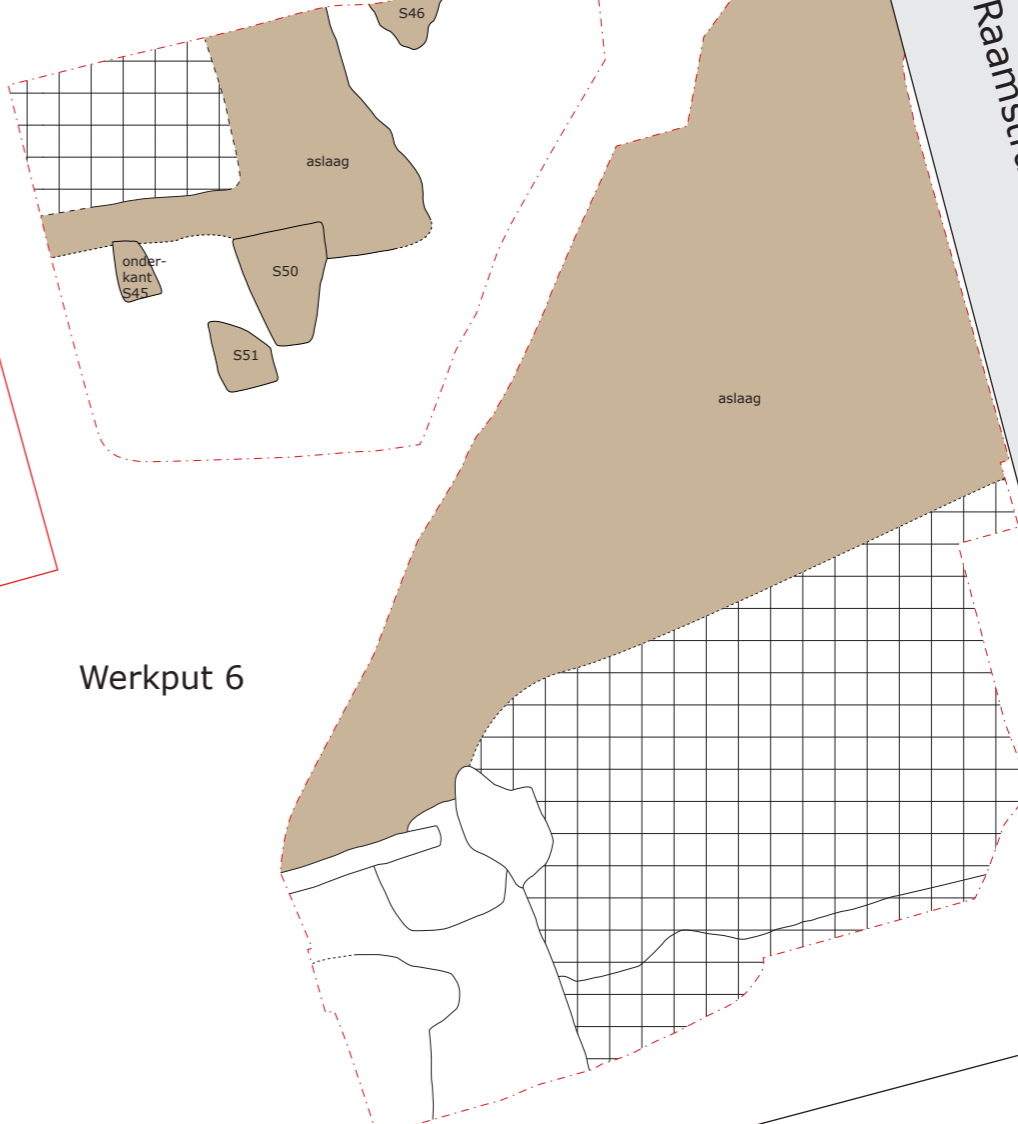
Werkput 6

Werkput 8

Werkput 9

Werkput 7

Raamstraat

S8 spoornummer

— locatie profiel

① profielnummer

- - - contour werkput

- - - trap in werkput

⊕ grondslagpunt

■ hout

■ muurwerk

■ vloer

■ kelder

■ spoor

■ ophogingspakket

□ recente verstoring

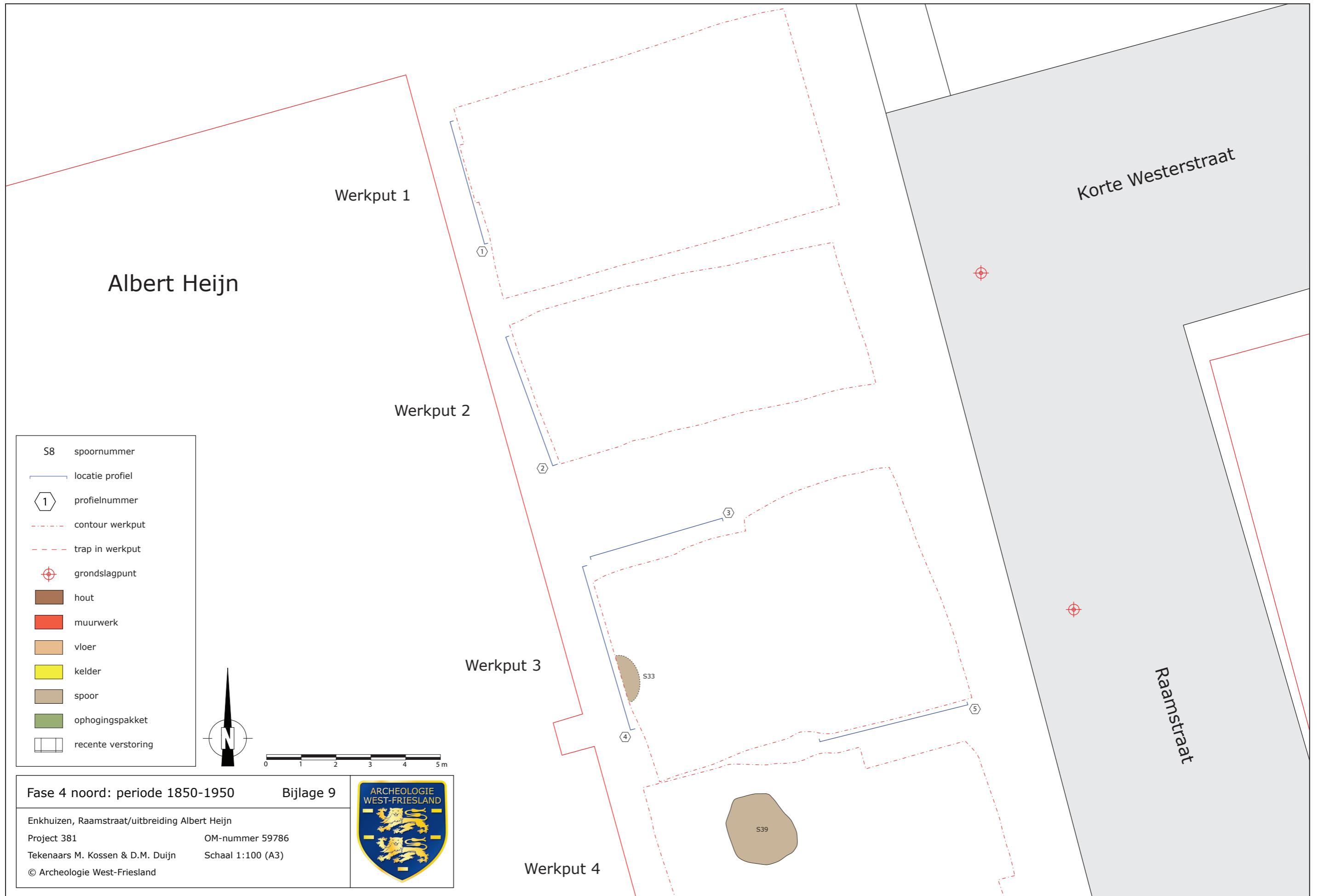
Fase 3b noord: bewoning 1600-1850 Bijlage 7

Enkhuizen, Raamstraat/uitbreiding Albert Heijn

Project 381 OM-nummer 59786

Tekenaars M. Kossen & D.M. Duijn Schaal 1:100 (A3)

© Archeologie West-Friesland

S8	spoornummer
	locatie profiel
	profielnummer
	contour werkput
	trap in werkput
	grondslagpunt
	hout
	muurwerk
	vloer
	kelder
	spoor
	ophogingspakket
	recente verstoring

Fase 4 noord: periode 1850-1950 **Bijlage 9**

Enkhuizen, Raamstraat/uitbreiding Albert Heijn

Project 381 OM-nummer 59786

Tekenaars M. Kossen & D.M. Duijn Schaal 1:100 (A3)

© Archeologie West-Friesland

Werkput 3

Werkput 4

Korte Westerstraat

Raamstraat

Albert Heijn

Werkput 1

Werkput 2

S33

S39

1

2

3

4

+

+

5

Fase 4 zuid: periode 1850-1950

Bijlage 10

Enkhuizen, Raamstraat/uitbreiding Albert Heijn

Project 381

OM-nummer 59786

Tekenaars M. Kossen & D.M. Duijn

Schaal 1:100 (A3)

© Archeologie West-Friesland

Werkput 4

Werkput 5

Werkput 6

Albert Heijn

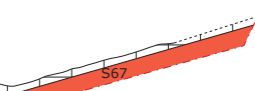
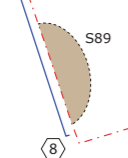
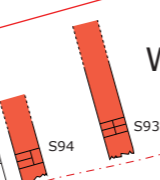
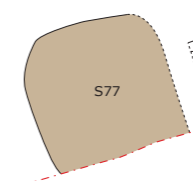
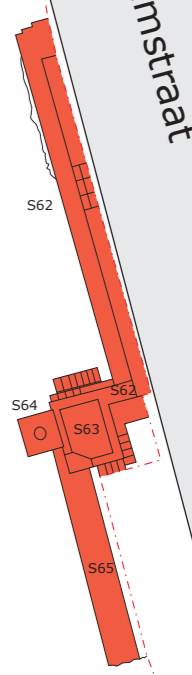
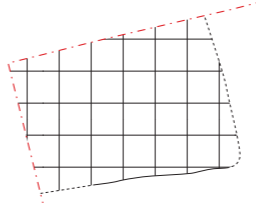
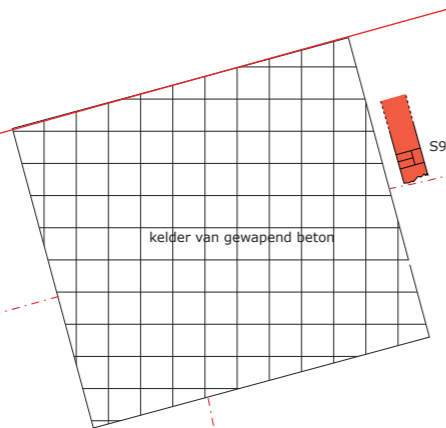
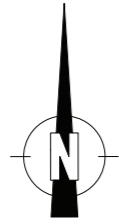
Werkput 8

Werkput 9

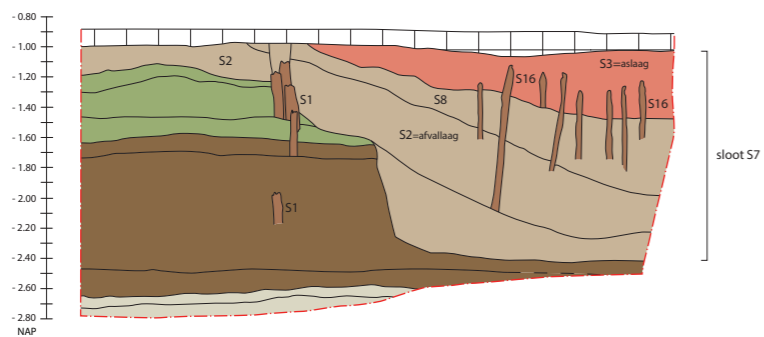
Werkput 7

Raamstraat

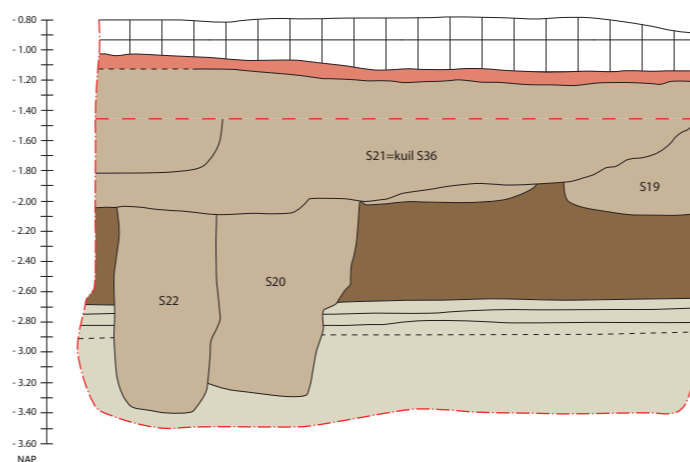
- S8 spoornummer
- locatie profiel
- profielnummer
- contour werkput
- trap in werkput
- grondslagpunt
- hout
- muurwerk
- vloer
- kelder
- spoor
- ophogingspakket
- recente versterking

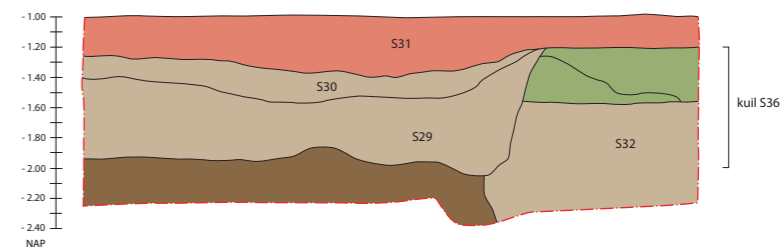
1 Werkput 1 westprofiel

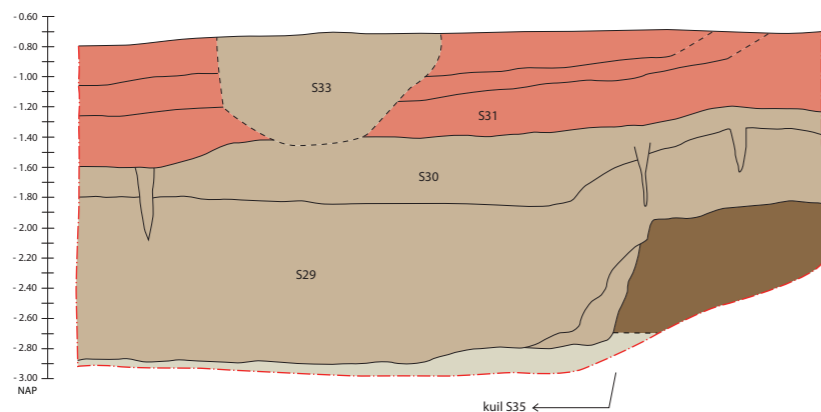
2 Werkput 2 westprofiel

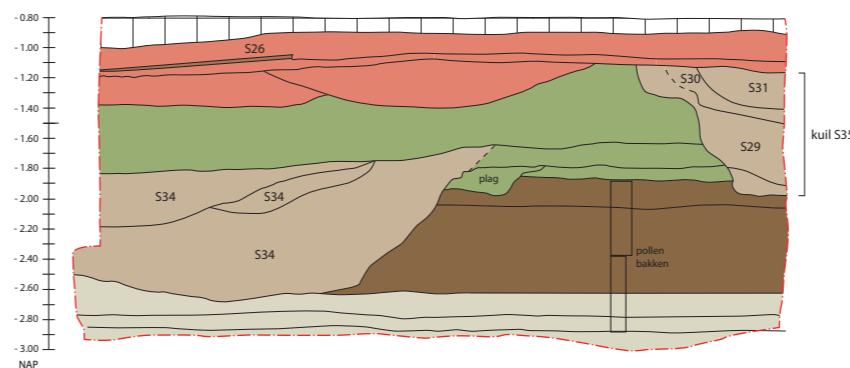
3 Werkput 3 noordprofiel

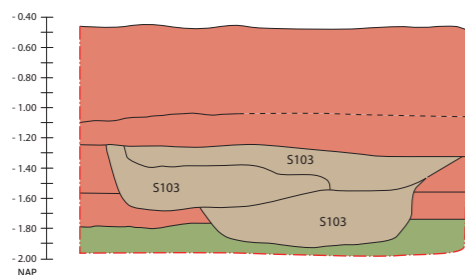
4 Werkput 3 westprofiel

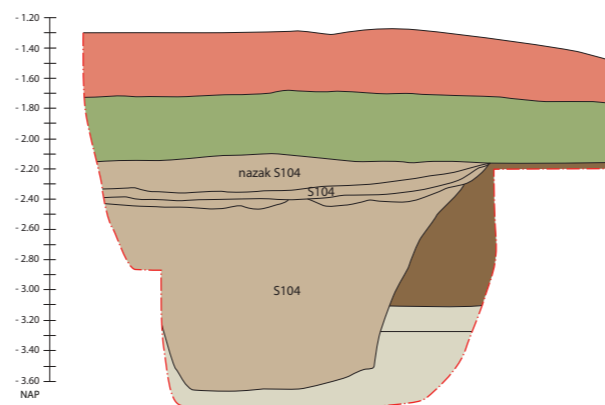
5 Werkput 3 zuidprofiel

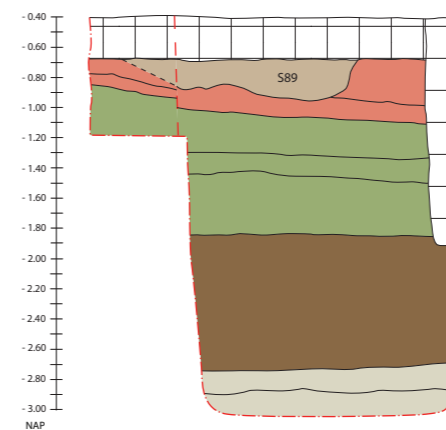
6 Werkput 9 noordprofiel

7 Werkput 9 noordprofiel

8 Werkput 7 westprofiel

S8	spoornummer
1	profielnummer
- - - - -	contour werkput
- - - - -	trap in werkput
[light brown box]	natuurlijke klei
[dark brown box]	natuurlijk veen
[green box]	ophoging Middeleeuwen
[red box]	ophoging Nieuwe Tijd
[tan box]	spoor
[brown box]	hout
[grid box]	verstoring

Profielen

Enkhuizen, Raamstraat/uitbreiding Albert Heijn
 Project 381 OM-nummer 59786
 Tekenaars M. Kossen & D.M. Duijn Schaal 1:50 (A3)
 © Archeologie West-Friesland

Bijlage 11

